

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her:

<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Fra Vestsjællands museer 1980

Fra Vest sjælland museer

UDGIVET AF VESTSJÆLLANDS AMTSMUSEUMSRÅD

1980

*Fra Vestsjællands Museer udgives af
Vestsjællands Amtsmuseumsråd
med støtte fra Vestsjællands Amtskommune*

Ekspedition: Sorø Amts Museum, Storgade 17, 4180 Sorø

*Redaktionsudvalg: Museumsinspektør J. L. Østergaard Christensen,
museumsinspektør Ole Strandgaard
og redaktør Oscar Lünell*

Redaktion: Ole Strandgaard

Grafisk tilrettelæggelse og tegninger: Johs Fredriksen

*Forside: Efterårspløjning ved Kagerup øst for Frydendal, Vestsjælland.
1. oktober 1980. Foto: Henning Skov*

*Trykkeri: Central-Trykkeriet, 4500 Nykøbing Sjælland
Sats: Plantin
Papir: Macoprint mat 115 g
ISSN: 0106-6137*

Indhold

Molling fra Hørve Kirke I <i>Af museumsinspektør Fritze Lindahl</i>	5
Molling fra Hørve Kirke II <i>Af konservator Elmer Fabech</i>	11
Hauchs physiske cabinet <i>Af lektor Hemming Andersen</i>	16
Vandpost af træ <i>Af museumsinspektør Ole Strandgaard</i>	22
Fremmede flintredskaber <i>Af mag. art. Klaus Ebbesen</i>	31
Større end juleaften <i>Af mag. art. Carsten Bregenhøj</i>	35
Eckersberg på romantiske stier <i>Af museumsinspektør Marianne Saabye</i>	45
Lars Jensen synger viser <i>Af lærer Jes Lindeblad og mag. art. Svend Nielsen</i>	54
Danmarks første motorfærge <i>Af maskinchef Poul Bell</i>	61
Fattiggårde i Sorø <i>Af museumsinspektør Helge Torm</i>	67
Nyt fra museerne	79

Molling fra Hørve kirke I

Af museumsinspektør Fritze Lindahl

I Odsherreds Museum i Fårevejle findes en bronzeskål med en gulnet etiket, hvorpå der står: »Daabsfad fra Hørve Kirke Anno 1500«. Skålen har en ydre diameter på ca. 27,5 cm og en højde på ca. 4,5 cm. Den er smedet op af tynd bronzeplade og har en skrående profil med en ca. 1 cm bred, ombøjet kant. Langs med skålens bund er der tætret huller i metallet¹.

Øjet fanges af indgraverede kvindeskikkelser, latinske indskrifter, stiliserede blomster, blade og andre ornamenter, som dækker hele skålens inderside. Først ved en nærmere iagttagelse opfatter man de mange billeder.

Skålen er imidlertid ikke fra omkring 1500, således som der står på etiketten. Den er af en type, der tidligere gik under betegnelsen: »Hansaschüsseln«, men som nu sædvanligvis kaldes for mollinger, hvilket kommer af det gammeldanske ord mun(d)laug, hvor mund betyder hånd og laug, vask. Der findes mollinger fra den tidligste middelalder, dog kendes de især fra 1100-1200-årene. Fra skriftlige overleveringer og illustrationer ved man, at de i kirkerne blev benyttet til rituel håndvask og i fornemme huse til en nødvendig rensning af hænderne under måltidet, for selv dér var fingrene de redskaber, man benyttede til at spise

med. Graveringerne på mollingerne viser sædvanligvis scener fra den klassiske mytologi, fra Biblen og helgenlegenderne eller personifikationer af »dyder og laster«, »årstider«, »de fri kunster« m.m. efter forbilleder i middelalderlige skolebogshåndskrifter. Som regel er de ældste mollinger bedre forarbejdet end de yngre, der har flygtigt udførte graveringer.

Et beskedent messingfad dukkede op i Faarevejle Museums samlinger (nu afdeling af Odsherreds Museum). Odsherreds Museum 134×1. Foto: Odsherreds Museum.

I Hørve-mollingens midte ses en kronet kvindeskikkelse. Hun holder på en lidt kejtet måde en bog i venstre hånd, mens højre hånd er oprakt til en art hilsen. Omkring skikkelsen står med romanske majuskler indgraveret: HVMILITAS. Hun er dermed tilken-

Udtegnig af dekorationerne i fadet.

degivet som et symbol på den kristne dyd, ydmyghed. Det er blot usædvanligt, at dydeskikkelser holder bøger i hænderne og ovenikøbet gør det på en måde, der minder om den, hvorpå dydens modsætning, SUPERBIA-skikkelsen (overmodet), holder de spejle, som karakteriserer hende. I en kreds om midterpartiet er indgraveret: + HAC RADICE BONA NASCITUR OMNE BONVM, hvilket må udlægges: Af denne gode rod (ydmygheden) fødes alt godt!

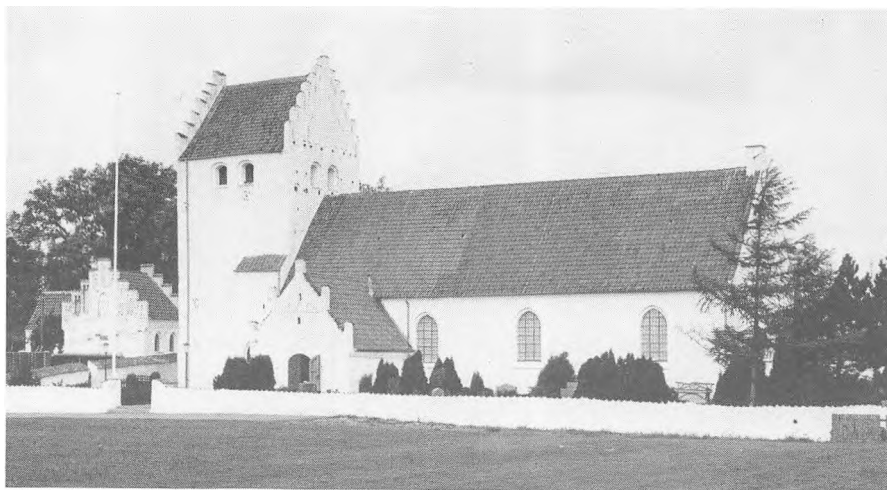
Omkring indskriften ses fem kronede, kvindelige brystbilleder med betegnelsen: FIDES SPES CARITAS PACIENTIA SORBIETAS. De tre førstnævnte er de »guddommelige« eller »teologiske« dyder, tro, håb og kærlighed, som indgydes mennesker ved dåben, de to sidstnævnte er tålmodighed og mådehold, som hører til »Helligåndens frugter«. Imellem de kronede hoveder ses blomsterornamenter og over disse trekantfigurer en slags tillempede triquetra, der antagelig her ligesom på bl.a. den store Jellingsten er anbragt som symboler på Treenheden. Endelig er der i alle mellemrum indgraveret navne på endnu flere dyder, RATIO: fornuft, BONITAS: godhed, BENIGNITAS: mildhed, MANSVETUDO: sagtmodig-

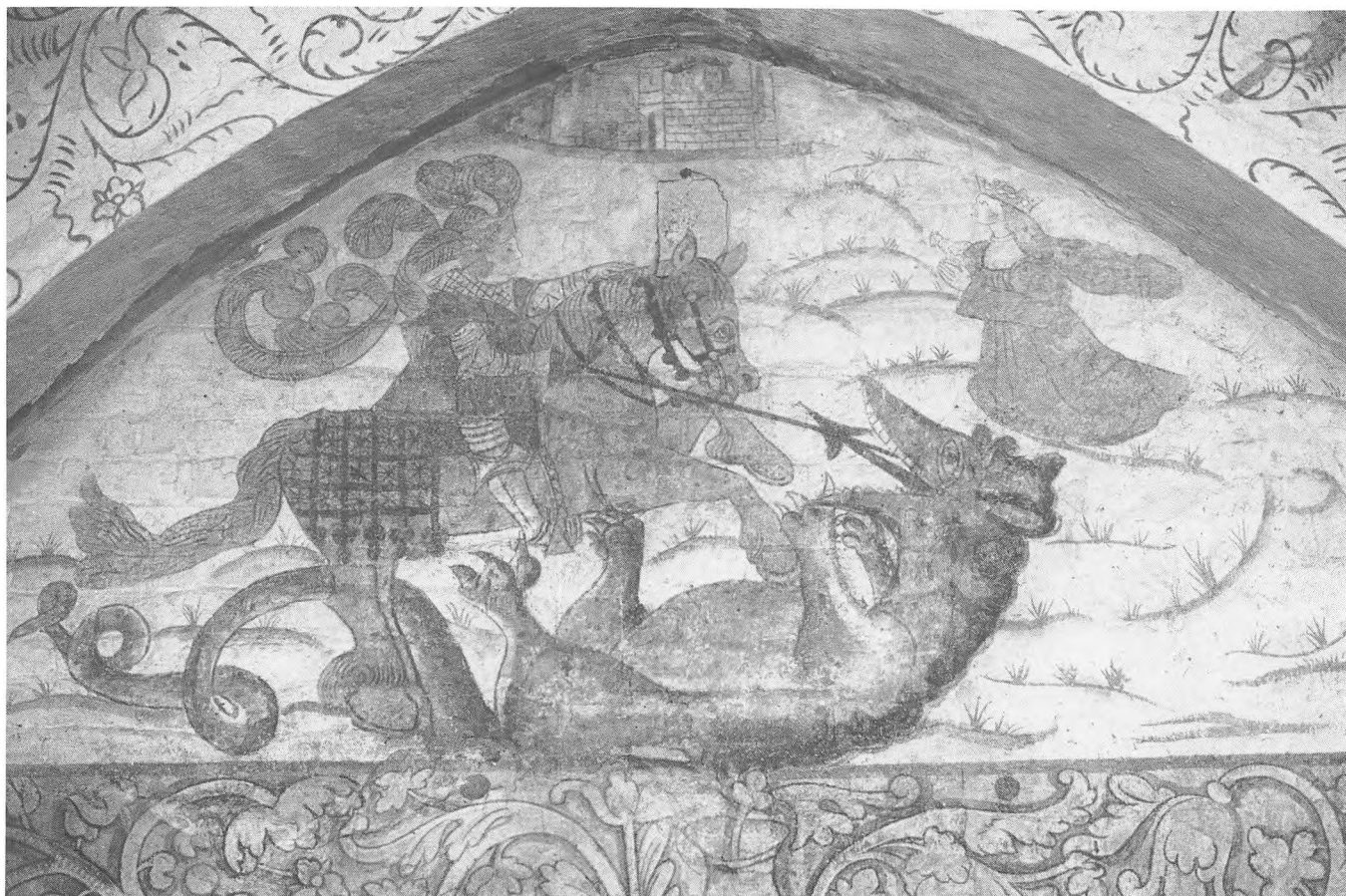
hed, CASTITAS: kyskhed, MODESTITAS: beskedenhed, RELIGIO: religiøsitet, PRVDENTIA: klogskab, visdom, PAX: fred, OBEDIENTIA: lydighed, TEMPERANTIA: mådehold, FORTITUDO: udholdenhed, IVSTITIA: retfærdighed, PIETAS: fromhed, PROVIDENTIA? muligvis en fejlskrivning for gentagelse af PROVIDENTIA: forsyn. Af disse er retfærdigheden, udholdenheden, mådeholdet og klogskaben de fire såkaldte kardinaldyder, der ifølge Thomas af Aquin, og med ham andre af middelalderens filosoffer, har til opgave at sørge for den rette harmoni i menneskets sind, idet begrebet »virtus«, der kan over-

sættes ved dyd eller kraft, af filosofferne betragtes som en evne til at gøre det gode, en evne, der kunne opdyrkes hos mennesker. Ved opøvelsen erhvervede man da »Helligåndens syv gaver«: visdom, forstand, råd, styrke, kundskab, fromhed og guds frygt samt »Helligåndens frugter«: kærlighed, glæde, fred, langmodighed og afholdenhed.

Medens Hørve-mollingen således falder ind under kategorien »dyde«-skåle, findes der tilsvarende skåle med kvindeskikkelser, der ved indskrifter betegnes som »laster« med alle mulige uheldige egenskaber ved menneskene, som disse bør skille sig af med. »Dyde- og

*Hørve kirke, som mollingen muligvis stammer fra.
Foto: Odsherreds Museum.*

lastskåle« er undertiden fundet sammen, og det må antages, at de oprindeligt har været anvendt parvis. Det nævnes i det norske Kongespejl, at kongens hirdmænd som bænkefæller

to og to tog håndtvæt sammen. Det synes indlysende, at mollingerne har haft et pædagogisk sigte, og sandsynligt er det da også, at ideen til dem er opstået i klostre, hvor de benyttedes

I Hørve Kirke er der kalkmalerier, tydeligt dateret 1565. Der kan godt være en flygtig lighed mellem den kronede prinsesse til højre og så dyden i midten af mollingen. Heraf måske museumsetiketten med teksten »dåbsfad fra Hørve Kirke, anno 1500«. Foto: Odsherreds Museum.

til rituel håndvask. De er dog blevet efterlignet og seriefremstillet at håndværkere uden for klostrene, især i byerne ved Rhinen og Maas samt, hvad der særligt kan tænkes at være tilfældet med de mollinger, der er fundet her i Danmark, tillige i Braunschweig og Hamburg. Som tidligere nævnt sløse håndværkerne med udførelsen af de indgraverede billeder og indskrifter, efterhånden som disse blev gentaget i de to måske tre hundrede år. Det er derfor heller ikke mærkværdigt, at billederne på de forskellige typer skåle sammenblandes, og at »ydmygheds«-skikkelsen på vor molling holder sin bog i stedet for det sædvanlige attribut, et kors, på den måde, som »overmodet« holder sine spejle. Mollingerne ophavsmænd har næppe altid kendt til symbolernes betydning og har måske heller ikke kunnet læse. Adskillige af de i Danmark fundne mollinger, f.eks. den, der i 1967 blev fundet i en sandpumper ved Vejers og molling fra Dover Vestergaard, har hverken indgraverede skikkelser eller indskrifter, kun cirkler, siksakbånd og bølgelinier.

De af Nationalmuseets mollinger, som vi kender proveniensen på, er alle fundet i søer, åer eller på anden måde i forbindelse med vand. Men hvordan

forholder det sig nu med Hørve-mollingen? Som nævnt lå der en etiket ved skålen, der henfører den til Hørve kirke. En forespørgsel til redaktionen af »Danmarks Kirker«, som netop har

Molling med symboler på »dydernes« modsætninger, »lasterne«: En kvinde med to spejle viser overmodet, udenom er graveret latinske navne på uenighed, tristhed, raseri, ondskab, frådseri, mistænksomhed med flere. Mollingen er fundet ved tørvegravning i Tjørnelunde by, Finderup sogn i Løve herred, Vestsjælland og indsendt til Oldnordisk Museum 1846, inv. nr. 9204.

gennemgået arkivalierne til »Holbæk amts kirker«, resulterede i en oplysning om, at der i Hørve kirkes inventar fra 1645 og 1647 nævnes et tinbækken (dåbsfad) og »et gammelt lidet messingbækken«, i 1690 og 1695 foruden tinbækkenet »et lidet messingbækken til at hente vand med«. Siden da er messingbækkenet ikke omtalt i kirkens inventarier. Sandsynligheden taler for, at det er mollingene, der her er nævnt. Etikettens årstal 1500 passer ikke på mollingene, og skyldes snarere en tid-

Molling med blot dekorative indridsede og punslede ornamenter, cirkler med parallelle bølgelinjer. Fundet 1894 ved Dover Vestergård, Ydby sogn i Thy og indsendt til Nationalmuseet, inv. nr. D 3013.

ligere museumsleder, der ikke har haft kendskab til mOLLINGER.

Hvornår »dydemollingen« er kommet fra kirken til museet er et spørgsmål, men endnu mere interessant ville det være at få at vide, hvornår den er kommet til kirken. Om den lige som andre mOLLINGER er fundet på et vandfyldt sted og bragt derhen, eller den alle dage har været »oven vande«?

NOTER

1. Det er kun etiketten, som siger Hørve Kirke. I Faarevejle museums protokol står der ud for nr. 456: »Dåbsfad fra 1500. Herm. Hansen, Gl. Dragsmøllegaard, Hørve«.

Herman Hansen lever ikke mere, og hans familie har ingen erindring om, hvordan fadet kom på museum. Gl. Dragsmøllegaard hørte under Vallekilde sogn, annexsogn til Hørve. Herredsbogen fra 1647 siger om Vallekilde Kirke, at der også der fandtes »1 trøgtt messing bechen«.

Meget tyder dog på, at etiketten er ældre end protokollen, og mon ikke fadet er røget ud af Hørve Kirke ved den kraftige restaurering i 20'erne? Sikre kan ingen være.

LITTERATUR:

Hans Drescher: Messerbeschläge aus Hanseschalenblech. Zeitschr. f. Archäologie des Mittelalters, Jahrgang 3, 1975, Seite 57-68.

S. Grieg: Bronzeskåler fra tidlig middelalder. Viking 31, 1967, s. 47-97.

E. Kjersgaard: Mad og øl i Danmarks middelalder. København 1978, s. 197.

Kongespejlet oversat af Finnur Jonsson, København 1926, s. 98.

F. Lindahl: En molling fra Vejers. Mark og monte. Fra Sydvestjyske Museer 1972, s. 43-48.

Middeleeuwse Hanzeshotels: Uitgegeven door het Nijmeegs Museum, »Commanderie van Sint Jan«, februari 1979, pl. XVI-XX.

Josepha Weitzmann-Fiedler: Romanische Bronzeschalen mit mythologischen Darstellungen. Zeitschr. f. Kunstwissenschaft X, 3-4, Berlin 1956, s. 109-152, s. 1-34.

Die Zeit der Staufer I, nr. 248.

Molling fra Hørve kirke II

Af konservator Elmer Fabech

I slutningen af 1978 indsendtes fra Odsherreds Museum en af de navnkundige mollinger til Nationalmuseet med den hensigt bl.a. at få konserveret denne, inden den vendte tilbage til sin hjemegns museum i Odsherred. I forbindelse med den egentlige konservering blev der fra museets side yttret ønske om muligheden for at få foretaget en teknisk undersøgelse af mollen for om muligt at belyse fremstillingsteknikken, der måtte være anvendt ved produktionen af denne. Det følgende vil i korte træk gøre rede for de iagttagelser, der er gjort ved behandlingen af mollen.

Første gang, man drejer mollen mellem hænderne og man stilles spørgsmålet, hvordan er den fremstillet, vil man, ihukommende den gamle jugoslaviske kobbersmed på torvet i Sarajevo, uvilkårligt svare, at den selvfølgelig er hamret op af en flad plade og har indpunslet ornamentik. Det skulle være en smal sag for ham med hans færdigheder. Men er det nu så selvfølgelig? Når man ser på forsiden og på ornamentikken, ja, så virker det sandsynligt; men når man vender fadet om og ser dets bagside, kommer tvivlen den anklagede til gode. Betragter man bagsiden og rører ved den, får man uvilkårligt den samme fornem-

melse, som når man ser og rører ved en nyligt oparbejdet læderhård leroverflade. Er det aftrykket af lerformen, man ser, eller er det et af naturens luner, den nedbrudte overflade på et fad med en lang livscyklus? Lad det ligge lidt, og lad os starte med det nemme først, det, vi ved.

De tørre data, en diameter på 27,5 cm, en højde på 4,5–5 cm og en vægt på knap 500 g. Desuden kan vi sige, at der er tale om en kobberlegering med en udpræget gullig tendens.

Om brugen ved vi ikke meget. Det er næppe troligt (som Fritze Lindahl omtaler det), at fadet har været brugt som dåbsfad i Hørve kirke. En blyantskrevet påskrift, endda efter den gamle retskrivning og med smukt slynget D, som siger »Dåbsfad«, stammer fra »museumstiden«.

Det kunne ellers være ved denne brug, den har fået sit banesår, de

Mollen fra Hørve Kirke som den så ud efter konserveringen. Preben Dehlholm foto.

mange gennemtæringer, som kunne stamme fra, at fadet har stået i fugtigt sand i en stendøbefond.

Lad os glemme følelserne og fornemmelserne for en tid og lad os starte med de tekniske undersøgelsesmuligheder. Hvad kan et røntgenfoto fortælle? Det kan gøre livet nemmere for historikeren — tekst og ornamentik bliver nemmere at læse — desuden kan det fortælle om bevaringstilstanden og mulige gasansamlinger ved en støbning samt eventuelt give et fingerpeg i retning af, hvordan den er udført.

På røntgenfotoet får man tydeligt en fornemmelse af, hvilke fordele billedet kan give ved undersøgelse af ornamentikken; samtidig får man virkelig indtryk af, hvor medtaget fadet er af gennemkorroderinger — alle de mørke pletter. Det er langt flere, end man kan se med øjet, når man betragter fadet. Med hensyn til gasansamlinger forhindrer alle de tydelige korrosions-

Øverst: Den stærkt forvitrede underside af mollen. Nummeret 456 henviser til den gamle protokol over Faarevejle Museum. Det ny museumsnummer er 134×1, Odsherreds Museum. Preben Dehlholm foto.

Nederst: I bunden af mollen var der med blyant skrevet »Daabsfad«, en misvisende påskrift, som selvfølgelig stammer fra fadets »museumstid«.

Næste side: Røntgenfoto af mollen.

pletter muligheden for at kunne bedømme disse. Foruden disse ting viser billedet flere steder tydelige drivnings-sprængninger opstået ved fremstillingen af fadet.

Som næste del af undersøgelsen vil det være rimeligt at lave nogle metallurgiske undersøgelser, hvor det er muligt at se på metallegeringens sammensætning og metallens indre struktur. Begge disse undersøgelser vil kunne fortælle om fremstillingen af selve fadet og ornamentikken. Grunden til, at man ikke som første del af undersøgelsen laver denne del, er, at den kræver nogle prøver skåret ud af fadet, og det gør man ikke, hvis man kan få svar på sine spørgsmål på anden måde.

Ved fadets kraftige rand og i bunden på tværs af to ornamentlinier udtoget prøver, ca. 1×2 mm.

Metalprøverne blev indstøbt i acryl, slebet op, poleret og herefter blev de undersøgt og analyseret i et røntgen fluorescens spektrometer¹.

Denne maskine er i stand til i løbet af få minutter at fortælle om metallens sammensætning. Prøven fra randen, fadets mindst medtagne område, vil give det bedste svar om sammensætningen, som var følgende (sammensætningen af mollen fra Vejers er vist ved siden af):

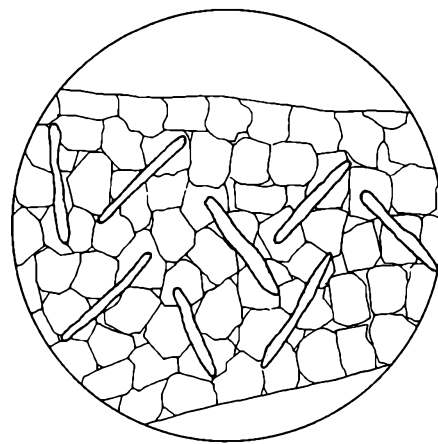
		Hørve	Vejers
Kobber	%	90,0	82,6
Tin	%	4,0	5,8
Zink	%	2,2	9,1
Bly	%	1,5	2,0
Vismuth	%	1,5	
Jern	%	0,35	

Denne metallegering er ret forskellig fra legeringen på mollen fra Vejers. Det fortæller, at der ikke har været tale om helt entydige legeringer, når man skulle fremstille disse mullinger, som der heller ikke var det ved fremstillingen af en lang række andre produkter lavet af kobberlegeringer.

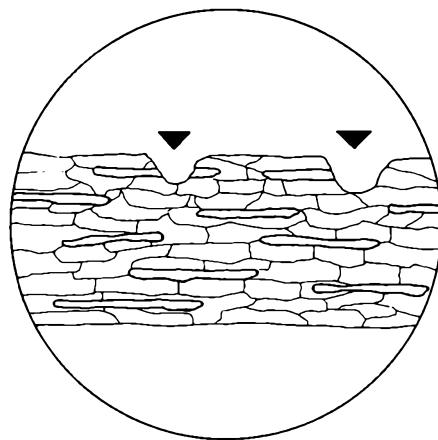
Herefter blev metallens indre struktur undersøgt i et mikroskop. De to tegninger viser, hvad det var muligt at se ved denne undersøgelse.

Udtegningen fra den kraftige rand viser tydeligt, at vi her står over for en næsten ubeskadiget støbestruktur, det vil sige, at der ikke er foretaget nogen mekanisk bearbejdning, hamring, af dette område ved fremstillingen.

Den anden udtegning, som stammer fra fadets bund, viser en ganske anden struktur. Sammenligner man med den foregående strukturtegning, ses det tydeligt, at alle de indre strukturer er blevet klemt flade og ligger helt paral-

Mikroskopi-udtegning af strukturen i fadets rand. Der er ikke foretaget nogen udhamring her. Støbestrukturen er ubeskadiget. Jens Østergård Larsen tegning.

Mikroskopi-udtegning af strukturen i fadets bund. De indre strukturer er klemt flade. Et tydeligt tegn på at fadets form er hamret op (drevet). De to hak under pilene er linier i ornamentikken. Man ser tydeligt, at de gennemskærer strukturen. Var de punslet, hamret ind, ville strukturen have føjet sig efter fordybningen. Jens Østergård Larsen tegning.

lelle, et tydeligt indicie for, at fadets form er hamret op. Samtidig ses de to ornamentiklinier. Her kan man gøre en anden interessant iagttagelse: Hvis ornamentikken havde været punslet, hamret ned i overfladen, ville strukturen have føjet sig efter den punslede fordybning; det gør den ikke, men i stedet fortsætter den tydeligt vandret igennem ornamentiklinien. Det fortæller, at ornamentikken er fremstillet ved, at man har skåret metallet væk, hvor vi har linierne i metalprøven.

Herefter er det muligt at konkludere, at den »selvfølgelige« fornemmelse af, at fadet er hamret op, holdt stik, selvom mollingens overflade godt kunne forlede en til at tro på den rene opstøbning.

Det siger også noget om, at den overflade, vi ser på molling i dag, slet ikke ligner den, der var engang; tidens tand er ikke gået sporløst hen over mollingens overflade. Dette var også den egentlige grund til, at det ved studie af ornamentikken på mollingens inderside var svært at afgøre, hvilken teknik der var anvendt ved fremstillingen af denne. Den rigtige betegnelse for denne skårne ornamentik er, at den er »stukket«, som vist på tegningen, med et lille uanseligt stykke værktøj, som går under navnet: en stikkel.

Om metallegeringen kan vi sige, at der ikke som ved molling fra Vejers er tale om en udpræget messing-bronze eller, som den hed tidligere, galmej-bronze, med et ret højt zinkindhold. Til gengæld har vi med det langt mindre zinkindhold, lidt højere kobber og en smule vismuth en legering, der er meget letflydende, når den udstøbes, og desuden har et lavt smeltepunkt. I det hele taget en ret almindelig legering i størstedelen af middelalderen. Alt sammen gode egenskaber, når man betænker situationen, hvor der er tale om, at man gerne lettest muligt skulle kunne producere en større mængde af denne varetype.

Pudsigt nok har den en overordentlig stor lighed med de messing-bronze-

legeringer, vi træffer på en stor del af oldsagsmaterialet fra det kendte våbenofferfund i Thorsbjerg Mose.

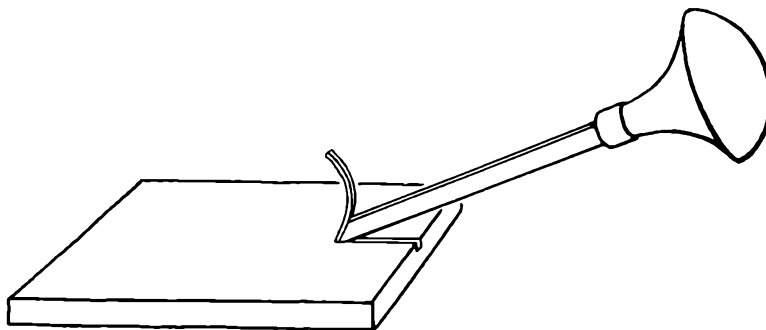
Det er blot ca. 1000 år tidligere, ganske sjovt; på dette tidspunkt havde man også behov for at producere store mængder af bestemte varer og helst lidt nemt.

NOTER

1. Metalanalyserne er udført af cand. scient. *Niels Pind*, Kemisk institut, Århus Universitet.

LITTERATUR

- Oldeberg, Andreas*: Metalteknik under Vikingetid och Medeltid. Stockholm 1966.
- Oldeberg, Andreas*: Metalteknik under Förhistorisk tid. Lund 1942.
- Lindahl, Fritze*: En molling fra Vejers. I: *Mark og montre* 1972, side 43–48.

Stikkel i arbejde. Mollingens ornamentik må være udført med et redskab som dette. Jens Østergaard Larsen tegning.

Hauchs physiske cabinet

Af lektor Hemming Andersen

Ved en brand i 1813 ødelagdes hovedbygningen til Sorø Akademi, og samtidig gik et uvurderligt bibliotek samt andet værdifuldt inventar til grunde. Først i 1820'erne planlagdes akademiets genopbygning, og i en sang ved indvielsen i 1827 kunne man synge: »Af Asken brændte Fugl opstaar af gamle Phoenix-stamme. End lever fjerde Christians Aand i Axels Klosterskygger; her sjette Frederiks ædle Haand paa Fædres Grundvold bygger.«

I begyndelsen af 1800-tallet var naturvidenskaberne inde i en rivende udvikling, og det var naturligt, at det nye akademi fik mulighed for at undervise tidssvarende i disse fag. Denne mulighed øgedes betydeligt, da sjette Frederik købte den aldrende overhofmarskalk Hauchs store samling af fysiske apparater og skænkede den til akademiet.

I tidens ånd kaldtes en sådan samling et »Physisk Cabinet«, og Hauchs physiske cabinet bestod af ca. 850 numre. Det var en samling af usædvanlig kvalitet, idet Hauch selv var en habil naturvidenskabelig forsker, højt agtet af H. C. Ørsted, og nævnt som et pålideligt vidne til de forsøg, som Ørsted anstillede, og som førte til opdagelsen af elektromagnetismen i 1820.

Adam Vilhelm Hauch.

I 1827 kom altså denne samling til Sorø og benyttedes i undervisningen i en årrække. Som alle ting, der bruges, er naturligvis en stor del af samlingen gået til i tidens løb, men nye apparater er til gengæld anskaffet.

Ved vedtagelse af loven om højere almenskoler i 1903 måtte man indtage de rum, hvori samlingen på det tidspunkt opbevaredes, til undervisningslokaler (elevøvelser), og samlingen flyttedes derfor til nogle små og uopvarmede rum ved siden af undervisningslokalerne, så man kunne tage den ud og benytte den efter behov.

Apparaterne benyttedes på denne måde i undervisningen helt op til

1976, hvor en modernisering af lokalerne inddrog også depotrummene til egentlige undervisningslokaler.

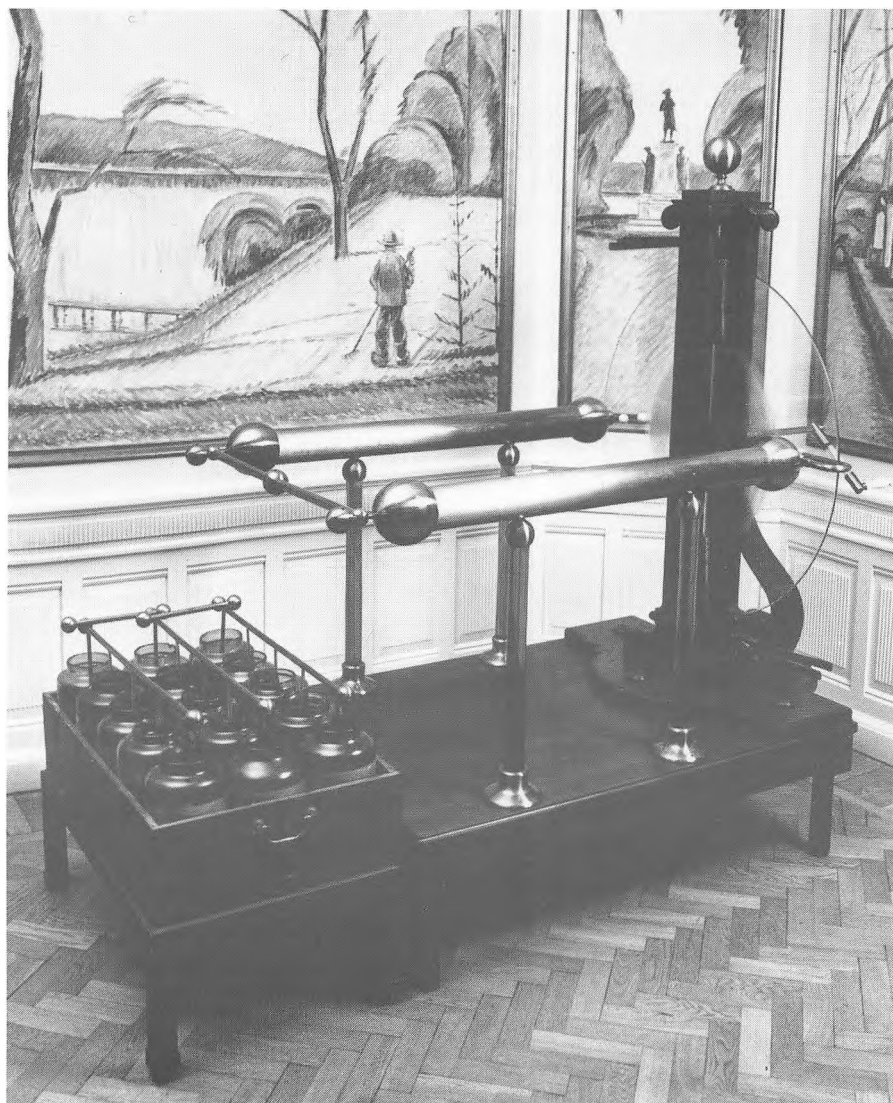
Måske skulle man tilfredsstille den nysgerrige læser, der spørger: Hvem er egentlig denne Hauch? Den kendteste dansker med dette navn er vel nok digteren med fornavnet Carsten. Vores Hauch er digterens farbror. Han havde fornavnene Adam Wilhelm og tilhørte fra fødslen Danmarks overklasse. Hans far var kommandant på Kronborg, godsbesidder; og sønnen Adam fik en god opdragelse, som havde til mål at gøre ham til en fremstående militær. Men der var mere i Adam, end en militær. 31 år gammel brød han med den militære løbebane, idet han var kommet ind på to andre linier i tilværelsen. Han var dels kommet over i civiladministrationen, var blevet en anset person ved hoffet, og dels var hans interesse for naturvidenskaben modnet i en sådan grad, at han besluttede sig til at ofre mere tid på den. Han havde hørt professor Kratzensteins forelæsninger i København, og dette danner uden tvivl grundlaget for hans videre arbejde i videnskabens tjeneste.

Efter afskeden fra militæret rejste han et år rundt i Europa — det var for øvrigt umiddelbart før den franske

revolution, og må have været en urolig tid for en sådan rejse. På sin færd gennem Polen, Tyskland, Frankrig, Holland og England besøgte han tidens fremstående fysikere og andre videnskabsmænd og også tidens gode fremstillere af fysisk og kemisk apparatur. Han har anskaffet en del af sit cabinet under denne rejse, men har også bagefter suppleret samlingen dels ved forskrivninger fra udlandet og dels ved at få danske håndværkere til at fremstille apparater efter hans forskrift. Han bragte det også så vidt, at han skrev og fik udgivet to lærebøger om fysikken. Disse oversattes til tysk og svensk. Han blev formand for Videnskabernes Selskab og var medlem af en række udenlandske videnskabelige sammenslutninger så fjerne som St. Petersborg og Alexandria.

Ved den nævnte modernisering af undervisningslokalerne i fysik, kemi og biologi i 1976 overflyttedes samlingen til bygningen »Vænget« i akademipar-

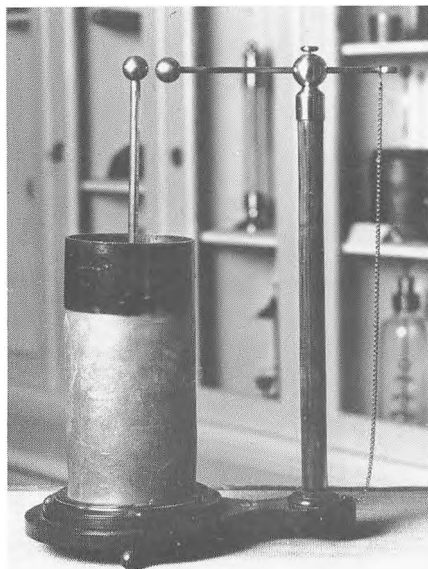
Elektricermaskine fremstillet af Dumotiez i Paris efter Jesse Ramsdens princip. Den store glasskive med en diameter på 90 cm drejes mellem nogle puder, hvorved gnidningselektricitet med meget høje spændinger opstår. Kassen til venstre rummer et batteri af 15 Leydnerflasker, som kunne opbevare den elektriske energi. I baggrunden Haagen-Müllers malerier fra 1930-erne med scener fra akademiets park. Foto: Henning Skov.

ken, og de bedst bevarede apparater er opstillet så de fortsat kan benyttes i undervisningen samt forevises for interesserede.

De mest iøjnefaldende apparater er nok to store elektricermaskiner (nr. 701 og 702). Nr. 701 er fremstillet af Dumotiez i Paris efter princip af englænderen Jesse Ramsden. Elektriciteten

Leydnerflaske med Lanes udlader. Leydnerflasker var datidens forløber for kondensatoren. Det var et glaskar indvendigt og udvendigt belagt med metalfolie. De to messingstænger med kugle i enden er forbundet til hver sin metalfolie. Når den vandrette kuglestang kommer tæt nok til den lodrette, udlades den opbevarede energi som en gnist. Højde ca. 50 cm. Foto: Henning Skov.

ten fremstilles ved, at en glasskive med 90 cm i diameter drejes, så en del af den gnides af nogle puder, der er imprægneret med amalgam, en kviksølvforbindelse, hvorved positiv og negativ elektricitet adskilles. Fra glasskiven føres elektricitet over på to store messingledere. Der kan med denne maskine opnås anselig spænding, og hvis den sættes i forbindelse med det batteri af såkaldte Leydenerflasker, som er anbragt ved siden af maskinen, kan der opsamles megen energi. Leydenerflasker, hvoraf der findes adskillige i samlingen, er glasbeholdere der indvendig og udvendig er belagt med metalfolie eller andet ledende materiale. De opbevarer elektrisk energi og er datidens forløbere for nutidens kondensatorer.

Foruden de to store elektricermaskiner findes et rum helliget elektricitetslæren, hvor man i små vægskabe kan følge udviklingen fra det primitive »gnidetøj«, hvor glas- og lakstænger gnides imod silke eller skind, hvorved positiv og negativ elektricitet adskilles. Fænometet er oplagt til fremstilling af legetøj, som for eksempel en lille slange lavet af hyldemarvskugler, der er samlet med silketråd. Med små »ildebrandshuse« kan virkning af lynnedslag anskueliggøres.

For de mere videnskabelige sysler findes nogle såkaldte udladere. Disse er apparater, med hvilke man kan koncentrere den elektriske udladning på et bestemt lille område, hvor udladningens virkning kan undersøges. Udladere kan også benyttes til at måle udladningens størrelse. Hvad det egentlig var, man målte, var vel ikke helt klart; man kaldte det »den elektriske kraft« eller »den elektriske intensitet«. Interessant er det her, at Hauch selv har konstrueret et elektrometer, der skulle være mere uafhængig af luftens tilstand, fugtighed og barometerstand, end de andre konstruktioner, der dengang var til rådighed. Han leverede en afhandling om dette apparat til Videnskabernes Selskab.

En del af de opstillede apparater er af nyere dato; de nyeste fra omkring år 1900.

Optikken er pænt repræsenteret i samlingen, selv om naturligvis genstande af glas kun sjældent har kunnet bevares uskadt. Fremstillingen af

Næste side: Det af Hauch selv konstruerede vægstangselektrometer, som kunne måle styrken af »den elektriske kraft«. Apparatet skulle udmærke sig ved at være uafhængigt af luftens tryk og fugtighed. Da målingen er afhængig af, hvor stor belastning vægstangen til venstre forsynes med, blev måleenheden meget naturligt et vægtmål, nemlig »Gran«. Højde ca. 30 cm.

spejle og linser har været af høj standard. Med hulspejle, kuglespejle, cylindriske spejle, pyramide- og kegleformede spejle opnåedes virkninger, der i dag mest må synes at have haft underholdningsmæssig værdi, men

som dengang har dannet basis for fremstillingen af astronomiske instrumenter, mikroskoper, geodætiske instrumenter samt den spæde begyndelse til fotografiapparatet og lysbilledapparatet.

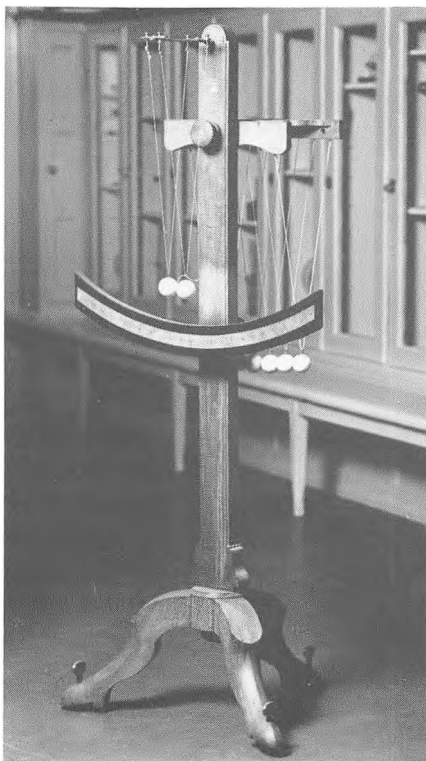
Astronomien er repræsenteret ved en række kikkerter, glober, planetsystemmodeller og måleapparater. Nogle glober har i en årrække været udlånt til Det kongelige Bibliotek i København.

Fra den mekaniske fysik findes blandt andet en rotationsmaskine, på hvilken man kan anbringe en række apparater til at vise forholdene ved væskers rotation, massemidt punkt for ulige tunge kugler, Watts centrifugalregulator m.v. Endvidere vises et apparat til demonstration af elastisk stød, ved hjælp af kugler ophængt i snore.

Ialt er der opstillet ca. 250 numre, som foruden apparater fra de nævnte grene af fysikken rummer ting fra lydlære, hydraulik, kemi samt endelig enkelte snurrepiberier som tryllebægre, selskabsspil, evighedsmaskine, vægte etc.

Også bygningen kaldet »Vænget« og rummene om samlingen har sin historie. Huset blev bygget i 1902 som amtmansvilla, og i 1925 overtaget af

Jordglober fremstillet af Neal i London. De mekaniske glober kan demonstrere kombinationen af jordens, solens og månens indbyrdes placering. Horisont, meridian, sol- og månecirkler af messing. Højde ca. 40 cm. Foran ses et planetarium af træ, hvor planetbevægelserne sker ved hjælp af trætandhjul. Foto: Henning Skov.

Mariottes stødmaskine (Edm. Mariotte, fransk fysiker fra 1600-tallet) til demonstration af elastisk stød og bevægelsesmængdens udbredelse. Hvis man lader den yderste elfenbenskugle i rækken bag skalaen svinge i sine snore ned mod de øvrige, vil stødet forplante sig gennem de midterste kugler, og kun den fri, yderste kugle i den modsatte ende af rækken vil bevæge sig. Apparatet har til for nyligt været i brug i undervisningen. Højde ca. 1,5 m. Foto: Henning Skov.

Sorø Akademi til brug som alumnat for skolens yngste kostelever. Man har søgt at ændre så lidt som praktisk muligt ved rummene — man kan måske sige, at man har gjort en dyd af nødvendigheden, idet der næppe ville kunne skaffes penge til at indrette fuldt moderne udstillings- og opbevaringsforhold. Så rummene står stort set, som da kosteleverne benyttede dem. Der er malerier på væggene, malet i 1930'erne af Haagen-Müller, forestillende scener fra akademiparken; der er vægskabe, som var elevernes private, og som blot har fået dør-

fyldningerne udskiftet med glas. På denne måde har man delvist bevaret et miljø, som mange gamle elever vil kunne genkende, og som andre besøgende sikkert vil kunne forestille sig som ramme om 30 drenges dagligdag gennem et lille halvt århundrede af en kostskoles liv.

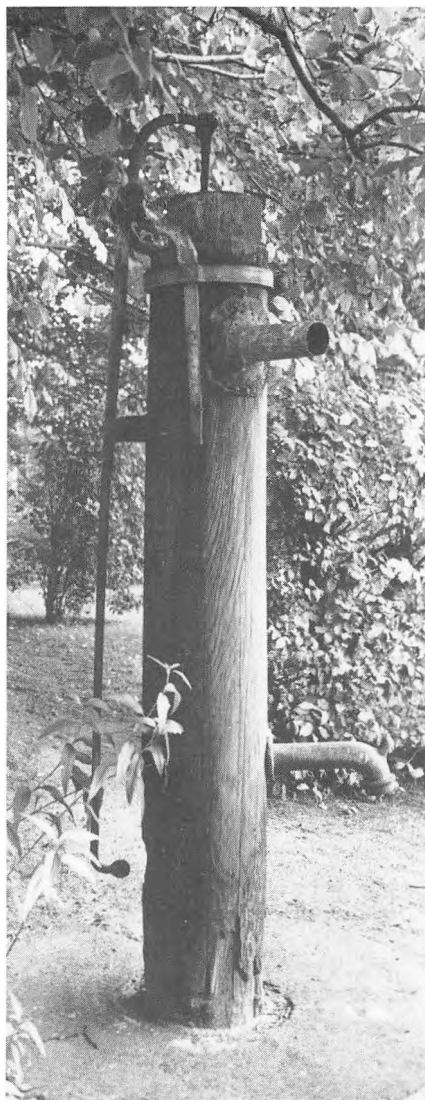
Som nævnt er kun ca. en tredjedel af den oprindelige samling i så god stand, at den kan bruges og vises. Der regnes med efterhånden at kunne istandsætte resten af de eksisterende apparater, men dette vil selvsagt kræve betydelige midler og vil under de nuværende forhold tage en årrække.

NOTER

Da samlingen formentlig kun har interesse for et begrænset publikum, planlægges ikke faste åbningstider. Interesserede kan ved forud at rette henvendelse til Sorø Akademis skoles kontor træffe aftale om besigtigelse. Omkostningerne ved fremvisningen vil blive opkrævet som entré.

Vandpost af træ

Af museumsinspektør Ole Strandgaard

Vandposte af træ kender vi alle. Men mest som dekorative elementer i havekunsten. De står med blomsterpotter dinglede fra tuden, pænt malede og minder os om en fortid, de fleste har glemt.

På museerne ligger ofte redskaberne, som vandpostene og vandrørene af træ blev lavet med. Det er store, tunge spiralbor og endnu større og tungere skeformede bor. Sjældent finder man hele udstyret samlet. Man har sædvanligvis nøjedes med at indsamle selve borene, som gerne findes i sæt af to eller tre.

Hvordan redskaberne blev brugt, er glemt af de fleste.

Men i 1977 opdagede medarbejdere fra Holbæk museum, at der i Sandby nær Svinninge stod en ældre mand og borede vandpost-rør. Der blev taget nogen fotografier, og senere tog vi fra Odsherreds Museum ud for at optage en video-film med lånt udstyr fra Etnografisk Samling på Nationalmuseet. Video-filmen lykkedes kun delvis, fordi der var vrøvl med maskineriet,

Vandpost opstillet ved museet i Nykøbing Sjælland. Den har to afløb, hvilket var almindeligt på byposte. Det øverste afløb brugte man (efter at have slået en prop i det nederste), når man skulle fylde f.eks. vandvognen. Foto: Odsherreds Museum.

men vi fik gennemgået træ-vandpostens tilblivelse i hovedtrækkene, og i det følgende skal jeg forsøge at genfortælle Martin Larsen, Sandby's oplysninger til os¹.

Martin Larsen, som nu er 87 år gammel, lærte vandpostens kunst, da han i maj 1910 kom i lære hos tømrermester Anders Hansen i Svinninge. Det var et sted, hvor man lavede al slags tømrerarbejde: Husbygning, reparationer, vogne, vognhjul og af og til også vandposte.

Siden har Martin Larsen lavet eller repareret talløse vandposte. Det har drejet sig om ret få helt nye vandposte i nye brønde. Oftest var der tale om udskiftninger og reparationer.

I læretiden var det et to-mands job at bore et vandrør igennem, men siden har Martin Larsen altid arbejdet alene, selvom mester i sin tid påstod, at det ikke kunne lade sig gøre.

Men lad os prøve at følge fremstillingen af en vandpost fra begyndelsen:

Vandposte lavede man af grantræ. En vandpost af gran kunne holde i ca. en snes år. Skulle det være rigtigt godt, brugte man lærketræ, så kunne den holde i »umindelige tider«. Men det var ikke så tit.

Det hændte, at kunderne selv kom med træet, men Martin Larsen fore-

trak nu selv at hente det i skoven, så var han sikker på at få ordentligt træ.

»Man gik hen til skovfogeden og spurgte, om man kunne købe et posttræ, og så gik vi ud i skoven og så på dem. Det sku' være ... De skulle være 12 tommer i brysthøjde (ca. 31 cm i diameter). Og så skulle der jo ikke være nogen skavanker i dem. De sku' være rette og ikke nogen rådne knaster. — Så væltede de bare sådan et træ, og så skar man dem ud i 6 alens (3,7 m) længde og lagde dem på en bil og kørte dem hjem. Så var det sket.«

Træet skulle helst være »grønt«, dvs. frisk fra roden, så skærer værktøjet lettere. Skulle træet ikke bruges lige med det samme, så blev det smidt i en mergelgrav eller gadekæret.

»Der kunne de ligge i årevis og være lige gode.«

Martin Larsen kender ikke til, om træet helst skal skoves på en bestemt tid af året, som man f.eks. gør i Sverige². Han er også afvisende overfor at bruge andre træsorter, det skal være gran eller lærk.

Selve vandposten bores ud af et 6

alens stykke, og samme længde har rørene nede i brønden.

Alle rørene, posten inklusive, stilles med rodenden opad. Hvorfor, kan Martin Larsen ikke forklare.

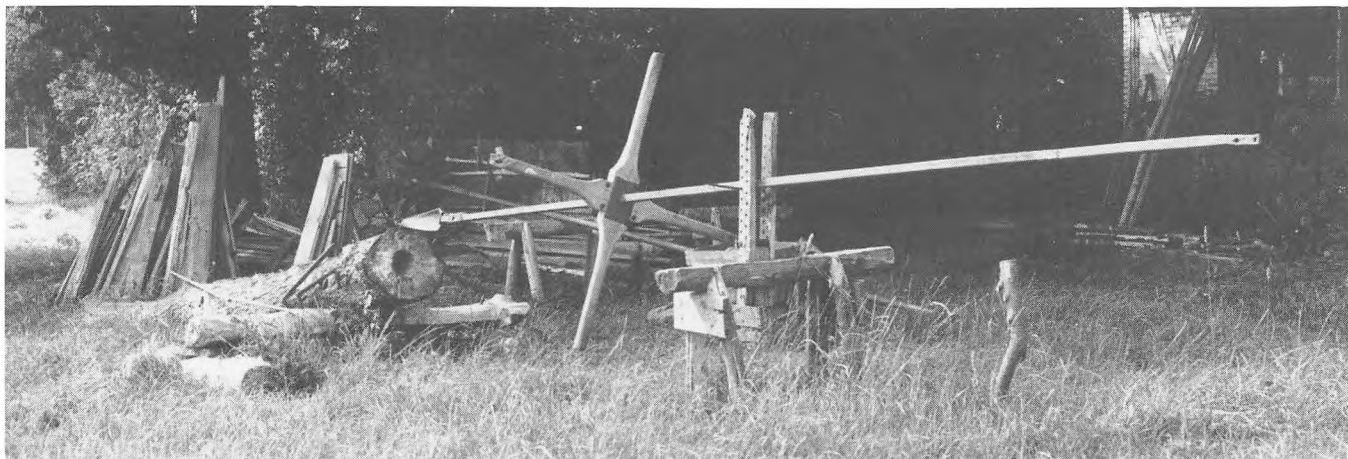
Hjemme på arbejdspladsen bliver stammen lagt op til boringen. Det sker på den måde, at den ene ende hviler på jorden, mens den anden ende hviler på en opklodsning af flækkede træ-

stammer (se billederne). Den opklodsede ende bliver fastholdt af svære jern-bøjler, som slås fast i både posttræet og i underlaget.

Martin finder nu centrum, som gerne skulle svare til midten af marven. Ved hjælp af en lodstok (waterpas) laver han med blyant en lodret og en vandret linie igennem centrum. Det gør han i begge ender af posttræet.

Martin Larsen fra Sandby, tømrer og husmand. I sit livs 84. år i færd med at lave vandpost af træ — nu dog kun til pynt. Foto: Verner Jensen.

Opstillingen af posttræ og bor. Træstammen ligger hævet i den ene ende, så arbejdsgangen er skråt nedad. Det gør det nemmere at holde styr på kævlen, siger Martin Larsen. Det er bor nr. 2, som her er trukket ud af hullet. Foto: Verner Jensen.

For enden af de vandrette linier slår han et søm i den ene side af træet. De to søm forbindes med en murer-snor, hvis lange, frie ende føres hen til den holder, som borestangen hviler på. Snoren kan nu bruges til at sigte efter under boringen. (Det samme kan naturligvis gøres med søm ud for de lodrette streger, men det nævner Martin Larsen ikke.)

Det første redskab, som kommer i brug, er det snegleformede bor. Det er i Martin Larsens tilfælde »halv-tredie-

tommer« bredt, altså 2 og en halv tomme, svarende til 6,5 cm, på det bredeste sted.

Halvtredietommers boret sidder fastgjort på enden af en ca. 9 alen (5,6 m) lang stang. Det er en rund stang, lavet af rør. Ude i den anden ende er stangen smedet firkantet, så borsvinget kan fæstnes der.

Bor nr. et kan trække sig selv gennem træet, fordi det er spiralformet.

Borestangen hviler i en holder, som er lavet af to brædder, hver med en række huller, hvorigennem en jernpløk kan stikkes. Retningen kan altså reguleres ved at hæve eller sænke borestangen, ligesom holderen kan flyttes sideværts.

Borsvinget er lavet af to kraftige brædder samlet over kors. Over samlingen er på begge sider anbragt en jernplade med et firkantet hul svarende til borestængerne.

Spidsen af bor ét bliver altså presset ind i centrum af stokken, svinget sat på ude i den anden ende 5,6 meter væk, og så drejer man løs. Man borer til boret er fuldt af spåner, så trækker man det ud og tømmer det. Retningen holder man ved hjælp af snoren.

Der er også en anden og måske nok så vigtig måde at kontrollere retningen på: Man borer »så man har marven i spånerne«. Dvs. hver gang boret bliver tømt for spåner, og det sker tit, ser man efter på spånerne, om boret er på

det rigtige sted. Det kan ses på årringene. Det trænedede øre kan også høre, når der er noget galt, siger Martin Larsen. Skal retningen korrigeres, sker det altså ved at man svinger stangen.

Bor nr. 1 vil gerne følge marven af sig selv. Det hænder, at marven svinger, men det er ikke så alvorligt. Det er værre, hvis træet af en eller anden grund er blødt i den ene side, så kan boret finde på at komme ud af siden.

I visse tilfælde kan det være nødvendigt at udvide borehullet, så der bliver mere plads til at svinge borestangen. Det gør man med bor 2, som vi kommer til om lidt.

Den 9 alens borestang kunne jo nemt række gennem det 6 alent post-rør, men almindeligvis nøjes man med at bore halvt igennem, og så tage den anden halvdel fra den anden ende.

Når stammen er boret igennem på langs med halvtredietommers boret, så skal hullet udvides til en passende diameter. Det sker med det næste bor,

Der skal kræfter til at trække boret rundt. Bor nummer to, som er i arbejde her, kan heller ikke trække sig selv ind. Derfor er det praktisk, at bore-svinget kan tage fat overalt på den firkantede stang. Når man trækker i den ene side af svinget, klemmer det sig fast om stangen. Foto: Verner Jensen.

som i Martin Larsens tilfælde er ca. 4 tommer bredt. Bor 2 er »skeformet« og skarpt på den ene kant. I enden af

Martin Larsens to bor lagt op til demonstration. Spiralboret, som er to og en halv tomme i diameter, bores først igennem. Derefter udvides hullet med det skeformede bor, som går to gange igennem, først uden, dernæst med bøjlen. Man kan se styrestregerne, som markerer stammens midte. Martin Larsen borer i piletræ her, men det normale var gran. Piletræet er kunden kommet med. Foto: Verner Jensen.

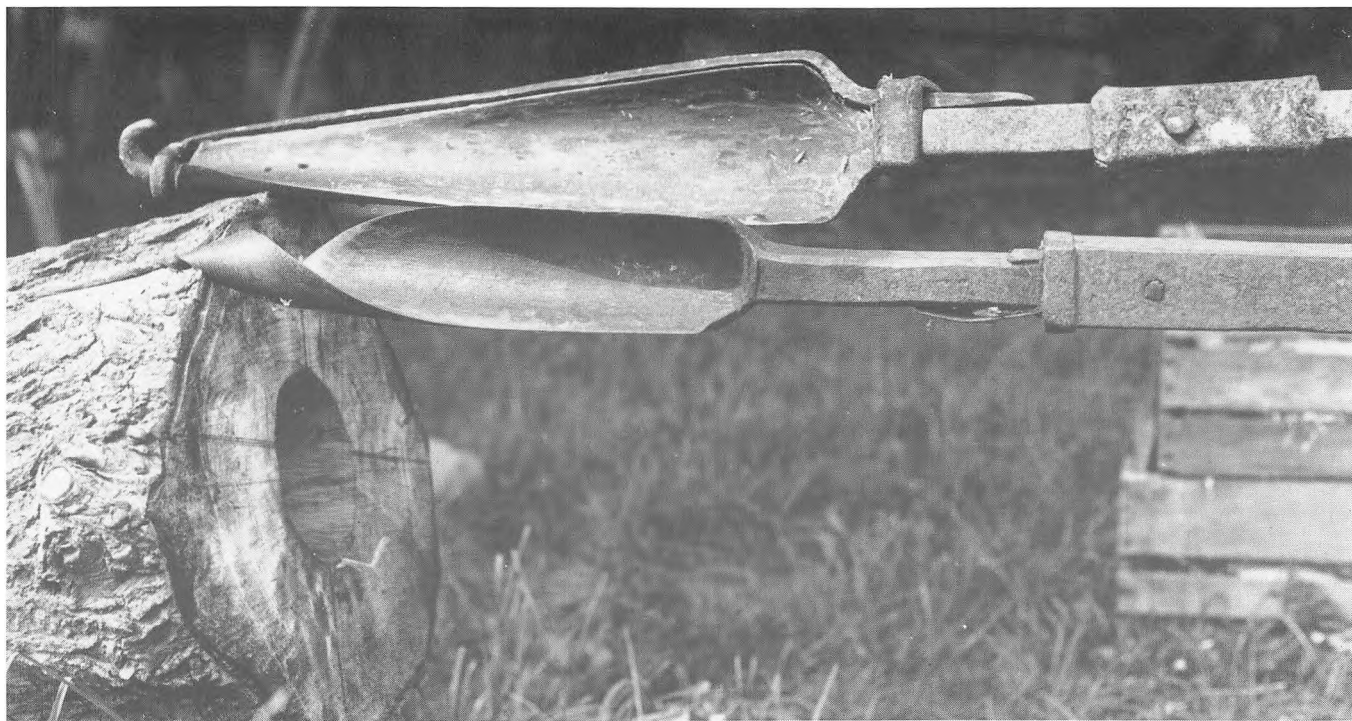
boret sidder der en krog, som har til opgave at holde en jernbøjle, som kan bruges til yderligere at udvide diameteren med.

Bor nr. 2, 4-tommers boret, sidder fast på en firkantet jernstang, som også er sine 9 alen lang. På den firkantede stang kan boresvinget arbejde over hele længden. Det er praktisk, for nu skal der også trækkes. Boret finder

ikke selv vej ved at blive drejet, der skal hjælpes med, ved at der både drejes rundt og trækkes mod stokken med borsvinget. På billederne af Martin Larsen kan man nok se, at der skal kræfter til.

Ligesom ved bor nr. 1 er det spånerens udseende, som er den vigtige kontrol på, om boret er på rette vej.

At den ene stang er firkantet og

I Odsherreds Museums afdeling i Nykøbing findes et komplet sæt boreredskaber, stammende fra maskinbygger Niels Nielsen, Høve Stræde i Høve, som tog rundt på gårdene bl.a. for at lave rør og vandposte.

Til Niels Nielsens udstyr hørte tre store bor. Spiralboret er 3 tommer bredt, det mindste skebor er 3½ tomme bredt, og det største skebor er godt 4 tommer bredt.

Det største skebor kan, ligesom Martin Larsens, udvides, der er blot anvendt en anden teknik. Her boltes udvidelsesstykket på den ene side af boret med to bolte, hvis hoveder er forsænket, så de ikke generer borets funktion. Foto: Odsherreds Museum.

den anden rund beror på et tilfælde. Martin Larsen har købt sine redskaber brugt, og de så tilfældigvis sådan ud. Andre redskabssæt kan være anderledes, og der er intet i vejen for at bruge samme stang til flere bor. På Odsherreds Museum i Nykøbing findes således et boresæt med én stang og tre bor. Boresvinget til det sæt er også anderledes.

Nu er hullet gennem vores posttræ 4 tommer i diameter. Men det skal gerne være lidt bredere. I mange tilfælde skal posten laves, så den passer til en eksisterende »spand« og »hjerter«, altså de ventiler, som kan få vandet op af brønden.

Det klares med bøjen på bor nr. 2. Jernbøjen har en øksen i den ene ende, som passer over krogen på boret.

Skebor fra boresæt i Odsherreds Museums afdeling i Faarevejle. Det er 68 cm langt. Uden bøjle er det 10,5 cm bredt, eller 4 tommer, med bøjlen ca. 11,2 cm, men det kan gøres bredere ved at lægge noget mellem bøjlen og boret.

Det ses, hvordan bøjlen fæstnes over krogen i enden af boret og klemmes fast med ringen. Martin Larsen gør opmærksom på, at man i dag nok ville bruge bolt og møtrik, men at ringen er en langt simplere konstruktion, som kan håndsmedes og har samme virkning. Foto: Odsherreds Museum.

Den anden ende af bøjlen, som smukt følger borets facon, holdes fast af en jernring, som slås ind over den kileformede ende. På billederne kan man bedre se, hvordan det foregår. Krogen har kun den funktion, at holde bøjlen.

Ved at putte spåner imellem boret og bøjlen er det nu muligt at justere diameteren med op imod en halv cm.

Tre gange skal postræet altså bores igennem.

Ud fra vore moderne erfaringer skulle man jo tro, at det ville tage flere dage, men det tager ca. 8–10 timer, og så er der endda tid til at hugge træet til udvendigt også i samme tidsrum. Martin Larsen klarede altså et postrør på en arbejdsdag.

Som alt skærende værktøj til træ, så skal også disse bor slibes ret ofte, dvs. mange gange i løbet af dagen, alt afhængigt af træets beskaffenhed. Var

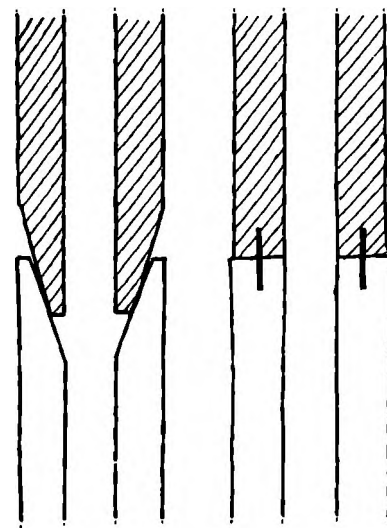
træet ved at tørre, kunne det hjælpe at hælde vand i borehullet.

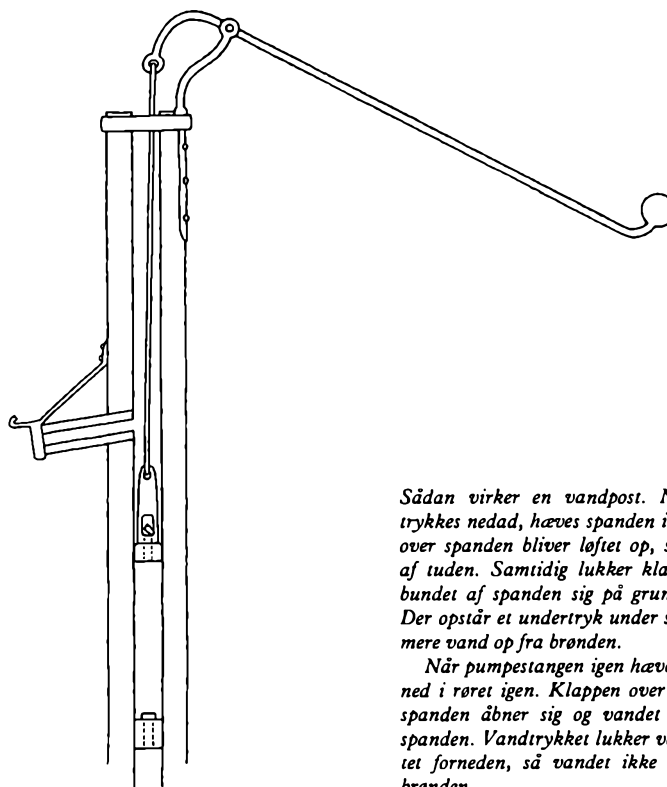
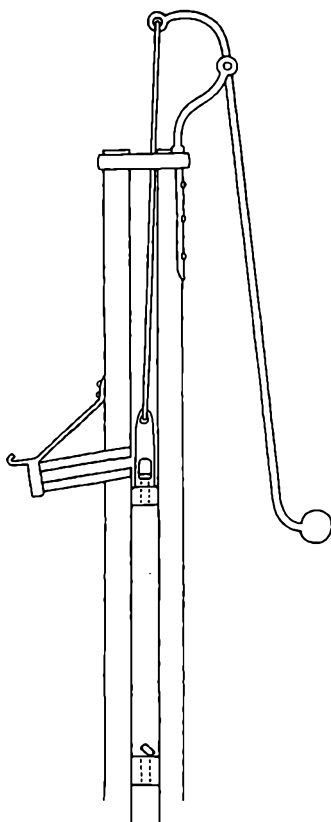
Som nævnt var man almindeligvis to mand om arbejdet — Martin Larsen klarede det bare selv. Men var der to, så stod de på hver side af stangen og drejede svinget i kvarte omgange, således at den ene trak opad, mens den anden skubbede nedad.

Var der tale om en helt ny post, skulle der også laves spand, hjerte og tud til den. Sådan nogen var almindeligvis drejede, men Martin Larsen lavede dem på høvlebænken med høvl. Som pakninger blev brugt læder. Trætuden blev stemmet i med stemmejern.

Posten skal stå på bunden af brønden, »den kan jo ikke hænge og svæve«. En privat brønd på disse kanter var sædvanligvis ca. 24 alen dyb, altså ca. 15 meter. Der skulle altså 4 rør til at nå ned til bunden.

Skematisk tegning af de to måder at samle træ-rørene på. T.v. den ældre metode, hvor rørene er stukket indeni hinanden. Sådan en samling bør forstærkes med en jernring. T.h. den nyere metode, som Martin Larsen benyttede. Rørene holdes sammen af en »skærring«, en skarpsleben jernring, som bankes ind i begge rørender.

Sådan virker en vandpost. Når pumpestanden trykkes nedad, hæves spanden inde i røret. Vandet over spanden bliver løftet op, så det kan løbe ud af tuden. Samtidig lukker klappen over hullet i bunden af spanden sig på grund af vandtrykket. Der opstår et undertryk under spanden, som suger mere vand op fra brønden.

Når pumpestanden igen hæves, trykkes spanden ned i røret igen. Klappen over hullet i bunden af spanden åbner sig og vandet strømmer op over spanden. Vandtrykket lukker ventilkappen i hjertet forneden, så vandet ikke kan løbe tilbage i brønden.

Før i tiden samlede man rørene ved at hullet blev udvidet i det ene rør, og enden spidset til på det næste, så de kunne sættes indeni hinanden. I de tilfælde skulle der lægges en jernring om samlingen.

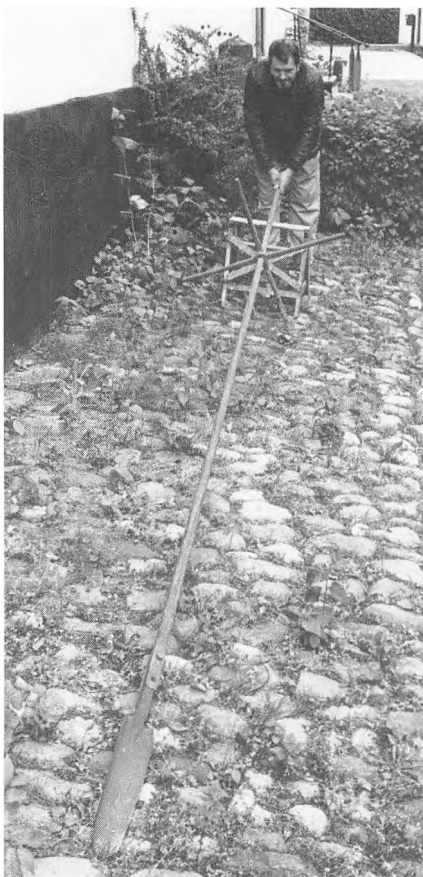
Martin Larsen har imidlertid mest brugt »skæreringe«, dvs. jernringe, som er slebet skarpe, således at de kunne bankes ind i enderne på rørene og således holde dem sammen.

Vandposten af træ blev ikke, således som man i sin moderne vankundighed kunne tro, udkonkurreret af jernvandposten.

»Nej — de står og rasler sammen ... holder ikke længere. Var der noget i vejen, så skulle man ligge og trække dem op og skille dem ad. Men det var jo nemmere at få smeden til at få sådan en hjem og så stikke den ned. Det var jo nemmere.«

Konkurrencen kom fra de automatiske, elektrisk drevne vandværker:

»Når det skulle give noget vand, så skulle det være en træpumpe. Den stod jo på gårdene hos bønderne, hvor de postede vand op til mange køer ... En træpost, når den var ny og god, så kunne den give en spand vand af 3 slag — og en almindelig lille jernpost, den ku' bruge 11 slag. Når man skulle poste vand op til 20 køer en

sommerdag, det var varmt, så var det jo et forfærdeligt kærneri – jernposten kunne gå til en almindelig husholdning.

5 tommers stempel med en 18 tommers vandrang. Den giver meget mere, end som en jernpost med halvtredie tommers stempel og så en 3 tommers vandrang.»³

I virkeligheden har vandposterne været på vej ud af billedet al den tid, Martin Larsen har arbejdet med dem. Allerede i århundredets begyndelse kunne man bruge hesteomgange på de store gårde, og efterhånden som elektriciteten blev almindelig, forsvandt vandposterne. Alligevel har der været træposter i gang indtil tiden omkring 2. verdenskrig. Og, som Martin Larsen udtrykker det: »Vi fylder jo vores huse med vandrør«.

»Det er altså den store arbejds løn vi får. Der er ingen ... de kan ikke betale for at stå og poste vand op. De vil

Borestangen til Niels Nielsens udstyr er 4,25 cm lang og er lavet af en 3 cm tyk, massiv, rund jernstang.

jo også have, .. efterhånden som vi bliver vant til det, *vil vi jo have vandet alle vegne hen, hvor vi kommer frem.* Og posten, den skal der jo stå en mand ved og pumpe hele tiden ... den arbejder jo ikke uden der står en mand ... til håndkraft der havde de intet bedre end træposten.«

NOTER

1. Der blev indspillet to 30 minutters bånd, men der er billedfejl på over halvdelen af optagelsen. Alligevel kan man få et godt indtryk af arbejdsgangen. Ods herreds Museum M 101 v 1–2.
2. Västerbottens museum i Umeå har arbejdet med emnet. Rickard Tegström indspillede i 1976 en film om vandledningsboring for museet. Se også *Catarina Järlgren*: »Hur man gör en trävattenledning« og »Trä-pump« i Västerbotten 1976 nr. 4 p. 222 til 235.
3. Regner man Martin Larsens tal om, så skulle træpumpen give 6 liter pr. slag og jernpumpen 0,25 liter pr. slag. Der er sikkert tale om en overdrivelse til fordel for træpumpen. 11 slag à 0,25 liter bliver til 2,75 liter, mens 3 slag à 6 liter bliver til 18 liter. Det er altså ikke samme spand, man kan fylde med henholdsvis 3 og 11 slag!

Fremmede flintredskaber

Af mag. art. Klaus Ebbesen

Det er sagt og skrevet tit, at Odsherred er meget rig på minder fra oldtiden. Men det er rigtig hver gang. Og selv om den berømte solvogn stadig står isoleret i sin ensomme majestæt, så er der mange af Odsherreds oldtidsfund, som kan kaste lys over livet i oldtiden, selvom de umiddelbart synes uanseelige.

Det oldtidsfund, som her skal omtales, udmærker sig ikke ved sit udseende. Der er tale om tilsyneladende ganske almindelige flintredskaber, og for de fleste museumsgæster i Nationalmuseets oldsagssamling, hvor fundet har stået udstillet i et lille halvt århundrede, er det nok forsvundet i de næsten endeløse rækker af flintredskaber, som indtil for blot få år siden prægede Nationalmuseets stenalderudstilling.

Fundet blev gjort ved tørveskæring omkring århundredeskiftet i en mose på matr. nr. 16 a af Hønsinge, Vig sogn, Odsherred. Ca. 10-12 alen fra fast land og ca 1½ alen under mosens overflade fandtes her en flintøkse og en flintmejsel, liggende sammen og uden at andre oldsager blev iagttaget¹.

Flintøksen (fig. 1) er ca. 21 cm lang mens æggen er ca. 6,2 cm bred. Øksen har et tykt blad ligesom også nakken er tyk. Den er sleben på hele overfladen, ligesom øksen også er sleben på

Fig. 1. Omkring århundredskiftet fandt man disse redskaber i en mose ved Hønsinge i Odsherred. Mejslen er 30 cm lang og øksen ca. 21 cm. Den særlige slibning fortæller, at offeret er nedlagt i yngre stenalder og tilhører den norsk-svenske bådøsekultur.

kanterne. Denne sidste detalje gør, at øksens tværsnit bliver jævnt afrundet. Selve æggen er hulsleben på et ca. 7 cm langt parti.

Flintmejslen (fig. 1) er med sine 30 cm noget længere end øksen. Dens æg, som er ca. 2,3 cm bred, er hulsleben ialt på et ca. 13 cm langt parti. Mejslens blad er meget tykt, hvad også

gælder for nakken. Mejslen er ligesom øksen sleben på hele overfladen, herunder også på sidekanterne, således at tværsnittet bliver jævnt afrundet.

Både øksen og mejslen er forarbejdet af den sydiskandinaviske skrivekridt-flint og de vejer tilsammen 1,355 kg.

Begge flintredskaber må være nedlagt samtidig i mosen og der er tale om

Fig. 2. Løsfundne, tyknakkede huløkser fra båd-øksekulturen (?). Nr. 1 og 2 fra Stevns, 3 fra Siøkkebjerg ved Jyderup.

et af den slags fund, som arkæologerne kalder depotfund. Sådanne fund er almindelige fra Danmarks yngre stenalder, hvorfra der kendes ca. 1.000. Flertallet er som dette fund fra Hønsinge fremkommet i moser, andre på

flad mark eller eventuelt ved en stor sten. De kendes fra alle dele af landet, selvom langt hovedparten dog stammer fra den nordvestlige del, d.v.s. fra de områder, hvor der er let adgang til de naturlige forekomster af flint². De fleste tilhører stenalderens slutfase, dolktiden, men også fra de tidligere afsnit af bondestenalderen kendes der fund.

Siden arkæologiens barndom har disse funds tolkning været stærkt om- diskuteret på linie med hvad der er tilfældet også for andre fund »fra mark og mose«. Opfattelserne har imidlertid samlet sig om to hovedalternativer: En gruppe forskere ser disse fund som udtryk for religiøse offerhandlinger, foretaget af stenalderens folk til de højere magter. Den anden gruppe er mere profan i sin tankegang og tolker dem slet og ret som handelsdepoter, d.v.s. samlinger af genstande, nedlagt i jorden for senere at blive optaget igen og bortbyttet for andre goder.

Diskussionen mellem de to opfattel- ser foregår stadig, men en lang række nyere iagttagelser ved disse depotfund gør, at tolkningen som offer i dag er den mest sandsynlige. Man må derfor forestille sig, at flintøksen og mejslen er nedlagt i mosen som offer til de højere magter.

Men af hvem?

Flintredskaber magen til disse to kendes ikke fra andre af de danske depotfund fra stenalderen, iøvrigt heller ikke fra gravfundene.

Man kender nok både huløkser og mejsler fra enkeltgravstid og dolktid, men den meget lange hulslibning på øksen og det stærkt afrundede tværsnit på dem begge er atypisk. Det er der- imod typologiske elementer, som er karakteristiske for flintredskaberne indenfor en særligt i Norge og Sverige udbredt stenalderkultur, — den så- kaldte bådøksekultur³. Det er derfor nærliggende at henføre depotfundet fra Hønsinge netop til denne kultur. Men her melder problemerne sig.

Bådøksekulturen tilhører yngre neo- litisk tid og er samtidig med den hjem- lige enkeltgravskultur, som den på mange måder er beslægtet med. Den er imidlertid endnu ikke dokumenteret som bofast befolkning i Danmark, når ses bort fra Bornholm, som gennem oldtid og middelalder kulturgeografisk hører med til Sydsverige. Dens olds- ager kendes imidlertid som importfund i danske enkeltgrave⁴. Dens karakte- ristiske stridsøkser er endvidere fund- ne i et lille antal løst i jorden på øerne, hvorfra der også kendes et lille antal løsfundne huløkser og -mejsler af sam-

me slags som dem i Hønsinge-depotet⁵. Fra Sjælland kendes endvidere en lille serie løsfundne, tyknakkede huløkser af diabas, hvor én er fundet ved Stok- kebjerg ved Jyderup, to andre på Stevns⁶ (fig. 2). De har flere ligheds- punkter med bådøksekulturens hul- økser af sten. Tvivlsom er derimod pla- ceringen af en lille retøkse af grønsten fra Gudmindrup ved Højby⁷ (fig. 3).

Fig. 3. Lille retøkse af grønsten fundet ved Gud- mindrup i Odsherred. Den kunne tilhøre båd- øksekulturen, men det er tvivlsomt.

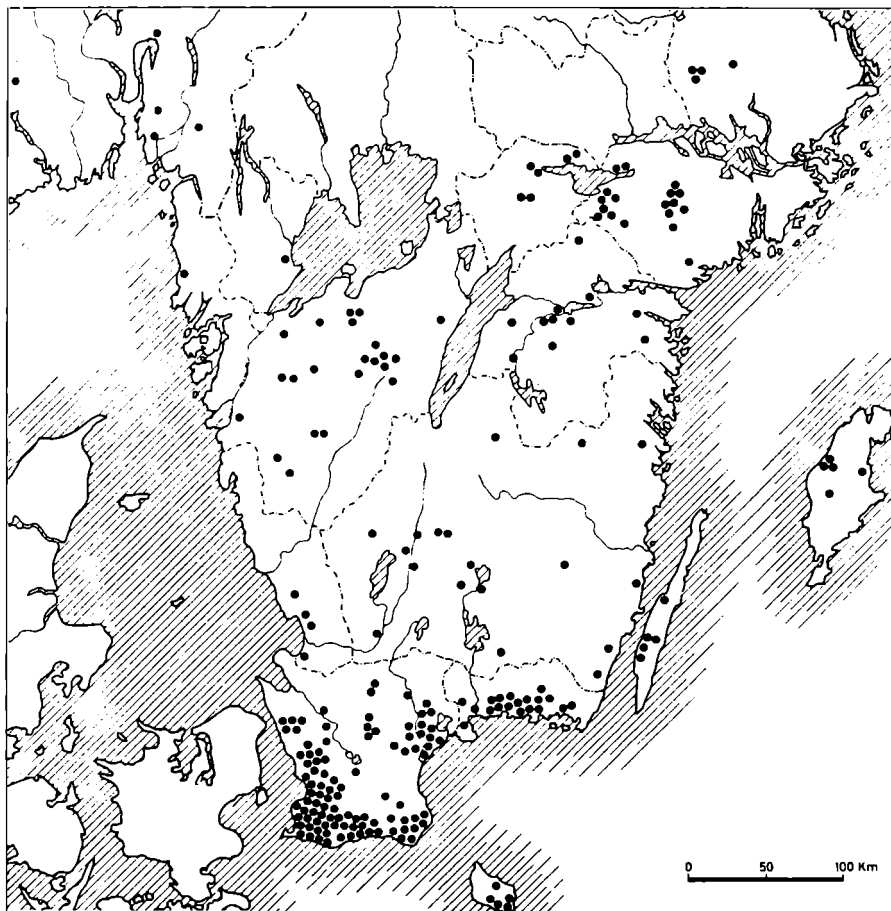
Fig. 4. Bådøsekulturens grave i Sverige og Norge.
(Efter M. Malmer, *Jungneolitische Studien*,
1962.)

De af bådøsekulturens redskaber, som er fundet i Danmark er hidtil blevet opfattet som enkeltgravskulturens importgenstande fra de samtidige kulturer i Norge og Sverige, — på samme måde, som der i de øvrige skandinaviske lande findes importerede danske redskaber⁸.

Det spørgsmål presser sig imidlertid på, om der ikke har været en sporadisk bosættelse af bådøsekulturen på Sjælland. Fremtidige fund vil forhåbentlig vise det, — og dermed også give os svaret på, hvem der nedlagde flintøksen og -mejslen i mosen ved Hønsinge.

NOTER

1. Nationalmuseet, nr. A. 17.413-14. — Fundet er tidligere omtalt K. Ebbesen, *Die jüngere Trichterbecherkultur auf den dänischen Inseln*, Kbh. 1975, p. 289, fig. 195.
2. C.J.Becker, *Antiquity* 1959, p. 88, fig. 1. — K. Ebbesen, sst p. 282 ff.
3. M. Malmer, *Jungneolithische Studien*, Lund 1962, p. 339 ff.
4. C.J.Becker, *Stenaldergraven ved Gabøl*, Kuml 1953, p. 155 ff — samme, *Acta Archaeologica* XXV, 1954, p. 116 ff (Nytryk 1971).

5. P.V.Glob, *Studier over den jyske Enkeltgravskultur*, Aarbøger for nordisk oldkyndighed og Historie, 1944, p. 134 ff.
6. Fig. 2,1: Nationalmuseet nr. 18.147. Fra Regnegårdens Mark, St. Hedinge landsogn, Stevns. Fig. 2,2: Nationalmuseet nr. 12.217,

Fra Smerup på Stevns. Fig. 2,3: Nationalmuseet A. 22.909. Fra Egnen ved Stokkebjergh, Hjemløk sogn.

7. Nationalmuseet A. 28.680.
8. M. Malmer, sst, p. 748 ff.

Større end juleaften

Af mag. art. Carsten Bregenhøj

»Det var en stor aften, den var faktisk større end juleaften, kan jeg godt sige, det var den. Og endnu den dag i dag glæder jeg mig, selv om, her på øen, der ikke kommer så mange og de ikke siger noget, så synes jeg det er den skønneste aften«. Sådan udtrykte Didi Nicolajsen på Agersø sig om helligtrekongers aften, og hun fortsatte: »Jeg synes, det ville være synd, hvis den skik den skulle uddø«.

Skikken, som der her er tale om, og som gjorde helligtrekongers aften større end juleaften, er det såkaldte helligtrekongersløb. Under forskellige betegnelser fejres denne skik ikke blot i Danmark, men også uden for vores normale synskreds.

I et bredt bælte af lande fra Rusland i øst til Canada i vest fejrer man nogle aftener i julen med karnevalsagtig maskerade. Oplysningerne om disse maskefester fra de enkelte lande kan være nok så fåmælte, men grænsen i syd synes at gå ca. midt gennem Europa. I nord synes skikken ukendt blandt samer og Thuleeskimoer. Men i visse lande har udforskningen af denne masketid været særlig intens i nyere tid. Blandt de lande der særligt har viet julemaskeringen opmærksomhed er Finland, Canada og Danmark.

Og i Danmark indtager Vestsjæl-

land en særlig plads, idet der her er områder, hvor denne tradition i særlig grad har holdt sig i live, og hvor hele samfundet så at sige er med. For der er her tale om de to øer i områdets sydvestlige hjørne, Agersø og Omø. 1969-71 foretog Dansk Folkemindesamling et indsamlings- og forskningsprojekt på disse øer vedrørende Helligtrekongersløbet, og resultatet blev en bog om arbejdet: Helligtrekongersløbet på Agersø, socialt, statistisk og strukturelt, Kbh. 1974.

Helligtrekongersløbet er en skik, i hvilken man ved hjælp af maske og forklædning forsøger at narre hinanden. Maskerede besøger naboer og venner, og i ly af anonymiteten forsøger man at spille de ikke-maskerede et puds eller sige dem et par sandheder. Sådan er det også i en af de ældste optegnelser vi kender, nemlig

Som maskeret opfører man sig på mange måder forskelligt fra hverdagens normale opførsel. Og børnene bliver lært op af de voksne. Agersø, Danmark. Foto 5.1.1971, Dansk Folkemindesamling.

i pastorinde Sofie Konradine Jürgensens erindringer, som bl.a. omhandler perioden 1829-34, hvor hendes mand var præst på Agersø. Som genbo til præstegården ligger Agersøgaard, »herregården«, som fru Jürgensen kalder den, og det var kun naturligt, at øens to familier af stand omgikkes hverandre og fik et vist indblik i hinandens dagligdag. Og den unge præstefru har åbenbart syntes at det kunne være spas at klæde sig ud som tjenestepige, og gå over til enkefrue Blixen-crone Møller og hendes voksne børn, og lade sig fæste, for herskabet havde tilsyneladende svært ved at holde på sine tjenestefolk:

»Allerede det første år begyndte vi en ordentlig omgang med herregårdens folk. Så var det en aften i julen, jeg fik sådan en lyst til at klæde mig om i en af vores pigers klæder — de skiftede så ofte — og lade mig fæste. Jürgensen skulle følge mig over til porten og blive stående i vores port, til jeg kom igen. Herregården lå lige over på den anden side af vejen. Jeg måtte over en stente. Da jeg havde fået det ene ben over og var ved at skulle sætte det an-

Den skarpe iagttager kan se, når det er mandfolk i kvindeklæder. Agersø, Danmark. Foto 5.1.1971, Dansk Folkemindesamling.

det over, kom to karle farende. »Der har vi en af præstens piger«. Den ene tager om den ene af mine fødder og vil holde den fast. Så siger han: »Nej stop, der er vor præstemadam, er De ikke? Deres strømper er finere end Sidsels«. Så truede jeg ad dem, at de ikke sagde et ord, men gik deres vej. Det gjorde dog, at jeg havde tabt lysten til det, og gik tilbage«.

Den lille episode, som fandt sted for 150 år siden, giver os et glimt af traditionen, og tilmed et glimt, der har et af de centrale træk med, samspillet mellem maskeret og værtsfolk. For når man ser på traditionen i dag, så er det samspillet mellem grupperne, der er i fokus. Og når man ser på samspillet i skikken, i stedet for at hæfte sig ved rent ydre træk, masker, dragter etc., så kan man konstatere, at skikkene bygger på et meget ringe antal grundmønstre, eller samspilsmodeller, der er fælles for en lang række skikke¹. Helligtrekongersløbet repræsenterer en af disse modeller, en model som canadiske forskere har kaldt »the guessing game«, gættelegen. For traditionen eller spillet har to partier, de maskerede og de ikke-maskerede eller værtsfolkene, og de prøver på at narre hinanden, og dertil at gætte eller afsløre hinandens sande identitet.

I helligtrekongersløbet på Agersø, såvel som andre steder, er det almindeligt, at de to køn bytter tøj, mændene er i kvindedragter og kvinderne i mandstøj. Og så længe man kan »holde masken« er det effektivt, men i den uvante mundering kan mindre fejltrin være afslørende, hvad der også gives eksempler på fra Agersø: »Niels og Henrik de gik jo også rundt helligtrekongers aften . . . med lange kjoler og forklæder på; og det var jo i de rigtige gode, gamle dage, som man jo siger, ikke, hvor at de fik sådan en lille en engang imellem, når de kom rundt, og havde vel nok fået en lille en inden de startede hjemmefra. Og så skulle de jo og hælde en tår vand af engang imellem, og de løftede jo op i kjolerne, men glemte jo forklæderne; og de kunne jo ikke forstå, for hver gang de kom ind nogen steder, så var folk . . . de grinede jo så forfærdeligt; og se det her, det kunne de jo altså ikke rigtig forstå, at de skulle være så sjove. Og Niels han sagde: »Jeg kan faktisk ikke forstå, hvad de griner af«. »Det kan jeg kraftfisme heller ikke,« sagde Henrik. — Men da de så kom hjem til konerne, så fik piben jo en anden lyd«!

I helligtrekongersløbet på Agersø er det mest iøjnefaldende, at værtsfolkene gør meget for at gætte de maskeredes

Traditionen er et spil mellem to partier, de udklædte og værtsfamilierne. Samspillet kan være farvet af erotisk præget skæmt. Agersø, Danmark. Foto 5.1.1970, forf.

identitet, men til modellen hører flere skikke, hvor man gensidigt blotlægger hinandens særheder eller sande ansigt. Maskeringen er en form for normbrud, men i skikke som helligtrekongersløb anvendes maskeringen også for at afsløre folk, der i det daglige overtræder eller har overtrådt normerne.

På Agersø har skikken imidlertid udviklet sig i en særlig retning, således at det nu er »forbudt« de maske-rede at ytre sig muntligt. De siger som

regel ikke et kuk, men svarer eventuelt med hovedbevægelser, eller fagter og gebærder. Andre steder taler de maskerede, med fordrejet stemme, med en knap eller et ben i munden, tyk i mælet eller som musen Hannibal, eller som på Ærø, hvor de maskerede suger luft ind, når de taler. Agersø-skikkens udformning er dog på dette punkt blot en variation over et tema, og spillereglerne ligner overalt hinanden. Det forrummede ydre hos de maskerede modsvares af en indirekte gættemetode. De sagde jo ikke lige ud: »Er det dig eller er det dig«, men de gik ad omveje. »Sig mig engang«, kunne de for eksempel sige, »er du her fra byen?« Og så sagde man jo, hvis de spurgte, om man var der fra byen: Nej, det var man jo ikke, vel, og man var da heller ikke kommet med bilen, hvis man *var* kommet med bilen, og så videre . . . Det var så sjov . . . Og jeg har aldrig været ude for, at de har sagt: Det er dig — det har jeg aldrig været ude for. Men man lyttede jo ved vinduerne, når man gik, ikke, og så kunne man jo høre diskussionen. Den ene sagde: »Ja, det er den, og det er den, og det er den, ikke«. Jeg har aldrig været ude for, at de har røbet, hvis de har kendt nogen. Jeg har da tværtimod været udsat for — i førstningen da jeg

kom herover, hvor jeg var med ude at løbe — at de sagde til mig: »Der går vi ikke ind, for de siger, hvis de kender os«.

Er den direkte afsløring forbudt, så er den indirekte demaskering til gengæld tilladt. Værtsfolkene antyder over for de maskerede, at dragtstykker eller opførsel har givet dem et praj, og ofte vil de maskerede forstå, at værtsgruppen er på sporet. Værtsgruppen bliver dog ved antydningerne, og

helligtrekongerløberne lader som regel som ingenting, og hvis tampen rigtig brænder, kan man skynde sig bort. Man kan dog også — undtagelsesvis — smide masken og blive til kaffe eller et glas.

Det er karakteristisk for helligtrekongersløbet i dag, at det ikke er alment udbredt i det land, hvor det forekommer. De egne der har haft skikken er blevet færre og færre, og man kan på sin vis godt sige, at helligtrekongersløbet hører til de »truede fester« (ligesom man snakker om truede dyrearter). Flere egne i Vestsjælland har haft fest og skæmt ved julens slutning — og har det måske endnu — men i store dele af landet har »udviklingen« gjort kål på disse »julelege«. I Danmark ved vi imidlertid med sikkerhed, at skikken findes på Agersø, Omø, Ærø og Als. Derudover findes tilsvarende skikke, endnu i dag, på Færøerne og i Grønland, det sidste sted udelukkende blandt grønlandere.

Med den sydvestsjællandske tradition som udgangspunkt har denne artikels forfatter i 1972-73 »genopdaget« den tilsvarende finske skik. Som sam-

Den grønlandske gren af traditionen er antagelig af dansk oprindelse, skønt dragterne er meget anderledes. Jakobshavn, Vestgrønland. Foto årsskiftet 1958/59, George Nellemann.

Tidligere var alle masker hjemmelavede som denne maske i midten fra Mouhijärvi, Finland. Foto 6.1.1973, forf.

fund betragtet har en ø som Agersø bevaret visse sociale spilleregler, som gør helligtrekongersløbet til en naturlig del af samspillet mellem øboerne. Det var derfor nærliggende at antage, at også andre samfund end øsamfund kunne være isolerede og beroende af ansigt-til-ansigt-kontakt mellem indbyggerne, og at Finland, der på folkekulturens område har modtaget meget under sin tid som del af det svenske

Man skal maskeres til ukendelighed. Forfatteren iklædes maske for som deltager at udforske traditionen i Keikyä, Finland. Foto 7.1.1974, Annikki Kaivola-Bregenhøj.

rige, endnu måtte have samfund af denne »type«. Man kan sige at Finland havde de historiske, kulturelle og traditions-økologiske forudsætninger for et helligtrekongersløb. Finske kolleger kunne bekræfte, at skikken i hvert fald havde eksisteret, og et spørgeskema til de finske sogne, hvor skikken sidst var set i live, kunne godtgøre, at der i hvert fald var chance for at møde skikken endnu.

Et område ca. 100 km nord for Åbo omkring byen Vammala blev valgt til genstand for nærmere efterforskning. Skikken her viste sig både levende og udbredt, og en stor del af befolkningen var, i hvert fald i det bedst undersøgte sogn Keikyä, aktive deltagere. Det var her karakteristisk, at også voksne deltog, at mange af maskerne var hjemmelavede, og at man gjorde meget ud af forklædningen. Det var på den anden

side også mærkbart, at skikken var på retur, omkring den moderne bebyggelse i sognet var aktiviteten mindre, og man kunne opleve, at værtsfolkene havde glemt, hvilken dag det var. En kalenderreform i 1974, som indførtes ved årets begyndelse, skabte nogen usikkerhed om hvilken dato, der for fremtiden var den rette, og påvirkede således skikken i negativ retning. I 1975 blev der imidlertid udgivet en bog om traditionen², og det er meget tænkeligt, at det har henledt lokalbefolkningens opmærksomhed på denne skik, og at den på denne måde kommer

De maskerede slår sig ned og taler med fordrejet stemme. Smuuttamaske fra Nehvoniemi, Ilomantsi, Finland. Foto 2.1.1973, forf.

til at indgå i befolkningens identitetsopfattelse, og derved får lokalpatriotiske undertoner. Dette fænomen synes at have påvirket vor tradition på Als, hvor helligtrekongersløbet i perioden 1864-1920 blev opfattet som særlig dansk, og derfor i særlig grad holdt i hævd.

Efter grundige forberedelser blev Sverige inddraget i projektet i 1974. I Värmland nord for Karlstad ligger et langt og smalt dalstrøg, og halvvejs oppe ligger byen Sunne. Byens afsides

Blandt de udklædte er der ofte flest børn, men visse steder arrangeres der maskebal, hvorved traditionen i hvert fald for en tid holdes i live blandt de voksne. Sunne, Sverige. Foto 12.1.1974, forf.

beliggenhed og relative isolation var med til at underbygge lokale museumsfolks formodninger om, at skikken stadig var i live. Den var knyttet til Knutdagen d. 12. og 13. januar, og de maskerede kaldtes Knutgubber eller Knutbockar. Oplysningerne var ret sikre, men meget kunne afhænge af vejret også, så det var med spænding

at forfatteren og hans hustru og kollega rustede sig til en vinterekspedition.

De »indfødte« indfrie imidlertid forventningerne, og forskerne kunne iagttage en ganske levende skik, med de samme kendte grundtræk, men alligevel med variationer. I Sunne var det næsten udelukkende børn og skole-søgende unge der som maskerede gik fra hus til hus. Man så umaskerede forældre køre en flok maskerede børn fra sted til sted i bil, men kunne dog også opleve et maskeret forældrepar med en udklædt pode. Mens man på Agersø lukker de maskerede ind i stuen og i Keikyä lukker dem ind i det almindelige »storkøkken«, var man i Sunne mere reserveret, og i almindelighed kom de forklædte kun ind i korridoren eller entréen. Sunnes Knutgubber bar selvkomponerede dragter, men det var tydeligt, at maskerne var købemasker. I Sunnes nabobyer reklamerede restauratører med præmier til de bedst udklædte.

Det interessanteste i Sunne var imidlertid frygten for de maskerede. Ikke for de små, naturligvis, men for

Købte masker er særlig udbredt i det sydlige Skandinavien, ofte af plastik og forestillende internationale tegneseriefigurer. Sunne, Sverige. Foto 12.1.1974, forf.

Maskeringstraditioner giver kun mening i et samfund, hvor alle kender hinanden — den er meningsløs i en storby, hvor alle er anonyme for hverandre. Spillende Knutgubbe fra Sunne, Sverige. Foto 12.1.1974, forf.

de store, for det man må antage er voksne unge. Flere havde været ude for, at de havde lukket formummede Knutgubber ind, som de ikke på nogen måde kunne identificere, de maskerede sagde selv, at de ikke var der fra byen, og de gik rundt i huset og tog det i øjensyn; »plukposen gik«, som en af de interviewede sagde, og det vil sige, at

de maskerede uopfordrede tog for sig af de godter og madvarer, som stod fremme. Og så spørger man sig: »Hvad vil de så her?« sagde en anden som kommentar til en lignende oplevelse; underforstået: De kom her ikke som almindelige Knutgubber, men af en anden grund.

Fra en traditionsforskers synsvinkel er der ikke noget unormalt i denne konstellation af hændelser, alt falder inden for hvad maskerede traditionelt kan tillade sig at sige og gøre. Men samfundet er et andet end det, der tillod den slags løjer. I den oprindelige kontekst var der ingen i samfundet, der var anonyme, og selv om enkelte individer en gang om året var maskeret og dermed ukendelige, så vidste man, at gruppen af maskerede var en del af alle-kender-alle samfundet, en del af »os«. Den sikkerhed eksisterer ikke i dag, og når værtsfolkene først får den tro, at disse maskerede ikke er nogen, vi til dagligt har noget med at gøre, så udfylder fantasien resten.

Ingen kunne påvise, at disse rekognoserede indbrudstyve var vendt tilbage for at stjæle noget, men forvis-

Canadiske »X-mas mummers« fotograferet i 1960'erne af Louis Chiaramonte i Deep Harbour, Newfoundland.

ningen om, at de havde været på spil, var nok til, at man ikke ville lukke store Knutgubber ind.

Også i Norge har maskering efter jul været almindelig, og i 1975 blev egnen omkring Fagernes besøgt. Der rådede en vis usikkerhed omkring, hvilken dato der var den rette, og antagelig er en periode omkring nytår den tid, hvor de maskerede gik fra hus til hus. De norske julebukke, som de kaldes, synes imidlertid helt at indtage samme plads som vore helligtrekongersløbere, og da en gruppe inklusive forfatteren som prøve klædte sig ud og gik omkring, var modtagelsen og interaktionen den traditionelle.

Om traditionen på Newfoundland og i Labrador i Canada er der i 1969 udgivet en bog med fine beskrivelser og analyser³. I den Newfoundlandske tradition findes både gamle engelske og franske skikke. Som model betragtet er der intet, der adskiller disse fra den sydvestsjællandske. Til de canadiske maskeringstraditioner i tiden efter jul hører imidlertid også visse folkelige skuespil af kristen oprindelse, episoder af den hellige historie om de tre vise mænd, St. George og dragen og lignende. Det svarer nogenlunde til, hvad vi herhjemme har haft af lignende traditioner for omkring 100 år

siden, hvor man bl.a. gik med stjernen og sang for folks døre udklædt som den hellige familie, de hellige tre konger, hyrder etc. Den sidste rest af denne tradition døde hen i begyndelsen af dette århundrede i Jylland, men f.eks i P. Friis Edwardsens bog om Skælskør fra 1759 beskrives traditionen i forbindelse med en trætte mellem præst og en gruppe borgere.

Alle de her nævnte skikke har fundet sted eller finder sted i tiden efter jul. I nogle egne er der tale om en periode, således f.eks på Vestærø, hvor

*Erotiske løjer under maskefesten. Newfoundland.
Foto: Louis Chiaramonte.*

de enkelte byer hver for sig har haft en dag omkring helligtrekonger, mens der andre steder kun er tale om én aften, ofte den sidste aften i julen, d.v.s. i den gamle juleperiode på 12 dage. Denne juleperiode er dog ikke den samme i alle lande på grund af nationale særdrag, ekstra helgendage, kalenderreformer etc. Den »samme skik« eller i det mindste samme hændelsesforløb kan imidlertid også ligge på et helt andet tidspunkt af året, således har Vestærø helligtrekongersløb

Værten prøver at gætte, hvem gæsterne er. Newfoundland. Foto: Louis Chiaramonte.

og Østærø fastelavnsløb. På Ameland, en af Hollands frisiske øer, finder traditionen sted den 4. og 5. december, den 4. for børnene og den 5. for de voksne. Og traditionen i Estland f.eks. fandt sted til henholdsvis Martinsdag den 10. november og Katrinedag den 25. november, den første var forbeholdt mændene og den anden kvinderne.

Hvorfor har mange opfattet denne maskernes aften som større end juleaften?

Svaret er egentlig ganske ligetil, for den juleaften vi kender i dag er først udviklet inden for de sidste ca. 100 år, og de sidste par generationers jul med et væld af købegaver, har ikke tidligere været almen. Det almindelige uden for de borgerlige kredse har været, at juleaften som optakt til den følgende helligdag, juledag, har været en stille aften — visse stemningsfuld med god festmad og en enkelt, praktisk gave til hver — men trods alt en aften, der byggede på rester af en katolsk vågenat. Først i tiden efter de egent-

lige juledage slog man sig løs med julestuer og julelege. Struenses helligdagsreform, der bl.a. afskaffede de »halvhellige« juledage og Knudsdag den 7. januar, slog lidt efter lidt igennem, således at der mellem helligdagene indtil helligtrekonger i praksis var almindelige hverdage.

Den stille jul og de påfølgende hverdage blev imidlertid afløst af en fest af en ganske anden støbning i de egne, hvor man fejrede helligtrekonger med løben og »mummespil«. Helligtrekongersaften er her socialt set årets højdepunkt: Skæg og ballade, forklædning, demaskeringsforsøg, spiritus og latter, socialt og familiært samvær, gensidig kontrol og udveksling af prestige, fællesskabsfølelse, udløsning af indestængt spænding eller aggressioner og eksperimenteren med social identitet går i helligtrekongersløbet op i en højere enhed.

NOTER

1. Jfr. Carsten Bregenhøj: Helligtrekongersløb på Agersø, socialt, statistisk og strukturelt, Kbh. 1974, kap. 6: Helligtrekongersløbet og strukturelt beslægtede traditioner.
2. C. Bregenhøj og U. Vento: Nuutti, suomalaisen karnevaali — Nuutti, á Finnish carnival. SKS (Finska litteratursällskapet) 1975.
3. H. Halpert og G. M. Story (eds.): Christmas Mumming in Newfoundland. University of Toronto Press 1969.

Eckersberg på romantiske stier

Af museumsinspektør Marianne Saabye

Det sjællandske landskab blev for alvor opdaget i midten af forrige århundrede — digterne beskrev den friske danske strand, de lyse bøgeskove og fagre sletter. Tilsvarende hentede malerne motiver under sommerlige ophold rundt om på Sjælland, og i tegninger, skitsebøger og optegnelser kan vi for eksempel følge J. Th. Lundbyes og P. C. Skovgaard's vandringer blandt andet i de vestsjællandske egne, — fra Hankehøj, Vognserup til Delhoved, Mogenstrup o.s.v. Mange af disse stednavne er nu knyttet til hovedværker i guldalderens danske landskabsmaleri.

Med navne som Skjoldnæsholm og Svenstrup føres vi imidlertid længere tilbage mod århundredets begyndelse, hvor C. W. Eckersberg (1783—1854) i 1810 oplevede den skovrige midtsjællandske natur. Det var på et tidspunkt, da man var ved at bevæge sig ud af de civiliserede parker og nærmede sig den vildsomme natur med alle sanser åbne og med et sværmeri for ensomheden og naturens stærke kræfter¹.

Denne holdning afspejles omkring århundredskiftet hos kunstnere som Erik Pauelsen (1749—90) og Jens Juel (1745—1802), der dyrkede et dramatisk og meget stemningsladet landskabsmaleri². Som flere andre stod den unge Eckersberg i stor gæld til den

juelske opfattelse i de landskaber, han malede under sine første år i København 1803—10, men man kan samtidig følge en vældig personlig udvikling i denne periodes arbejder. De første prospekter er en serie have- eller parkmotiver, der blev til som følge af et besøg på Sanderumgaard på Fyn i sommeren 1806. Her havde Johan Bülow med personlig entusiasme siden 1794 arbejdet på anlægget af en have efter bedste romantiske mønster, og samværet med Bülow må for Eckersberg uundgåeligt have været en god skoling i tidens følsomme naturopfattelse.

Tre somre senere finder vi kunstneren på Møen, hvor han på godset Nordfeldt for Bülow's nevø gjorde studier til en omfattende prospektserie. Der er her ikke blot tale om have-scener, men også om skildringer af egnen omkring Nordfeldt. Hertil hørte bl.a. Møens klinter, som han dog nærmede sig med nogen forsigtighed i motivopfattelsen, men også større anlagte landskabelige vuer, som næsten kan have panoramaets karakter.

I disse arbejder kan man strejfsvis finde de første skridt mod en mere realistisk naturbeskrivelse³, det der siden blev Eckersbergs virkelige indsats på landskabsmaleriets område, men de

romantiske tendenser er dog langt mere dominerende. Allertydeligst kommer det til udtryk i de seneste af seriens billeder, som fuldenttes i foråret 1810⁴. I forlængelse heraf står de tegninger, som han lavede under sit ophold i juli måned på Skjoldnæsholm, som i virkeligheden var den første station på vej ud af landet på en langvarig studierejse til Frankrig og Italien. Eckersberg havde, siden han i 1809 havde afsluttet sine studier på Kunstakademiet, drømt om at rejse, og i foråret 1810 bød chancen sig pludseligt. Det var med kort varsel han fik ordnet alle de praktiske ting, hvortil man næsten også kan regne hans gitemål den 1. juli med Christine Rebekka Hüssing, som han 3 år tidligere havde fået en søn sammen med. To dage efter forlod han København med en tegning af hustruen og den lille sovende søn i sin rejsedagbog.

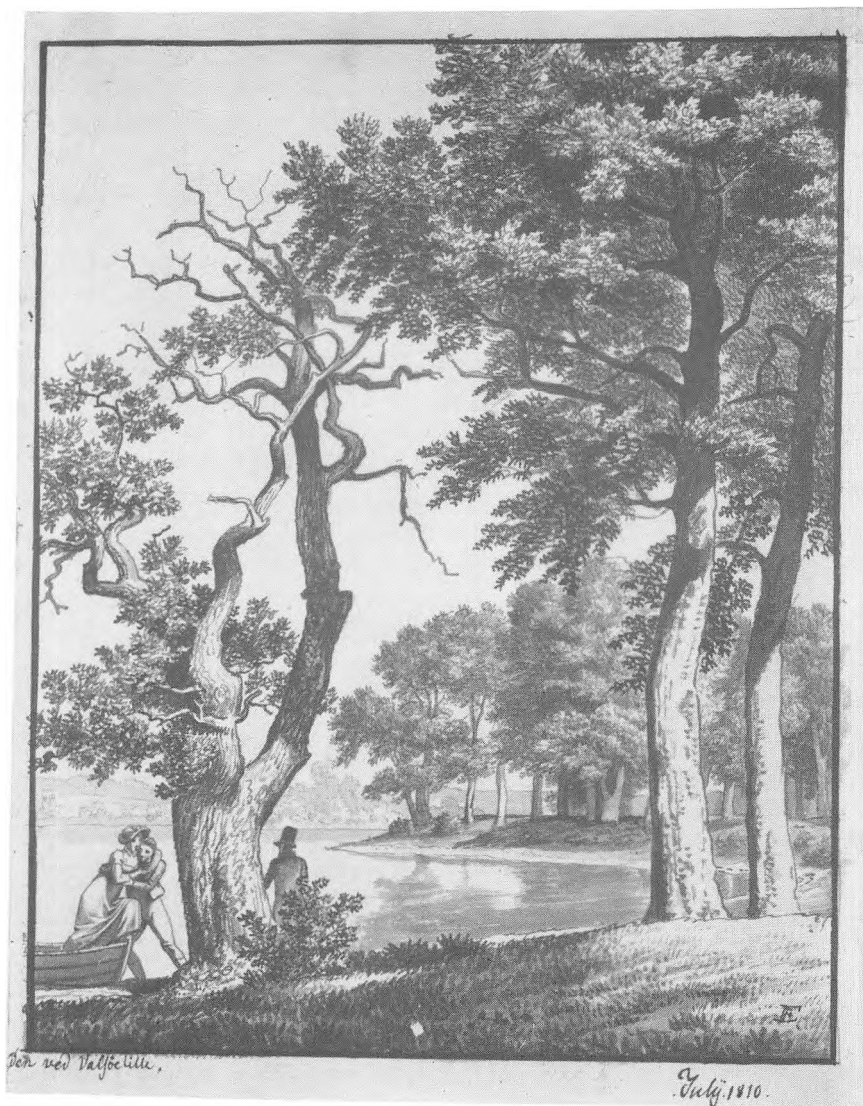
Eckersbergs møde med den fortættede stemningsfulde natur omkring Skjoldnæsholm har altså fundet sted på et tidspunkt, hvor hans sind vel må have været fyldt af opbrudsfornelser, spændte forventninger og måske også en vis utålmodighed over at måtte vente i op mod tre uger, inden den videre rejse kunne fortsættes⁵. Der kan nok i dette ligge noget af

baggrunden for den usædvanlig højstemte, næsten eksalterede tone, som findes i flere af de tegninger, der skal omtales nærmere.

De her behandlede syv tegninger befinder sig alle i Den kongelige Kobberstiksamling, og de fleste af dem har Eckersberg selv ejet livet igennem⁶. Det er, hvad man kunne kalde færdige studieblade lavet til kunstnerens private brug, med undtagelse af figur 7, som netop har et helt andet officielt præg.

Motiverne til tegningerne er hentet på udflugter fra Skjoldnæsholm, rundt om i herregårdens omegn, ved Valsøllille sø og ved Svenstrup⁷. De første indtryk nedfældedes med blyant, siden gennemarbejdedes skitserne med pen og tusch, lavedes, fik lys, skygge, karakter og detaljer. Figurerne er som regel først indført på et relativt sent tidspunkt i kompositionen⁸. Tegningerne kan nok rumme autentiske oplevelser i handlingsmæssig henseende, men det er egentlig ikke muligt at sige, hvor den dokumentariske værdi holder op, og hvor fantasien sætter ind.

Fig 1. C. W. Eckersberg: Øen ved Valsøllille. Juli 1810. 213×168 mm. Tæt ved Skjoldnæsholm ligger Valsøllille sø, og i den en ubeboet ø, som var et tiltrækkende udflugtsmål med maleriske motiver. Den kongelige Kobberstiksamling.

To af disse tegninger har hentet motiv fra øen ved Valsøllille sø. Den ene (fig. 1) viser nogle menneskers landgang på øens bred, bag dem søens stille vand og de fritvoksende træer — en poetisk naturskildring i blidt sollys. Forgrunden er anderledes dramatisk — ikke blot i belysningen, men også i handlingen. En mand løfter i et kraftigt favntag en kvinde i land fra en båd, de er vendt direkte mod lyset og beskueren, medens den mørke person i skyggen foran vender ryggen til. Der er en indbygget kontrast i figurgruppen, en splittelse, som understreges af det halvt udgåede træ, der står midt mellem personerne og strækker sine nøgne, krogede grene op mod himlen. Temaet er klart, mennesker, der søger ud i den ensomme natur, går i land på den øde ø — måske en kærlighedens ø? Der er antydninger af et handlingsforløb, som fortaber sig i en drømmeagtig mystik.

Den anden tegning (fig. 2) fra øen spiller på nogle af de samme toner, men den er for så vidt mere dagklar.

Fig. 2. C. W. Eckersberg: Parti fra øen ved Valsøllille. Juli 1810. 208×161 mm. — Adskillige af tegningerne fra Skjoldnæsholm-opholdet bevarer Eckersberg selv i sin samling af studier og skitser, som først solgtes efter hans død. Den kongelige Kobberstiksamling.

Et ungt par har slået sig ned i græsset, foran en stor trægruppe, i baggrunden lægger søen distance til det hinsides land. Kvinden og manden holdes sammen i en harmonisk og yndefuld komposition, som i et spejlvendt monogram. De er tegnet sikkert og præcist med en let streg og adskiller sig på sin vis fra den ellers meget gennemarbejdede tegning. Deres placering i den landskabelige ramme kan nok forekomme lidt umotiveret, og det kan være fristende at tro, at selve den store trægruppe har været Eckersbergs oprindelige motiv, og at de to figurer først er føjet ind på et relativt sent tidspunkt for at give tegningen et mere »følsomt« indhold.

Skovene og de store og gamle træer må have betaget Eckersberg, for de er et gennemgående motiv i alle disse tegninger. Således i den tidligst daterede af tegningerne fra Skjoldnæsholm (fig. 3), hvor Eckersberg virkelig har givet sig hen i en stemningsfuld naturbeskrivelse med de mørke træers for-grenede silhuetter mod den ulmende

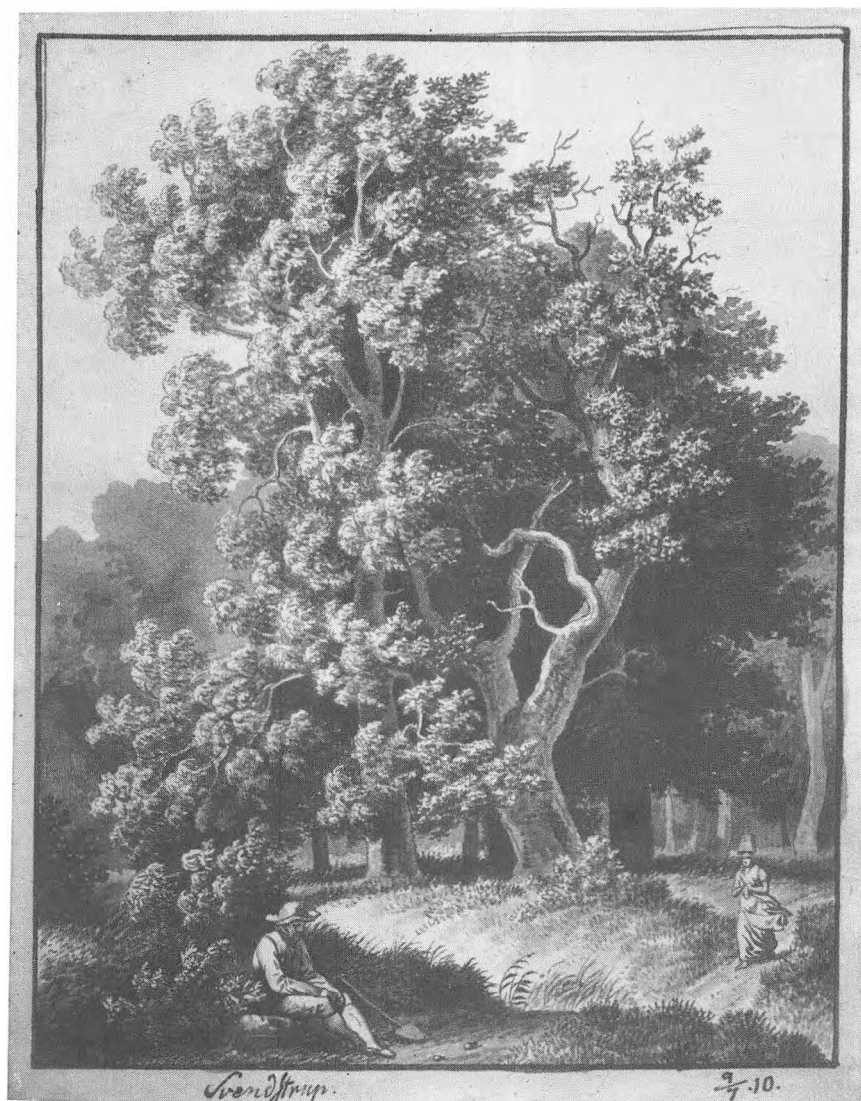
Fig. 3. C. W. Eckersberg: Parti fra Skjoldnæsholm. 5.-6.juli 1810. 212×169 mm. Den tidlige morgen og de sene aften timer hører til naturens mest stemningsfulde øjeblikke, og netop disse valgte romantikerne ofte til deres landskabsskildringer. Den kongelige Kobberstiksamlng.

himmel, den lysende sølvdis, der indhyller gårdens tage nedenfor bakke-
draget. På en åben plet foran træerne
sidder en bondekone med en dreng,
som drikker af hendes mælkespand –
naturens egne børn. I en tegning som
denne kommer Eckersberg tæt på den
tyske romantiske landskabsmaler C.D.
Friedrich⁹, der netop med forkær-
lighed valgte naturens sublimе øjeblik-
ke, solopgangen, aftenstilheden, de ud-
gåede træer, som maledes eller tegne-
des i en minutiøs teknik, som har visse
lighedspunkter med denne tegning.

I modsætning til det stille eventyr
i Skjoldnæsholmtegningen er det kraft
og dramatik, der præger Skovparti fra
Svenstrup (fig. 4), tegnet nogle få dage
senere. Blæsten suser i de vældige træ-
kroner, og der er noget næsten rø-
rende i Eckersbergs anstrengelser for
konsekvent at vise vindens tag i grene,
løvværk, græsstrå og den vandrende
malkepiges skørter.

De hidtil omtalte tegninger ligger
stilistisk i forlængelse af det 18. år-
hundredes mere »indelukkede« land-

Fig. 4. C. W. Eckersberg: Skovparti fra Sven-
strup. 9. juli 1810. 216×169 mm. Under sit
ophold på Skjoldnæsholm tog Eckersberg på et
fleredags besøg på Svenstrup, hvor han bl.a.
tegnede de store forblæste træer. Det kongelige
Kobberstiksamlings.

skabsopfattelse. På overraskende vis skiller det andet skovparti fra Svenstrup (fig. 5) sig ud fra denne tradition. Der er et næsten befriende lys og en rummelighed i denne tegning, der er luft op under de høje bøgetræers kroner og en dybde ind i billedet. Set i kunsthistorisk perspektiv er tegningen interessant, fordi den på sin vis peger frem mod P. C. Skovgaards senere skildringer af den danske bøgeskov. Selve det rolige landskab danner imidlertid baggrund for en særdeles dramatisk scene. En dreng løber i fuldt firspring af sted hen ad vejen, der fra baggrunden fører diagonalt frem i billedet. Stik på tværs af denne linie og bevægelse løber pigen med en hat i den ene hånd pegende bagud med den anden. Eckersberg har ikke lagt vægt på at afsløre årsagen til handlingen mellem de to personer. Man kan gætte, men det forbliver et åbent spørgsmål, hvad der egentlig foregår. Det, der for kunstneren har været det væsentlige i billedet, er bevægelserne, dramatikken og spændingen mellem de to figurer. Indenfor de ellers så rolige rammer har Eckersberg haft en trang til at sprænge harmonien, bryde billedets grænser og lade personer bogstavelig talt løbe ud af scenen.

I den forstand har tegningen ikke så

lidt lighed med Gyngeturen fra Skjoldnæsholm (fig. 6). Også her opererer Eckersberg med de voldsomme bevægelser understreget af kompositionens diagonale linier. Medens der i flere af de her omtalte tegninger kan spores usikkerhed og en vis naivitet, hører denne tegning absolut til de allersmukkeste og stærkeste fra Eckersbergs tid inden udenlandsrejsen.

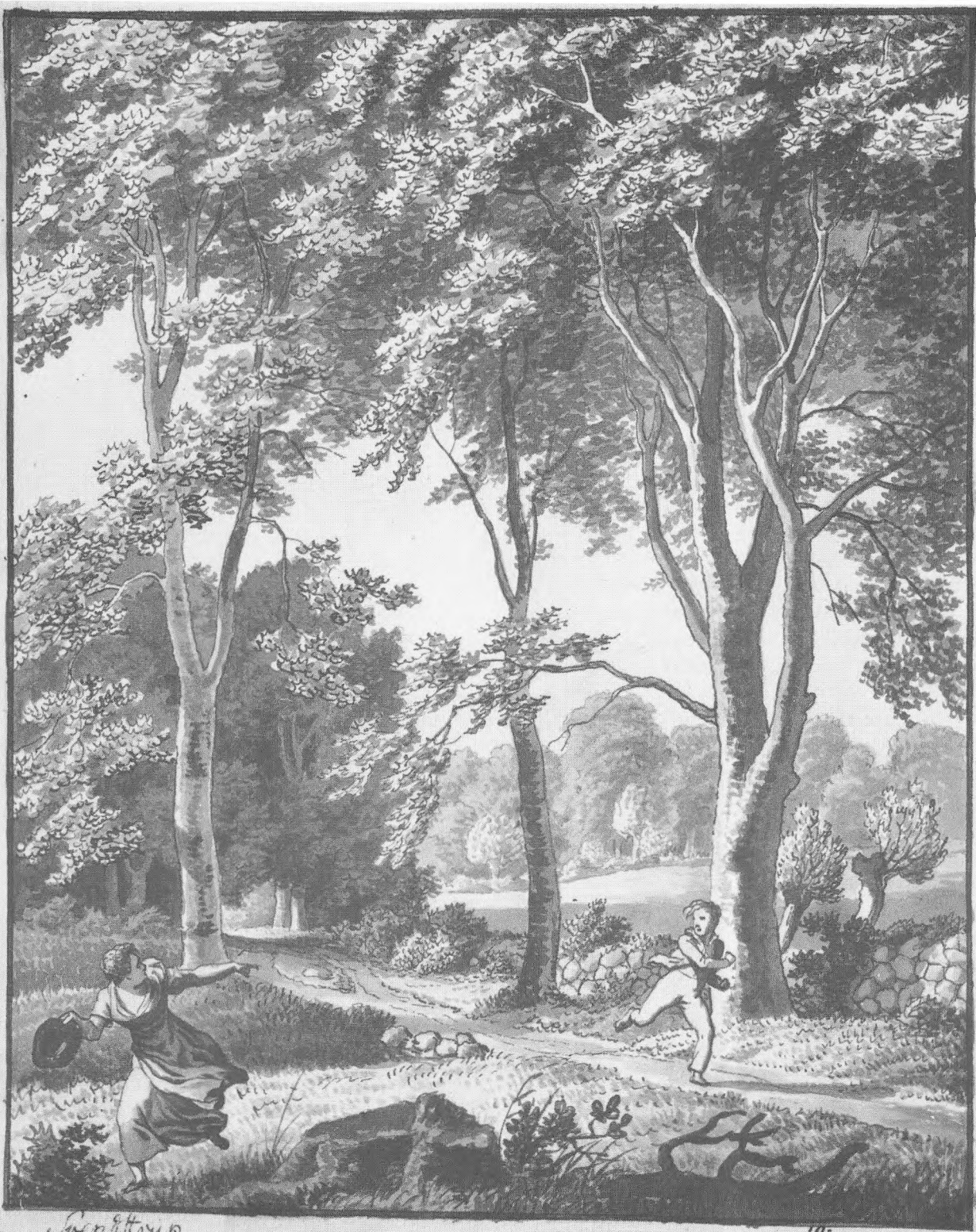
Der er sus og kraft i bevægelserne, et dramatisk liv i spillet mellem lys og skygge og en betagende lethed i penslens summariske laving. Eckersberg arbejdede videre med kompositionen i en langt mere udførlig og »civiliseret« gentagelse (fig. 7), som i modsætning til de øvrige tegninger må have været lavet til ære for andre end kunstneren selv. Her er en række detaljer blevet korrigeret, der er blevet mere dybde, mere rum omkring figurerne og de kokette friheder, han tillod sig i den første udgave, er forsvundet. Kompositionen er i formel henseende blevet bedre, men samtidig er meget af den umiddelbare friskhed og bløst forsvundet.

Gyngescenen kan måske lede tanken hen på Adam Oehlenschlägers Gyngesang i Sanct Hansaften-Spil, men også på Jens Juels billede af Dansebakken ved Sorgenfri (1800). Her

finder man også pigen på den svævende gyng med den galante kavalier. Hos Juel er temaet inkorporeret i et større folkeligt sceneri, og som sådant virker det anderledes stilfærdigt, hvad der kun kan understrege den eksalterede tone hos Eckersberg, de næsten provokerende voldsomme bevægelser. De stærkt bevægede figurer var yndede i tiden, og man genfinder dem i flere af Eckersbergs ungdomsarbejder.

Selv om professor Juel var død, året inden Eckersberg kom til København, fik de billeder, som fandtes hos hans enke, en stor indflydelse på den yngre maler. En af de mere elementære ting, han her lærte, var Juels ofte anvendte måde at dele forgrunden og baggrunden i et landskab ved at markere skellet med et hegn, et gærde eller for eksempel en låge. Det går igen mange steder hos Eckersberg, og i gyngetegningen har han skabt dybde ved at anbringe et stakit med en åben-

Fig. 5. C. W. Eckersberg: Skovparti fra Svenstrup. 10. juli 1810. 204×164 mm. En tegning som denne kan næsten ses som en forløber for P. C. Skovgaards senere skildringer af den lyse, danske bøgeskov. I øvrigt har de stærkt bevægede løbende figurer været et lige så væsentligt motiv i tegningen for Eckersberg. Den kongelige Kobberstiksamlings.

stående havelåge. Blikket føres ind bagved i sollyset, og vi har vel lov at gætte på, at det er herregårdens have, der ligger derinde, medens gyngeturen foregår ude i selve naturen, vildt og dejligt.

Disse tegninger kunne naturligvis ses som begyndelsen til en »Voyage pittoresque«, som senere fulgtes op af en lang række indtagende studier, som Eckersberg lavede på sin videre rejse ned gennem Tyskland¹⁰. Men det forekommer dog, at Skjoldnæsholm-tegningerne mangler det helhedspræg både formelt og i temaet, som hører til, hvis de var tænkt i en sådan sammenhæng. Desuden er det topografiske indhold generelt set beskedent. Tegningerne er langt mere private – eller intime, om man vil.

Det er heller ikke egentlige landskabstegninger, de er landskabelige, men figurerne indtager en meget dominerende rolle, og skulle man give dem en fælles titel, kunne det være »menneskets forhold til naturen«.

Fig. 6. C. W. Eckersberg: En mand der gynger en pige. Skjoldnæsholm juli 1810. Gyngeturen var et af tidens yndede motiver, Jens Juul havde brugt det i et billede af Dansebakken ved Sorgenfri, og Oehlenschläger skrev et digt med titlen Gyngesang. Den kongelige Kobberstiksamling.

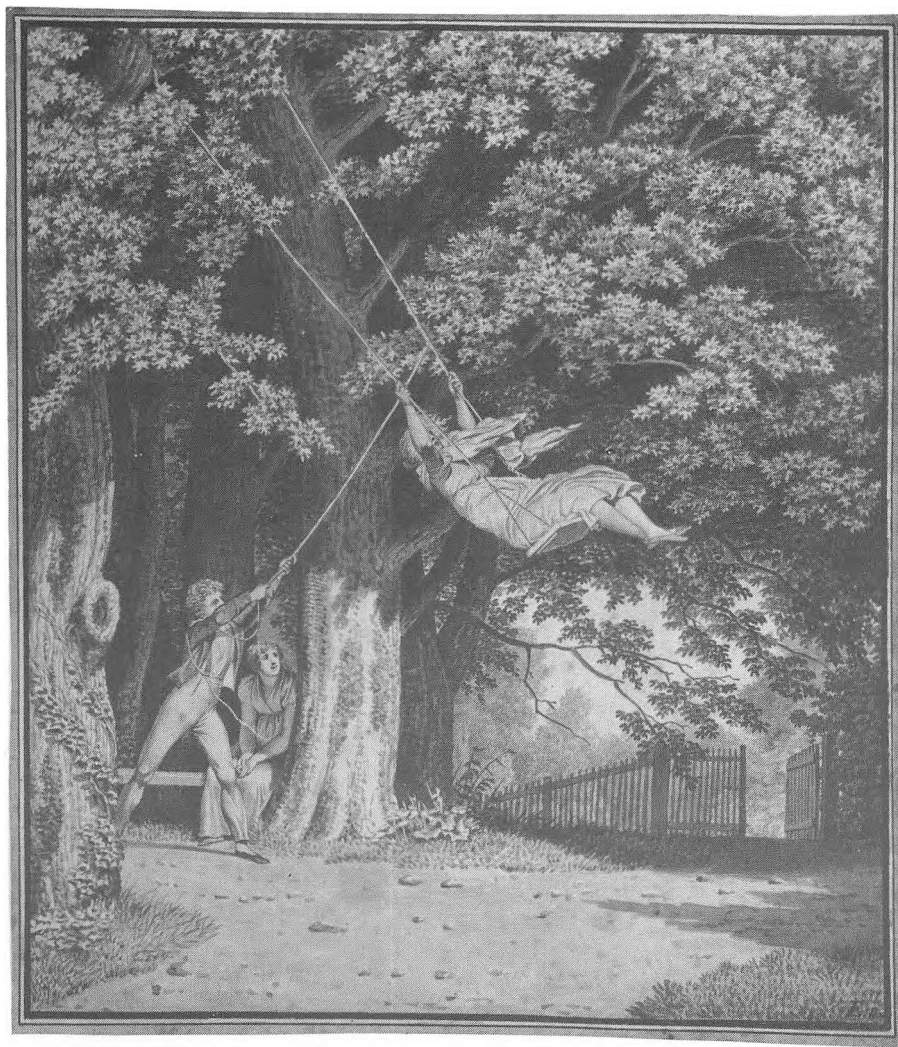

Fig. 7. C. W. Eckersberg: En mand der gynger en pige. 289×250 mm. I denne anden og mere udførlige version har Eckersberg ændret en masse

detaljer og i særdeleshed har han givet kompositionen mere rummelighed og dybde. Den kongelige Kobberstiksamling.

NOTER

1. Christian Elling, *Dén romantiske Have*, Kbh. 1942.
2. Henrik Bramsen, *Landskabsmaleriet i Danmark 1750–1875*, Kbh. 1935, p. 33 f.
3. Per Jonas Nordhagen, *C. W. Eckersberg og det tidlige realistiske maleri i Danmark*, *Nordisk Tidsskrift för Vetenskap, Konst och Industri*, 1968, p. 11.
4. Emil Hannover, *Maleren C. W. Eckersberg*, Kbh. 1898, p. 38 ff. Bramsen, op. cit., p. 22 ff.
5. C. W. Eckersberg, *Dagbog og Breve*, Paris 1810–13. Udg. af Henrik Bramsen, Kbh. 1947, p. 15. Opholdet på Skjoldnæsholm omtales kun meget summarisk i dagbogen. Det oplyses, at afrejsen fandt sted den 22. juli. Skjoldnæsholm ejedes af major Johan Andreas Bruun Neergaard (1770–1846), der var bror til Tønnes Christian Bruun Neergaard, med hvem Eckersberg rejste til Paris.
6. På Eckersbergs dødsboauktion 17.1.1854 solgtes i alt otte tegninger fra Skjoldnæsholmopholdet. Heraf er de fire så vidt vides ukendte, medens fig. 1, 2, 4 og 6 nu findes i Den kongelige Kobberstiksamling, ligesom fig. 3 og 5, der henholdsvis har tilhørt Eckersbergs søn og døtre. Fig. 7 er erhvervet af Kobberstiksamlingen i 1973.
7. Svenstrup ejedes ligeledes af Johan Andreas Bruun Neergaard.
8. De mange studietegninger til Møen-serien giver en god baggrund for at følge Eckersbergs arbejdsform.
9. C. D. Friedrich havde gået på Kunstakademiet i København 1794–98, og han må i denne periode have lært en del af Juel som landskabsmaler.
10. Hannover, op. cit., p. 49.

Lars Jensen synger viser

Af lærer Jes Lindeblad og mag. art. Svend Nielsen

Som de allerfleste andre traditionelle sangere har Lars Jensen i Asnæs, Ods herred, lært sit repertoire over et langt tidsrum. Han har taget sange til sig, som han har hørt mennesker synge i vidt forskellige situationer, både mens han var ved landbruget, og senere da han blev udlært som tømrer.

I Lars Jensen har vi fundet en guldgrube af sange, lige fra grinagtige vrøvleviser til sørgmodige skillingsviser¹. De er ikke skrevet op nogen steder, han kan dem allesammen udenad. Nogle af dem er for os specielt spændende, fordi de handler om egnen her og er lavet af lokale folk.

Lars Jensen er født i Veddinge Smedie 1893. Kort tid efter rejste familien til Åstofte, og som syvårig tog han til Grevinge for at tjene hos en bonde. Inden Lars Jensen kom hertil, havde han allerede lært et par viser udenad af sin mor.

Pigerne og karlene fra de forskellige gårde kom og arbejdede hos hinanden og der blev sunget til. Den unge knøs var hurtig til at lære, så når folkene på fæstegården sang varede det ikke længe, før han kunne gøre dem kunsten efter.

Lars Jensen, Asnæs, har indsunget viser, som han har lært i sine unge dage, på bånd for Odsherreds Museum.

Det at synge var på en måde en del af dagligdagen, og da Lars Jensen senere arbejdede som tømrer, bevarede han traditionen.

Der er derfor ikke noget mærkeligt i, at hans repertoire er broget og har sin oprindelse mange forskellige steder.

I nogle tilfælde ved viseforskeren nøjagtigt hvornår og hvor en vise er opstået, ja han kender måske endda forfatterens navn, men ofte må han nøjes med at bedømme karakteren af

teksten og melodien og derudfra søge at slutte sig til, under hvilke omstændigheder visen er blevet til. Dette sidste gælder for de fleste af Lars Jensens viser.

I melodierne, der er skrevet ud her, må man nogen gange »føle« sig frem til den rytme, man synes passer bedst mellem tekst og melodi, så der er altså plads til lidt improvisation. Man kan selvfølgelig også udvide den enkle harmonisering, hvis man har lyst.

1
Hol- bæk du dej- li- ge og præ- ti- ge by
vid ud i landet går dit navn og dit ry vel er du
stor- ar- tig men sikkert sår ja du ku næsten sammen- lignes
med Ka- lund- borg.

2
Bran- den den sto- re har den bragt o- ven på Hol- bæk du
stakkel ba- re rø - gen du så snart det be- røm- te går
væk kan du tro men du tar` den jo ba- re med en knu- sen- de
ro

Melodien ligesom andet vers.

3
Sprøjterne de dued ikke, hvilket savn
de måtte låne nogle i København
ja her har de sprøjter, ja de har dem så galt
fra Christan den Fjerdes tid
men det er også alt hvad de har.

4
Smedelundsgade-branden klared den jo godt
den skal bygges op igen
og den skal være flot
ja lad der kun bare komme en brand eller to
i Holbæk vi ta'r den med en knusende ro.

»Holbæk du dejlige . . .«

»Holbæk du dejlige og prægtige by«
må stamme fra 1901 eller lige derefter.
Formentlig er der også her tale om en
vise fra en af de lokale revyer. Melo-
dien er overtaget fra den kendte kø-
benhavnske revymelodi: »Det ta'r vi
på landet med en knusende ro«.

»Vi bygger en bane«.

Odsherreds-banen blev bygget, mens Lars Jensen var dreng, og med i arbejdet var hans far. En aftenstund kom arbejdslederen fra strækningen Asnæs-Vig og besøgte hans familie. Der blev snakket om banen og arbejderne, som var med, specielt om en af arbejderne, der hver eneste dag havde en god pot brændevin med til frokost. De besluttede at lave lidt grin med ham, måske mest fordi ingen andre fik lov til at røre hans flaske. Derved blev denne sang til.

»Vi bygger en bane« er en jernbane-vise, altså en af de viser, der blev lavet og sunget af jernbane-børsterne, de (ofte omvandrende) løsarbejdere, som i sidste halvdel af forrige århundrede og i begyndelsen af dette anlagde vort jernbanenet.

I Sverige kendes en lang række sange om jernbanebyggeriet, men herhjemme er denne indtil videre den eneste kendte jernbane-vise (en variant af den er optaget på bånd på Bornholm).

Melodien er overtaget fra en (revy)-vise: »Nej, den er for tyk«, der i slutningen af sidste århundrede udsendtes som skillingstryk hos datidens betydeligste skillingviser-forlag: Strandbergs Forlag.

Vi bygger en ba-ne og den er jo go pen-ge vi
tjener ja det kan I tro fem og ty-ve ø-re er ik-ke så
lidt for ti-men som vi har stridt men værst af alt er at
pen-ge-ne går li-ge så hurtigt som vi dem får
al-le af flasken vi tar os en tår og når den bliver
tom la-vi den at-ter gå om for den skal fyl-des i-
gen Men stiller man hjemme hos ko-ne og børn
blot at man har en lil-le bjørn kællin-gen hun skælder og
si-ger så huld dit svin nu er du fuld så sk-al du
si-ge hør mut-ter kær med alt det-te her-ne du ska la-

C F C
 vær for når du skælder ja så drikker jeg ja det
 6
 hjælper sku ej så skal du se at hun bliver så from
 6
 straks hun si - ger fat - ter kom så skal jeg hjæi-pe
 C 6 F
 dig i seng i den vi deler i flæng så er hun
 C F C
 glad hun si-ger så yndigt din rad du er jo så dejlig så
 F C 6 C
 sød og så varm læg dig her i min arm.

Odsherredsbanen blev indviet i 1899. I 1898 var den nået til Vig, hvor dette billede af banearbejderne blev taget. Foto: Trundholm lokalthistoriske arkiv.

»Hjembæk er så trist og grim«.

Lars Jensen aftjente noget af sin værnepligt i Hjembæk, en lille by nær Svinninge. Soldaterne syntes det var en kedelig by, der var ingen steder at more sig. Derfor skrev nogle af de rastløse soldater en sang om det udsted, de syntes de var kommet til.

»Hjembæk er så grå og trist« er formentlig en lokal revyvis. Teksten antyder, at den er lavet under 1. verdenskrig, og melodien er en revymelodi fra samme periode.

Hjembæk er så grim og trist ja det er bå-de
 sandt og vist bal-ler er der in-gen af og kroen den ligger lidt
 langt der-fra nej var der blot et flot ho-tel med kegle-ban og
 kar-ru-sel med bi-o-graf og va-rie-te ja så sku` I skam
 ba - re se Så blev Hjembæk nok bekendt ja lissom Kø-ben-
 havn om-trent og de fik os nok mi-li-tær og det ku os vær
 me-get værd Særligt for de pi-ger små som der der om-
 kring må gå og sig ke-de halvt ih-jel ja det ernoet der sir sig
 selv at ke-de sig er fælt uh ja ja man ved det med sig
 selv hvilket bade-sted at der ku væ-re blot de havde lidt

2

Mange tænkte ligesom jeg
her man går og keder sig
og derfor militær man fik
og et par måneder der gik
hele byen den blev liv
ja hver soldat fik sig en viv
ja nogle endogså to
pigebørn ja I kan tro
om en lille tid måske man ser
alle disse med en lille hver
til erindring om den dag
da Jensen de tog herfra
og kom aldrig mer igen
men tog dem en hvor de kom hen
for de vil med de værste gå
og er dog altid med derpå
i denne krigens tid

er alle Jensenne blide
mod de pigebørn
som sig nærmer
og som kun for Jensenne sværmer
pas dog på I piger små
at det ikke galt skal gå.

3

Stor skandale er det for
vore søde piger små
at de ikke også her
kan blive noget ved det militær
men det vil nok falde lidt svært
at læg' det af de har så kært
med derse mange moder
og fjollede metoder
snævre kjoler, laksko må

de jo nemlig ej ha' på
fjer i hatten stryger vi
og korset ja det forbyder de
ja der er sikkert meget mer
indenfor det militær
som vore piger har så kær
og som de må respekter
ja der ku' sagtens være
meget meget mere
men hvad vil du sige
til det kære
når april vi nået
og du sku' være
soldat og have trøjen på
når du kun ku' få
en lysegrå.

»At gå på kærlighedens mørke stier«.

Vi ved lige så lidt om denne som om den foregående, men det er sandsynligvis en revyvis fra århundredeskiftet eller de første årtier derefter. Melodien er formentlig oprindelig en traditionel dansemelodi, efter den rytmiske og melodiske opbygning at dømme.

At gå på kærlighedens mørke sti-er
og kys-se un-ge pæne stille pi-ger
det er lissom jeg er tosset til

2

Og spille 66 og kegler i en kro
og malke en chiffon som om det var en ko
ja det er lissom jeg er tosset til.

3

Og gå på sjov med Maren og med Karen
og skyldes for at være barnefa'ren
ja det er lissom jeg er tosset til.

4

At gå på rundetårn når det er gratis
og spyttede langspyt efter Trinitatis
ja det er lissom jeg er tosset til

Afslutningsvis er det værd at tænke på en ting. Lars Jensen har brugt viserne i praksis og levet med dem livet igennem, og i den sammenhæng er det i reglen ganske underordnet, hvordan visen er opstået. Den kan være sunget i en revy eller udsendt som skillings-tryk, og det kan være sket i går eller for 200 år siden — det spiller ingen særlig rolle, hvis da ikke tilblivelses-

historien lever som sagn og er blevet en del af selve sangen.

Det der betyder noget, det er om viserne har mening og værdi for ham, når han skal bruge dem, enten fordi de siger noget rigtigt og afspejler noget af det, han selv har oplevet og erfaret, eller måske fordi de kan sætte endnu mere liv i et muntret lag.

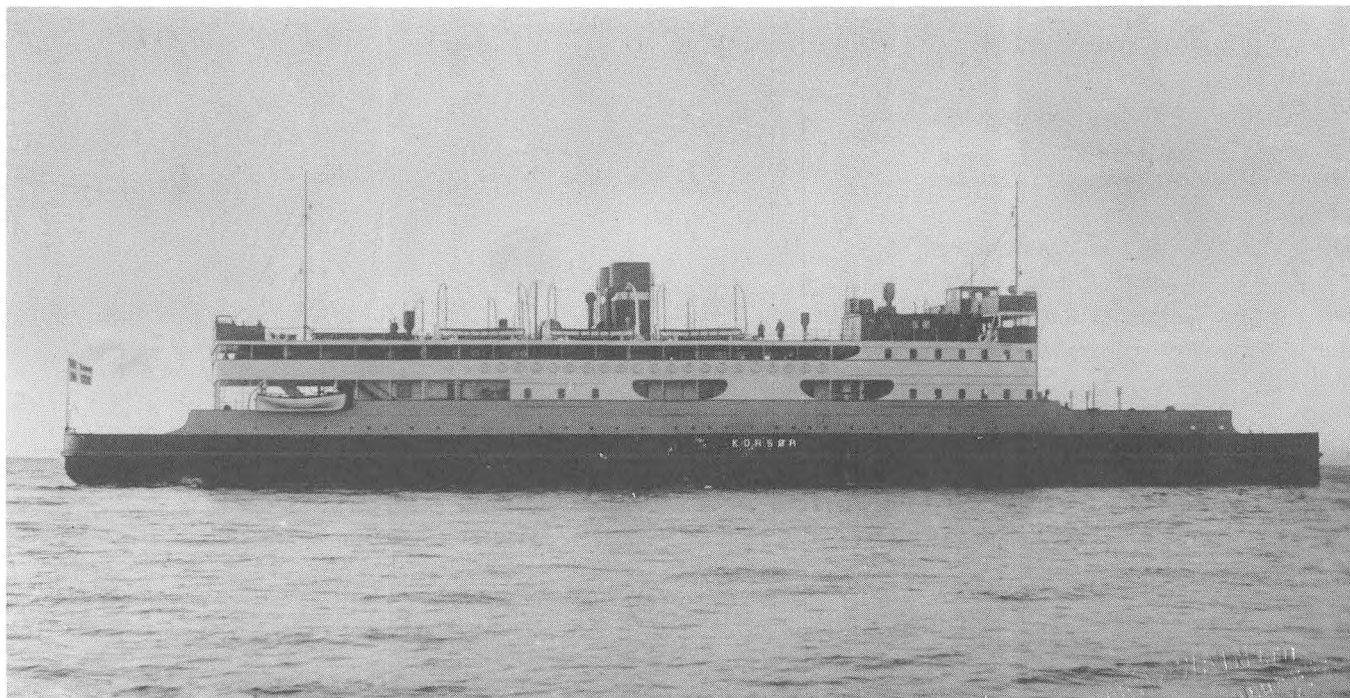
NOTER

1. Lærer K. Munkholm Larsen, Asnæs, optog en del folkelige viser på bånd for Høve museum. På disse bånd kunne man bl.a. høre Lars Jensen. Mens Jes Lindeblad var udstationeret på Odsherreds museum som civil værnepligtig, lod museet i 1979/80 foretage nyindspilninger med Lars Jensen med bedre teknik.

Jes Lindeblad stod for optagelserne og har sat melodierne på noder. Studerende Lisbeth Worsø har hjulpet med at skrive teksterne ud fra båndet. Endelig har Svend Nielsen, Dansk Folkemindesamling, haft materialet til gennemsyn og -høring.

Danmarks første motorfærge

Af maskinchef Poul Bell

Det officielle »første billede« af M/F »Korsør« i B.&W.'s præsentationsalbum.

Motorfærgen »Korsør«s historie er lang og broget. Færgen har sejlet i 53 år og først her i sommer er den blevet lagt op »indtil videre«. Hvad dette indebærer vil først blive opklaret i løbet af det kommende år.

Foreningen til M/F »Korsør«s bevarelse håber imidlertid på det bedste, og arbejder nu med et projekt, hvor færgen er tænkt liggende ved kaj, men ikke som sejlende færge.

Tanken med denne artikel er bl.a. at give et indblik i de vanskeligheder, som maskineriet gav anledning til, for det var jo dette, der var langt den største nyhed ved færgen. At passagererne havde krav på større bekvemmeligheder end dem, der blev budt dem i de ældre færger, var en given ting, men det kunne man for den sags skyld også have arrangeret i en dampfærge.

M/F »Korsør« blev bygget i årene

1926-27 på Helsingør skibsværft. Forud var gået mange overvejelser og forhandlinger. Dels ønskede man en 3-sporet færge, og dels stod valget imellem damp- eller motor-maskineri. En 3-sporet færge krævede ombygning af sporskifter og færgelejer, eller sporskifter ombord på færgen. Heldigvis valgte man at anbringe sporskifterne i

land, selvom denne ordning var langt den dyreste, men som også må siges at have fungeret godt.

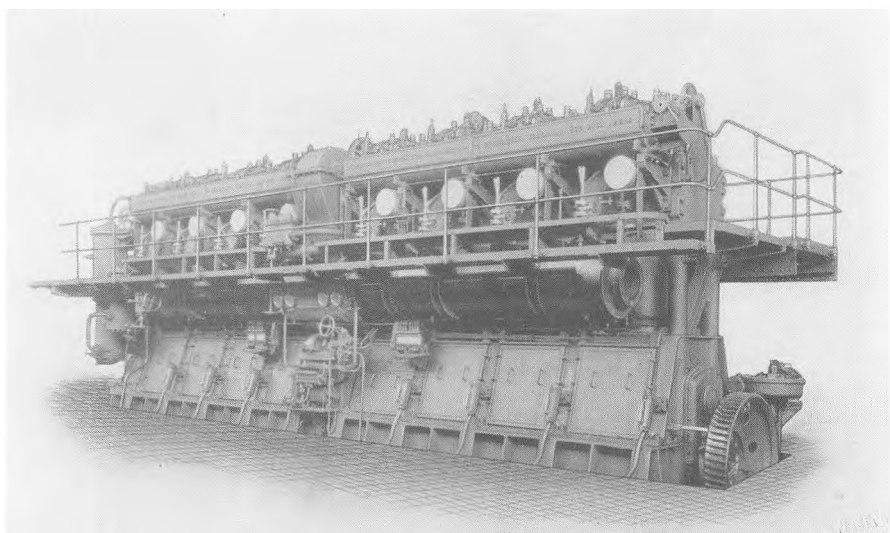
Mere anledning til tvivl gav imidlertid spørgsmålet om damp- eller dieseldrift. Ganske vist var dieselmotoren kommet til søs i store skibe allerede i 1912, men de typer, man der anvendte, var ikke rigtig egnede til færgedrift, idet der her kræves lave maskiner og hurtighed i manøvrene fra frem til bak.

B.&W. ville imidlertid påtage sig at bygge trunkmotorer, der ville være tilstrækkelig manøvredegytige, og man kunne henvise til M/S »Parkeston«, der sejlede for D.F.D.S. på ruten Esbjerg/Harwich. Helt kunne sammenligningen dog ikke holde, da »Parkeston« kun havde et ind- og udløb i døgnet, medens en jernbanefærge ville få 6 ind- og udløb pr. døgn + eventuelle manøvrer for tværgående trafik på bælten.

Hertil kom, at »Parkeston« fik hjælp fra bugserbåd, når vejrforholdene vanskeliggjorde ind- og udløb af

Øverst: Ældre rejsende vil mindes mangen en kop kaffe med smørkage i en salon som denne.

Nederst: Den ene hovedmotor, en 8 cylinder trunkmotor med cylinderdiameter på 550 mm og en slaglængde på 750 mm. 2200 IHK ved 182 o/m.

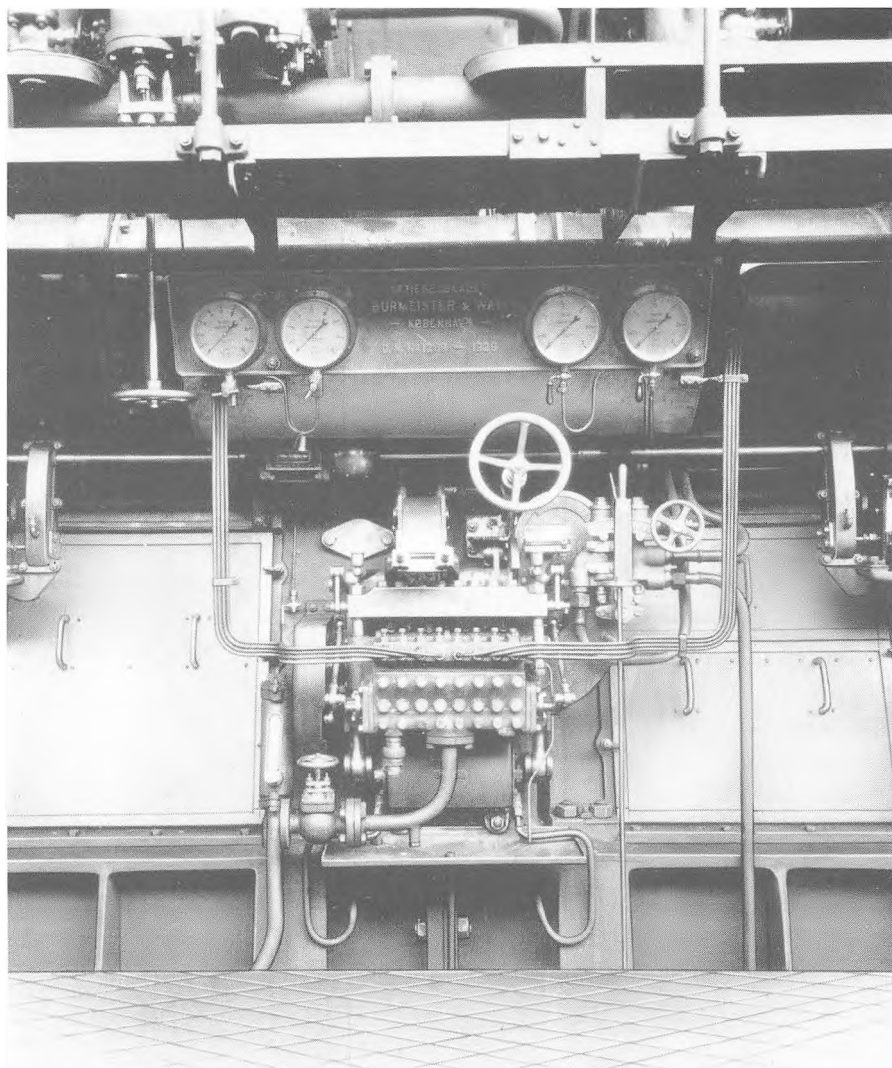

havn, og sligt var aldeles utænkeligt for en jernbanefærge.

Oven i alle disse betænkeligheder kom sidst, men ikke mindst, prisen på færgen, for der kunne bygges to 2-sporede dampfærger for samme pris som motorfærgen, og så sparede man oven i købet den dyre ombygning af sporskifter og færgelejer. Endvidere er vedligeholdelsen af et motoranlæg langt dyrere end et tilsvarende dampmaskineanlæg.

Personaleproblemer ville man også få. Dengang vejede det nu næppe så tungt som det ville have gjort i dag. Ganske vist rådede man over en dygtig stab af maskinmestre, der for enkelte af de yngres vedkommende havde været ude at sejle med motorskibe, men det var trods alt en omstilling man skulle i lag med, og vel at mærke sørge for, at det hele kørte driftssikkert.

En sammenligning mellem dieselmotoren af i dag og den af 1926 viser, hvor stor forskellen er med hensyn til vægt og ydelse, men de fortæller ikke noget om de vanskeligheder, man dengang havde med at holde den kørende. Det var noget, der ikke kom udenfor

Manøvreplads. »Omstyring fra fuld kraft frem til bak kunne kikse, så motorerne løb den gale vej rundt . . .»

fagfolks kreds. Det hørte ikke til god tone at tale for meget om det, for folk kunne så gerne få det indtryk, at det var personalet, der ikke magtede opgaven. Dette gjalt særligt for D.S.B.s maskinmestre, der havde tilbragt deres yngre dage i hjulfærgerne fra 1882 og betragtede færgerne »Odin« og »Chr. d. IX« fra 1908 og 1910 som toppunktet af driftssikre færgemaskinerier.

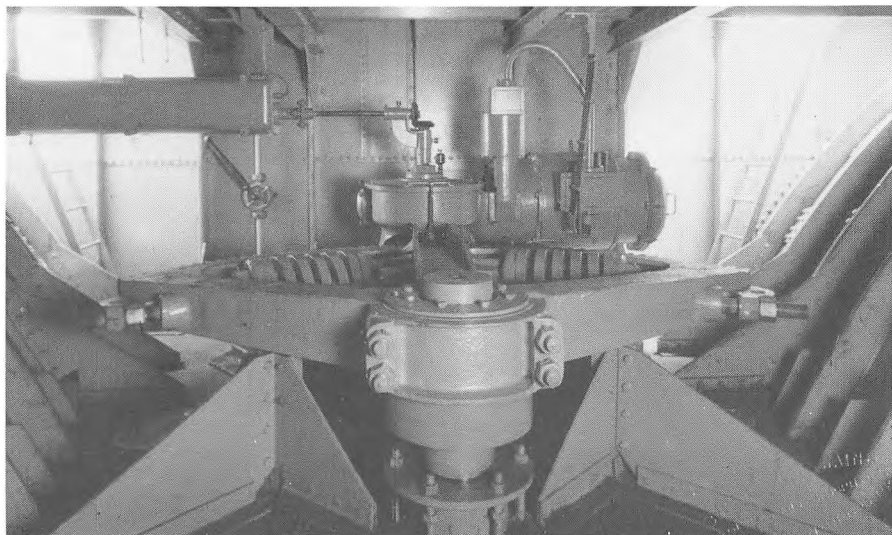
For at komme over alle disse problemer, sendte D.S.B. et hold maskinmestre til Esbjerg på kursus i M/F »Parkeston«, hvor de gik ind i vagterne, og fik lært de mest grundlæggende principper vedrørende drift og vedligeholdelse af et dieselmaskineri.

Når D.S.B. på trods af disse indvendinger alligevel valgte at gå over til motorfærges, skyldtes det ikke alene et vist fremsyn, men også, at oliepriserne var faldende, og at olie er lettere at have med at gøre end kul, når der skal bunkres. Det griser ikke, og olien forringes ikke ved lagring.

Den nye færge fik en længde på 97 meter over stævnene og en bredde på

Øverst: Styremaskine som drejer roret.

Nederst: Bagbords maskintop på det pæne billede fra B.&W.'s præsentationsalbum. Fra dagligdagen: »Der stod heroppe et tæi os af svovlholdig luft, der stammede fra maskinens utætheder».

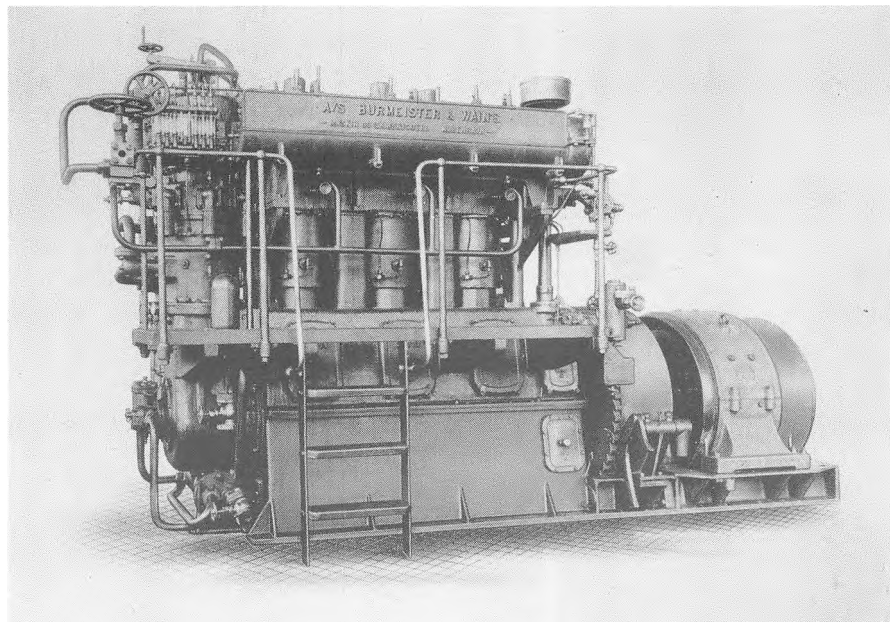

17 meter, samt en tonage på 2339 ton. Maskinanlægget kom til at bestå af 2 stk. 8 cyl. trunkmotorer med en cylinderdiameter på 550 mm og en slaglængde på 750 mm. Hver motor kunne yde 2200 IHK ved 182 o/m. Til at levere lys og kraft til pumper m.v. var der 3 hjælpemotorer, hvoraf de 2 var tilkoblet dynamoer, der havde en spænding på 220 volt, medens den 3. var tilsluttet en dynamo på 110 volt, beregnet til belysningsnettet.

Årsagen til, at belysningen skulle have en spænding på 110 volt var sikkerhedsgrunde. I alle de foregående færger havde man 65 eller 110 volt, og man var betænkelig ved at slippe 220 volt løs i saloner og kamre.

Efter et par års drift skete der det, at lysmaskinen med de 110 volt løb løbsk, og sendte plejlstængerne ud igennem siden af motoren. Dette medførte, at motor og dynamo blev skiftet, og der kom nu 220 volt over det hele. I maskinen blev der så opsat skilte med advarsler om, at defekte løbelamper og lign. transportabelt el. materiel kunne medføre livsfare.

Maskineriets daglige drift gik iøvrigt langt bedre end ventet. Man var naturligvis på vagt overfor unormaliteter, og det medførte en masse unødvendigt arbejde, indtil man lærte at

En af de tre hjælpemotorer.

skille væsentligt fra uvæsentligt. En af de ting, der gav meget arbejde, var brændstoftilførslen til cylindrene. Brændstoffet blev blæst ind i cylinderen med trykluft af 65 kg/cm², og denne luft leveredes fra en kompressor, der var monteret på enden af hver motor. For at virke pålideligt, skulle kompressorens ventiler slibes jævnlige, og da der var mere end en snes stykker på hver kompressor, kunne der være nok at gøre med dem alene.

Start af motorerne foregik med

trykluft af 25 kg/cm². Startanlægget var i reglen ret pålideligt, såfremt mester ellers var rap nok til at skifte de forskellige ventiler. Han skulle næsten bruge fødderne også, men omstyring fra fuld kraft frem til bak kunne kikse, så motorerne løb den gale vej rundt, og sod og udstødningsgas veltede ud af indsugningsventilerne og mørkelagde maskinrummet i løbet af et par sekunder. Desuden kom så støjen og ikke mindst osen fra motorer

og kompressorer. I løbet af en vagt kunne luften på en varm sommerdag blive så tæt af olieos, at man ikke kunne se tydeligt fra den ene til den anden ende af maskinrummet.

På maskintoppen kunne man ikke opholde sig ret længe ad gangen under sejladsen. Der stod heroppe en tæt os af svovlholdig luft, der stammede fra maskinens utætheder. Adskillige ansøgninger om at få forbedret ventilationen i maskinen blev afslået med, at dette fandt statens skibstilsyn ikke var nødvendigt, og skibstilsynet, ja, det blev varetaget af D.S.B. selv.

Først da kredslægen havde haft flere indberetninger om ildebefindender med besvimelser og sygemeldinger til følge, ofrede man endelig en bedre

ventilation. Snavset var der altid i maskinrummet, ikke fordi der ikke blev gjort rent, men olien, der lækkede ud fra motorerne og den fedtede luft gjorde, at alting var overtrukket med et sort lag, der satte sig på tøjet og i huden. Så nogen lykke var det sandelig ikke at komme fra de betydelig mere røg- og støjfri dampmaskinerier og over på M/F »Korsør«, men nok om det, maskinbesætningerne måtte leve med disse forhold, selv om de burde have haft både smuds- og sundhedstillæg.

Ganske anderledes var der oppe på broen. Her levede man, hvad lys og luft angik, en ren sanatorietilværelse, for manøvrene og vagten heroppe foregik fra åben bro, hvad der nok kunne

være drøjt, ikke mindst i tåget og regnfuldt vejr, samt i issejlad, hvor »Korsør« ydede en for den tid fremragende indsats.

En nøjere skildring af selve færgen, dens saloner, kabys, kamre m.m. kan ikke gives her, den skal ses. Endnu er der lidt af den gamle færgehygge tilbage, men meget er gået tabt, og der forestår et stort arbejde, såfremt planerne om at gøre M/F »Korsør« til et museumsskib skal føres ud i livet.

Spørgsmålet er, om de, der har afgørelsen, politikerne, har format og evne til i disse nedgangstider, at bevilge penge til sagen, for det vil naturligvis koste en del. Noget af arbejdet kan måske gøres af frivillighedens vej, men løbe helt an på dette kan man ikke.

Fattiggårde i Sorø

Af museumsinspektør Helge Torm

I 1870 var Sorø kommune i den noget usædvanlige situation, at man ikke længere vidste, hvilken ret man havde til den grund i Baggade (som Søndergade dengang hed), hvor fattiggården lå. Heldigvis kunne skomager Høyer og snedkermester Jørgensen bevidne, at grunden havde været i kommunens eje i mange år. Jørgensen mente endda, at den altid havde været det. Officielt formuleredes det på den måde, at Sorø kommune havde »umindelige Tidens Hævd« på grunden¹.

Lokalhistorikeren L. F. la Cour har senere kastet mere lys over spørgsmålet om tidspunktet for grunderhvervelsen, men hvad eller hvor meget der egentlig erhvervedes, går la Cour i nogen grad fejl af, ligesom han på andre punkter vedr. fattiggårdens historie er en del usikker, og hvad institutionens endnu ældre historie angår, undlader omtale².

Der kan således være grund til en samlet fremstilling af emnet, og det er dette, som det følgende er et forsøg på. Selv om der her fremlægges nye undersøgelsesresultater, der iøvrigt ofte kan virke overraskende, skal det straks tilføjes, at der stadig resterer spørgsmål, som af tidsnød ikke har kunnet besvares i denne omgang. Men lad os nu begynde med begyndelsen.

Ca. 1670—ca. 1750.

De første borgere i det Sorø, som tog form i 1623 og fremefter, havde deres på det tørre. De udgjordes især af veletablerede professorer og håndværkere med bygningsopgaver nok at tage fat på. Der gik imidlertid ikke mange årtier, før også Sorø fik et proletariat, der ikke selv kunne klare dagen og vejen.

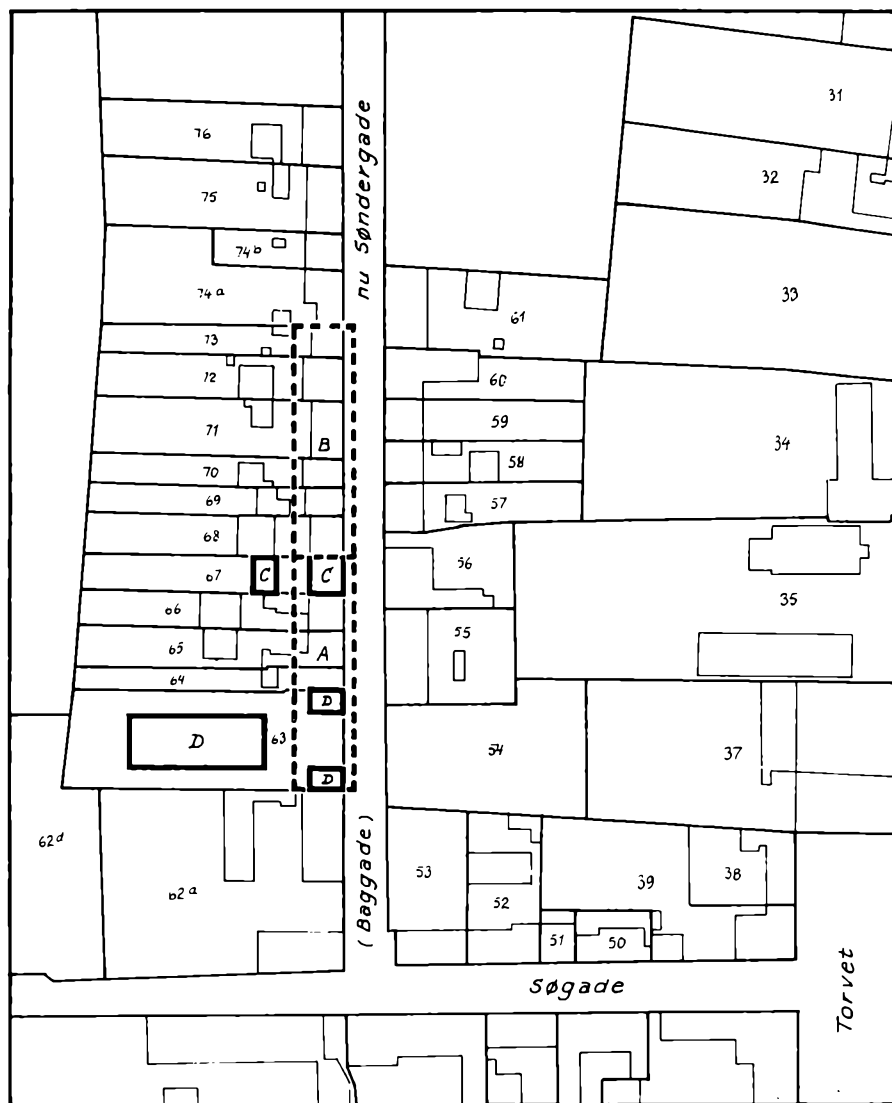
I grundtaksten for Sorø fra 1682 oplyses det, at der var boliger for de fattige i såvel Søgade som Lillegade (nu Søndergade³). Boligerne i Søgade, 4 ialt, var indrettet i et enetages hus på 12 fag lerklinet bindingsværk og med tag af tegl. Hver bolig har således utvivlsomt bestået af 3 fag. I Søndergade havde de fattige gennemgående mere plads at røre sig på. Her lå en bygning, også i een etage, men på hele 31 fag dels muret, dels lerklinet bindingsværk, ligeledes med tegltag. Her var kun indrettet 8 boliger, så at de syv f.eks. kan have været på hver 4 fag, mens den sidste bolig har måttet nøjes med 3 fag. Til gengæld var dette hus »meget brøstfædigt«⁴.

Hvor vidt de to fattighuse var bygget til formålet, er svært at fastslå, men er vel det mest sandsynlige. I al fald synes det givet, at vi her har med Sorøs ældste fattiggård at gøre.

Til trods for sin miserable tilstand behøver det 31 fag lange hus, der åbenbart er ældre end Søgade-huset, ikke at have været mere end ca. 15 år gammelt i 1682; dengang kendte man nemlig også til byggesjusk⁵. Opførelsestidspunktet kan altså ligge omkring 1670.

Det var iøvrigt kirken i Sorø, som i 1682 stod som ejer af fattighusene. Det var i tidens ånd, at fattigforsorgen var et kirkeligt anliggende. Med Fr. d. IV's fattigforordning af 1708 indtrådte der imidlertid en ændring, for så vidt som der nu oprettedes fattiginspektioner, hver bestående af to inspektører, byfogeden og sognepræsten, mens en fattigforstander tog sig af det praktiske, administrative arbejde. På den måde fik den lokale administration en ny opgave, men fortsat var det den private offervilje, der var det økonomiske grundlag for fattigforsorgen.

Men nu husene i Sø- og Søndergade — hvor lå de mere præcist? Ja, der kan ikke herske nogen tvivl om, at det i Søndergade havde akkurat samme udstrækning som de matrikler, der i dag har numrene 63—67, d.v.s. indtil for nylig lig Søndergade 5—13. Derimod kan der for nærværende ikke siges noget sikkert om placeringen af

huset i Søgade. Men det er rimeligt at forestille sig, at det lå i nærheden af Søndergadehuset, f.eks. på hjørnet af de to gader, hvor nu Søgade 10 ligger.

De ialt 12 boliger for fattige dækkede behovet og mere end det: i 1682 stod begge huse delvis tomme⁴.

Branden i Sorø i 1694⁶ gik ikke blot ud over huse på Storgade, men ramte også Søndergade, hvor det lange fattighus dog blev skånet for flammerne, men det holdt hårdt, for de nærmeste bygninger nord for nedbrændte, således nabohuset, der bestod af 20 fag bindingsværk, og som ejedes af amtsforvalter Roede⁷.

Fattiglemmerne slap med skrækken og kunne blive ved med at være på det gamle sted, hvad senere kilder bekræfter. Fra 1733 findes en omtale af såvel »de Fattiges Gaard« som af »de Fattiges 11 smaa Vaaninger« uden nogen stedsangivelse⁸. Der kan dog næppe være ment andre bygninger end de to, vi har beskrevet ovenfor.

Endnu i 1733 var det et problem at få anvendt alle boligerne til deres for-

Udsnit af matrikelkort for Sorø by. De markerede felter viser:

A: Udstrækningen af fattiggården i 1736.

B: Udstrækningen af købmand Foss's lejevåninger i 1736.

C: Søndergade 13, forhus og baghus.

D: Den i 1857 byggede fattiggård med udhuse.

mål. En af våningerne var udlejet til en håndværker, og hele den såkaldte fattiggård havde en skrædder lejet sig ind i. Modsat tidligere tjente man da nu i det mindste nogle penge på de overskydende boliger!

Indkørslen til fattiggården, Søndergade 5, og gaden nr. 7 og 9 i 1919 (nu nedrevne). Billedet er særlig interessant på grund af nr. 7 (det lille hus til højre, efter brandhanen, et hus på blot 3 fag. Alt tyder på, at det er en ganske velbevaret rest af fattiggården, som lå der til o. 1750 og således kan give os et pålideligt indtryk af dens udseende. Foreløbig kan det spores tilbage til

1771, hvor det ejedes af en snedker Søren Poulsen. Det havde været spændende at kunne undersøge bygningen! Foto i Sorø Amts Museums arkiv.

I 1736 nævnes 31-fags huset atter direkte. Det var nu sat i stand, så det var tavlmuret overalt, og bagsiden af taget var blevet fornyet med stråtag⁹. Som ejere anføres de fattige selv, d.v.s. byens fattigvæsen. Et fattighus i Søgade forekommer ikke mere (man har vel taget konsekvensen af de for mange boliger), og – kan det forudskikkes – det er sidste gang, 31-fags huset figurerer som fattighus.

I stedet for den nedbrændte amtsforvaltergård var opført et enetages bindingsværkshus på 32 fag, som ejeren, købmand Johan Adolph Foss, der på denne tid bl.a. også ejede Storgade 17, hvor Sorø Amts Museum i dag har til huse, udlejede til småkårsfolk, idet det var delt ind i »sex Leie Vaaninger«.

Dette, at en købmand tjente ekstra penge ved udlejning af små boliger, er et fænomen, som kendes fra de andre byer i samtiden, og som har rødder tilbage til middelalderen. Men afgørende her er, at kendskabet til, hvordan lejevåninger var indrettede, er øget meget i den senere tid, og at denne viden kan bruges ved vurderingen af, hvordan ruminddelingen var i fattigboligerne, som er i focus her.

De skriftlige kilder, som senere bliver langt mere fyldige, og gamle fotografier kan tilsammen godt give os et

vist indtryk af fattiggårdenes udseende i de første årtier, men både udseendet og spørgsmålet om grundplan ville kun grundige bygningsundersøgelser og gravninger have kunnet give mere sikker besked om. Det har der desværre ikke været noget af, og nu er det for sent.

En byplanvedtægt fra 1968, som forudsatte nedrivning af det gamle Søndergade-miljø til fordel for nye boligblokke, er efterhånden ved at

være helt gennemført. Et af de sidste huse, som faldt, var gadens nr. 13. Det skete i løbet af sensommeren 1979. I dette tilfælde blev der dog af museet foretaget en mindre bygningsarkæologisk undersøgelse¹⁰.

Søndergade 7–15 ca. 1970. Nr. 13, der ses t.h. for pigens hoved, ligger her endnu omgivet af den gamle bebyggelse. Foto i Lokalhistorisk Arkiv, Sorø.

Søndergade 13, bygningshistorisk set.

Forhuset var ganske uanseligt og umiddelbart uden større historisk interesse, sådan som det stod med sin cementpudsede facade, eternittag og moderne gavle. Vinduer, indvendige døre og det i bagsiden synlige bindingsværk røbede dog, at huset havde en højere alder end som så.

Mistanke om bindingsværk i facaden blev hurtigt bekræftet ved afbankning af pudsen. Med andre ord: man stod over for et decideret bin-

Søndergade 13 i sin moderniserede og dog så kortfristede skikkelse kort inden nedrivningen i løbet af efteråret 1979. Foto: Sorø Amt's Museum, juni 1979.

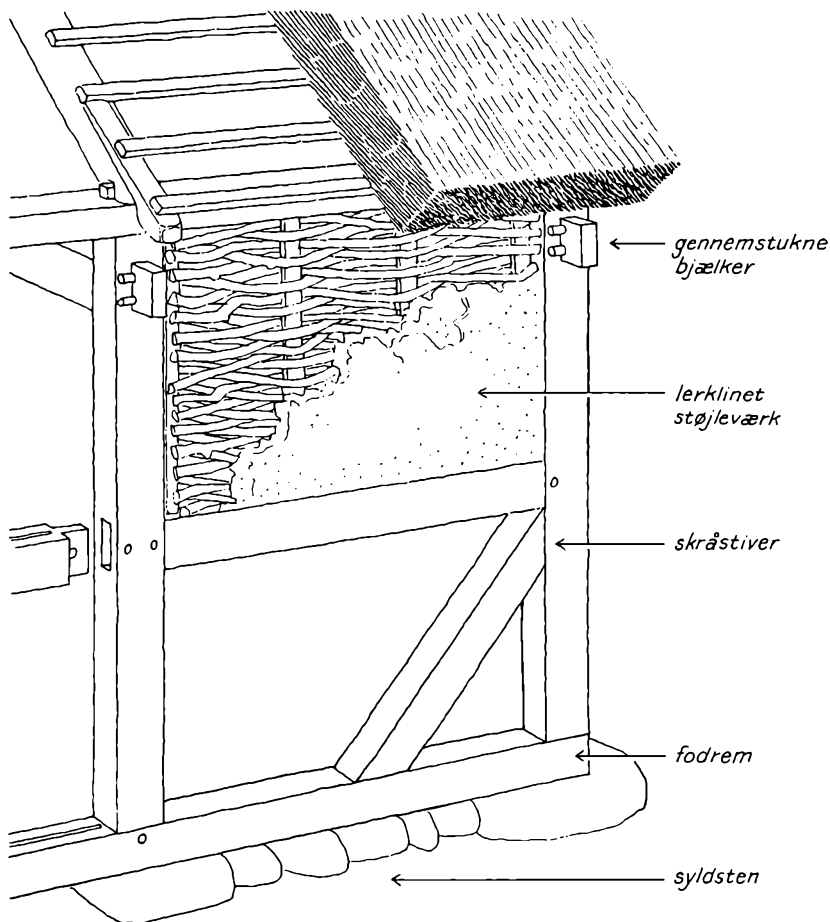
dingsværkshus. Hvor gammelt kunne dette hus være, som lå på den nordligste del af det område, som det i 1682 og igen i 1736 beskrevne fattighus var bygget på? Var det faktisk en rest af det?

Et hus af samme type og omfang (5 fag bindingsværk) som det nu nedrevne er nævnt første gang allerede i 1750, hvor det ejedes af en Anders Jacob Friderichsen. Derudover var der kun gård og have og altså ikke andre

bygninger¹¹. Beskrivelsen: hus til gaden på 5 fag bindingsværk, går igen i alle senere kilder.

Der er flere forhold, som kan tages til indtægt for den opfattelse, at det nedrevne hus ikke bare på papiret var lig med det i 1750 omtalte hus, men også virkelig – i større eller mindre grad – var identisk med det. Alene den omstændighed, at huset var opført i ret svært bindingsværk, og at dette i facaden var af egetræ, peger i den retning. Det for ældre bindingsværkskonstruktioner i énetages bygninger typiske træk med gennemstukne bjælker i det mindste i facaden havde tilsyneladende også været anvendt her. Ved undersøgelsen var bjælkerne anbragt ovenpå tagremmen, men af de undersøgte stolper i facaden havde nr. 2 og 3 fra syd huller til gennemstikning af bjælker. I de modsvarende stolper i bagsiden var der udstemninger til indtapning af bjælker.

At der i bagsidens stolpe nr. 2 fra syd var spor efter skræstivere, som har været placeret, som det var mode på renæssancens tid (i 1600-tallets første årtier), er i grunden mere forvirrende end oplysende, da ingen af de andre stolper bar sådanne spor. Det mest sandsynlige er, at stolpen er kommet andetsteds fra og genanvendt her.

Hvornår den kan være sat i »vores« hus, vender vi tilbage til om lidt.

Endvidere må de to østligste fag i sydgavlen dateres tilbage til 1700-tallet. Her var der nemlig bevaret lerkli-

net støjleværk i begge over- og undertavl. Støjlerne (pindene) var stukket ind i huller i den oversiddende løsholt henholdsvis bjælke og var i den underliggende løsholt henholdsvis fod-

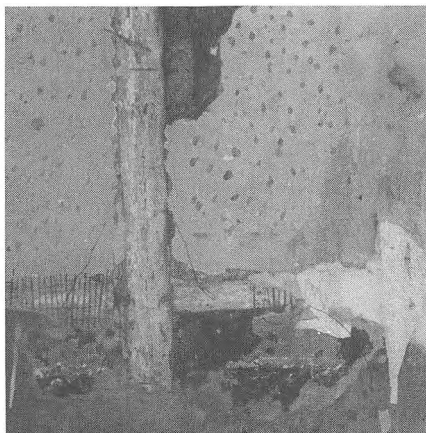
rem forankrede i en rille, sådan som det kendes fra et hus i Næstved¹².

I stedet for at fremføre mere til dokumentation for en alder på o. 230 år skal spørgsmålet, om vi kan komme endnu længere tilbage i tiden, behandles.

Principielt er der intet i vejen for, at de samme bygningsmæssige træk, som ovenfor er brugt som argumenter for en datering til i al fald ca. midten af 1700-tallet, også kunne berettige til at anslå en endnu højere alder, men her kommer vi dog nemt ud på gyngende grund.

Just fastere grund under fødderne fik vi ved at gå i dybden på stedet. Mellem stolperne nr. 4 fra syd blev der konstateret en række kampesten i to lag, hvad der dårligt kan tydes som andet end syldsten, der engang har båret en gavlvæg. Det vil igen utvivlsomt sige, at husets tre sydligste fag i en periode før 1750 har været en selvstændig enhed eller bolig. Og hermed er der også tale om et stykke af den fattiggård, som lå der dengang.

Hvis den ruminddeling, som kunne iagttages i 1979, også var original, og det kan man godt antage, så svarede 3-fags sektionen ret nøje til den, som kendetegner de lejevåninger, som er blevet undersøgt i København og an-

dre steder. Disse har gerne haft 4 fag med stue til gaden og kammer og køkken til gården samt i yderfaget en gennemgående forstuegang¹³. Det sidste har 3-fags sektionen ikke haft, så skulle man fra gaden om i gården måtte man enten gå igennem forstue, kammer og køkken eller gå udenom nordgavlen ad en åben og fri passage. Senest 1750 er dette forhold ændret ved udvidelse af huset med de to fag, hvor man opnåede en gennemgående forstuegang i yderfaget¹⁴. Udvidelsen gjorde altså grundplanen mere lejevåningsagtig, men nu var huset privat-ejet!

En sektion mere i det lange 31-fags hus kan påpeges med stor sikkerhed. Det drejer sig om det senere Sønder-

Øverst til venstre: Hul gennem stolpen som viser, at der har været anvendt gennemstukne bjælker. Foto: Sorø Amts Museum.

Øverst til højre: Søndergade 13. Parti af den lerklinede del af sydgavlen, dækket af flere lag puds og tapeter. Foto: Sorø Amts Museum, 21. sept. 1979.

Nederst til venstre: Søndergade 13. Det afdekede kampestensfundament i skellet mellem 3. og 4. fag fra syd, set fra forstuen mod køkkenet. Foto: Sorø Amts Museum, 21. sept. 1979.

Nederst til højre: Søndergade 13. Stolpen i forhusets bagside med naglehuller og udstemning til skræstivere (jfr. iøvrigt teksten). Foto: Sorø Amts Museum, 21. sept. 1979.

gade 7, som bevarede sin liden størrelse til det sidste.

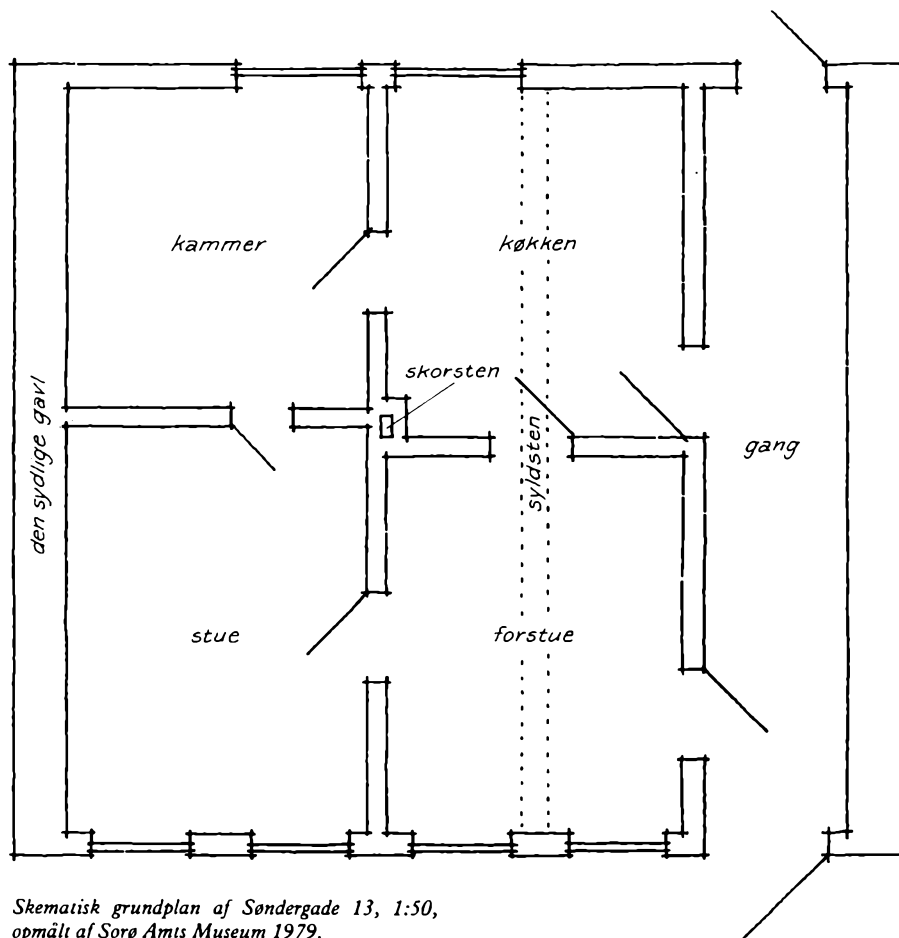
Om disse to 3-fags sektioner er helt oprindelige eller er opstået på et lidt senere tidspunkt, får stå hen. Ændringer i antallet af boliger har forvansket den helt oprindelige inddeling, men så meget står fast, at den enkelte bolig har haft højst 3 eller 4 fag, og at grundplanen for den har fulgt normerne for den slags byggeri¹⁵.

Ved opførelsen, der som sagt kan have fundet sted o. 1670, har man taget forhåndenværende metoder og vel også forhåndenværende materialer i brug, bl.a. den famøse bagsidestolpe, som på det tidspunkt allerede kan have været et halvt hundrede år gammel.

Som anført ejede Anders Jacob Friederichsen huset i 1750. Måske var det ham, som havde købt det af byens fattigvæsen og derpå udvidede det med to fag. Han døde i 1764¹⁶, og enken overtog ejendommen. Hun opgav den senest 1787, for da beboedes huset af daglejer Jens Hansen og familie¹⁷.

Og således kunne man fortsætte med at skildre ejerforholdene op til nutiden, men det er sagen noget uvedkommende. I stedet henvises til en artikel herom i Jul i Sorø 1980.

Nedrivningsplanerne i 1968 gjorde det til kun et spørgsmål om tid, inden

Schematisk grundplan af Søndergade 13, 1:50, opmålt af Sorø Amt's Museum 1979.

Søndergade 13 ville være en saga blot. Ejeren holdt dog længe stand, skønt husene til begge sider forsvandt; han forstærkede blot forhuset med ekstra gavle. Men i 1979 var løbet kørt, og

grunden solgtes til Munkevænget ApS, som ville fortsætte sit nybyggeri i gaden.

Men nu tilbage til selve emnet: fattiggårde.

Ca. 1750—1857.

Når en del af det lange hus i Søndergade, som i 1736 var fattiggård, i 1750 optræder som privatejet hus, må det betyde, at fattiggården i det mindste delvist, men vel nok snarere helt er blevet nedlagt inden midten af 1700-tallet. I en længere periode herefter synes der ligefrem ikke at have eksisteret nogen fattiggård overhovedet. Brandtaksationen fra 1771 nævner således slet ikke nogen¹⁸.

Næste gang vi igen støder på en fattiggård, er i 1776. Det år købte Sorø købstads fattigvæsen den store ejendom på det nordlige hjørne af Storgade og Vestergade, hvor der i dag bl.a. er bagerforretning. Forhuset til hovedgaden var på 14 fag bindingsværk i to etager. Langs med Vestergade lå en længe i en etage på 22 fag bindingsværk. Om denne fattiggård hedder det i 1778, at »hvad Reparationen ... angår, da vilde Fattiginспекteur derved for Fremtiden have den fornødne Opsigt samt lade det højst nødvendige reparere paa Fattigkassens Regning«¹⁹. Om det var disse vedligeholdelsesproblemer, der lå bag, vides ikke, men i 1781 solgte fattigvæsenet atter ejendommen²⁰.

I stedet indrettedes der fattigboliger i et våningshus i Rolighed, som havde

tilhørt bogtrykker Lindgren. I de 20 fag bindingsværk, der var, var der i 1787 klemte 14 almisselemmer, fordelt på 10 husstande, inde²¹. (Det nuværende forhus på grunden, Rolighed 3, er en senere bygning.)

Heller ikke placeringen af fattiggården i Rolighed blev af længere varighed. I 1789 skiftede man igen adresse, men så fandt man også et blivende sted, og ganske pudsigt var det det oprindelige sted, man vendte tilbage til, måske uden at man vidste af det.

Det traf sig nemlig så, at kommunen købte matr. nr. 53—54 (= matr. nr. 63 i dag) i Søndergade, som før 1750 havde udgjort den sydlige del af den daværende fattiggård. Sælgerne til kommunen var hhv. sadelmager Lars Jensen Møller, som på sin grund havde et 7-fags hus, og daglejer Peter Cronwaldt, som boede i et 6-fags hus²².

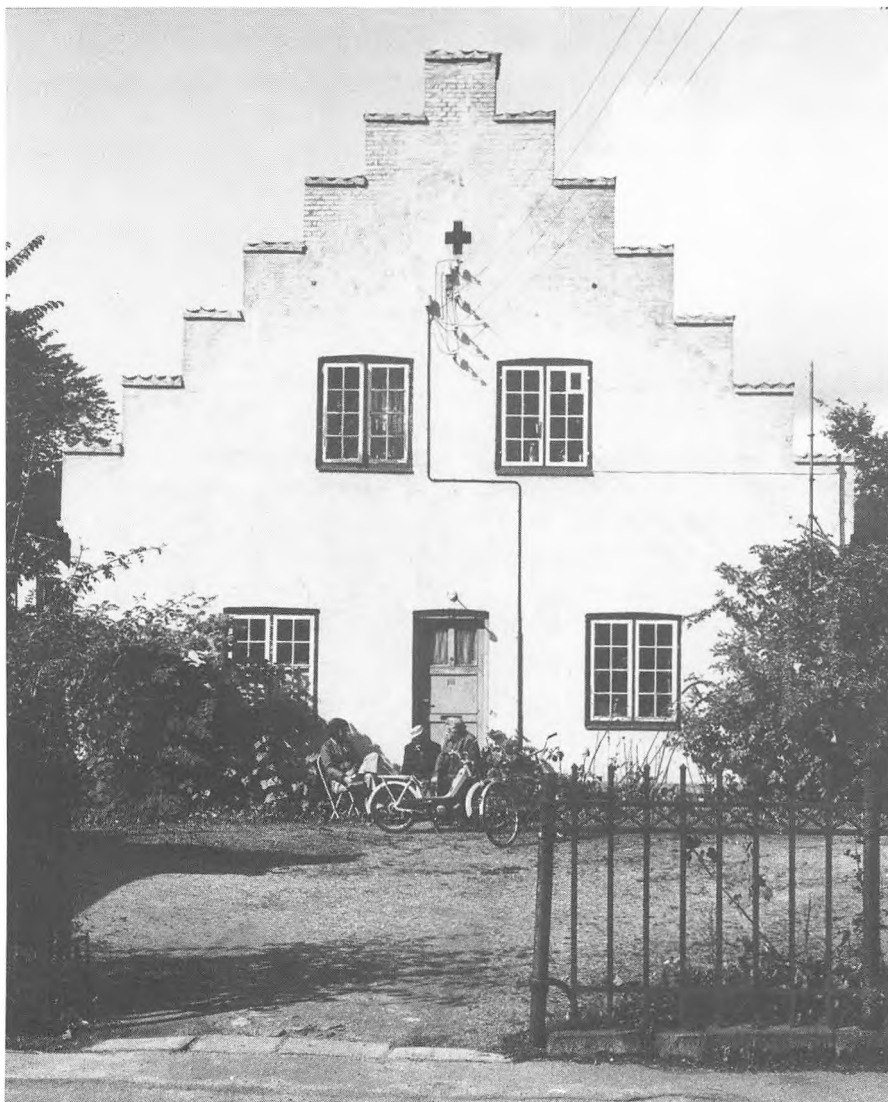
Efter overtagelsen blev det ene hus, velnok 6-fags huset, ombygget, og det andet hus revet ned for at blive afløst af et nyt. Resultatet, som det kunne ses 3. oktober 1789, var en længe ud til gaden på »14 Fag, Mur og Bindingsværk ... teglhængt overalt, hvoraf 8 Fag af nyt er opbygget, de andre 5 Fag forsvarligt istandsatte med Mur-Tag med videre. Hele Bygningen indrettet til fire særskilte Stuer og Køkke-

ner og 2de dobbelte Skorstene, i 3de Stuer nye Bræddegulve, og en Stue og tvende Køkkener Murstensgulv, i de andre tvende Køkkener Kampestensgulv«²³. De 4 boliger har været fordelt med 2 à 3 fag og 2 à 4 fag, en traditionel ordning.

Fra da af og frem til 1857 var dette den fysiske ramme om Sorø-fattigfolks daglige tilværelse. Det var et godt spand af år, og muligvis har boligerne da også været nedslidt en del år før 1857, men som landets og byens økonomiske situation var, har man ikke kunnet tillade sig forbedringer af betydning. Først med den nye fremgang, der for alvor slog igennem i 1850'erne, markeret ved jernbanens komme til byen i 1856, blev der råd til sligt.

1857—1980.

Ændringen i 1857 var af helt radikal karakter; 14-fags huset blev totalt nedrevet, og i stedet rejstes tilbage på grunden og med gavlen ud mod gaden en stor grundmuret, enetages bygning på 24 spærfag²⁴, bevaret til i dag som gadens nr. 5. Kamtakkede gavle gav bygningen et arkitektonisk særpræg, der var i pagt med samtidens interesse for bl.a. gotikken. Derværre har kun østgavlen bevaret kamtakkerne.

At anbringe en ny fattiggård på tværs af gadens længderetning var noget ret usædvanligt i Sorø og noget helt enestående i Søndergade, som ellers kendetegnedes ved sine sluttede husrækker langs med gaden. Årsagen til, at man tog dette skridt, må søges i den omstændighed, at myndighederne i landet — på baggrund af kolera-epidemien i København i 1853 — var blevet klar over, at det for hygiejnens og sundhedens skyld var væsentligt, at der var lys og luft omkring boligerne. De i 1854—57 på Østerbro i København opførte, fritliggende Lægeforeningens Boliger kan udmærket have været konkret forbillede i så henseende.

Selve bygningen er bevaret, men der er naturligvis ikke længere fattiggård i den. Efter dennes nedlæggelse o. 1933 fik bygningen det formål at være forplejningshjem for omvandrere, som her kunne finde nattely og få sig et måltid mad. I dag kaldes stedet normalt forplejningsstationen, hvor byens subsistensløse har et tilholdssted. Den tidligere fattiggård opfylder således den dag i dag en vigtig social opgave.

»Forplejningsstationen«, som fattiggården fra 1857 i dag kaldes. Huset virker i dag som hjem for husvilde. Foto: Henning Skov.

Gennem tiderne har Sorøs fattiggård ført en lidt omtumlet tilværelse, men efter nogle »afstikkere« rundt om i byen endte den med at ligge, hvor den oprindeligt lå, i Søndergade.

Jo, gamle snedkermester Jørgensen havde ikke helt ret i sit vidneudsagn i 1870, men han havde heller ikke helt uret.

Også den gamle fattiggård fra 1857 er truet af planerne for Søndergadekvarteret. Da planerne i sin tid, i de glade 60-ere, blev udformede, var de i langt de flestes øjne kun fornuftige udtryk for, hvordan byen skulle udvikle sig her. Siden da er der imidlertid som bekendt fremvokset en meget større forståelse landet over for bevaring af gamle bymiljøer, en forståelse, som også gør sig gældende i Sorø.

Det er meget ønskeligt, at dette forhold vil spille ind ved den videre behandling af planerne for Søndergade 5, for at bygningen er bevaringsværdig, kan der ikke være tvivl om, og det af flere grunde.

For det første er bygningen i sig selv arkitektonisk værdifuld, jfr. beskrivelsen ovenfor.

For det andet er den af betydelig kulturhistorisk værdi i kraft af sin tidligere funktion som fattiggård, og byfattiggårde er der efterhånden kun

bevaret få af, og er de bevarede, er de for det meste meget ombyggede eller findes kun i halveret stand.

For det tredje er den af stor miljømæssig betydning ved i dag at danne en fin overgang imellem det fornemme Søgade-miljø på den ene side og de moderne boligblokke i Søndergade på den anden.

Søndergade 31, et andet gammelt, bevaringsværdigt hus, fik i 1979 omstødt sin dødsdom. Det ville være godt, om det samme kunne ske i gadens modsatte ende!

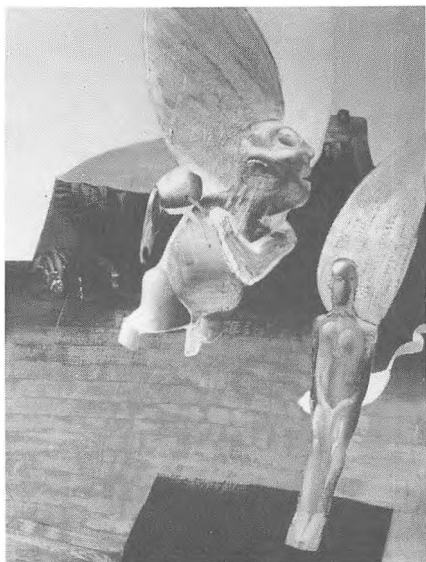
Billede optaget fra samme sted som billedet fra 1919, der viste indkørslen til fattiggården. Foto: Henning Skov.

NOTER

1. Skøde- og Panteprotokol for Sorø 1869-71, fol. 790, Landsarkivet i København (herefter LA); Realregister til skøde- og panteprotokoller 1738-1870, fol. 103, LA.
2. Se L. F. la Cour: Sorø Bys Historie gennem tre Hundrede Aar, Sorø 1938, s. 91 ff og 325.
3. Navnet Søndergade er af nyere dato. Oprindelig, d.v.s. i 1600-tallet, havde gaden navn af både Lille Gade og Bag Gade. Efter midten af 1700-tallet var sidstnævnte betegnelse enerådende, indtil kommunen i 1919 vedtog det finere navn: Søndergade.
4. Sorøe Fleckis Grundtaxt 1682, RTK. 2215, 214, Rigsarkivet (herefter RA).
5. For Sorøs eget vedkommende dokumenteret i 1640. En synsforretning afslørede, at de højst 17 år gamle professorboliger var brøstfældige i det indre, jfr. la Cour: anførte værk, s. 24.
6. Se nærmere herom hos la Cour: anf. værk, s. 40f.
7. Det var formentlig på Roedes sted, at ingeniør Selger Pedersen i 1682 havde sin gård, hvis forhus bestod af 23 fag bindingsværk. I hvert fald var Pedersens gård ikke forgængeren for fattighuset i Søndergade, som la Cour (anf. værk s. 91 og 325) har antaget det, eftersom begge disse bygninger optræder side om side i 1682-grundtaksten.
8. Se la Cour: anf. værk, s. 50.
9. Brandtaksation 1736 for Sorø, Sjællands Stiftsamt, LA.
10. Der skal her rettes en tak til tømrermester Ib Hahn Andersen og murermester Poul Nielsen, begge Sorø, for at have givet museet lejlighed til undersøgelserne. For kritisk vurdering af det sparsomme undersøgelsesmateriale takkes docent Hans Henrik Engquist, Kunstakademiet.
11. Skøde- og panteprotokol for Sorø 1736-74, fol. 126, LA.
12. Jfr. Kjeld Kayser: Et ganske almindeligt hus i Næstved, i: Arkitekturstudier tilegnede Hans Henrik Engquist, Kbh. 1979, s. 52.
13. Jfr. Hans Henrik Engquist: Københavnske borgerhuse 1600-1650, i: Historiske Meddelelser om København, Årbog 1978, s. 128ff.
14. Hvad det areal, som senest 1750 inddroges i huset, tidligere blev brugt til, er egentlig et drilsk problem. Som gjort gældende ovenfor i teksten kan det have været helt ubebygget og anvendt som passage, eller det har været en port med gennemkørsel eller en lille sektion til bolig- el. andre formål. Et entydigt svar gives næppe.
15. Brandtaksationen fra 1761, som la Cour nævner og bruger i anf. værk, s. 91f, lader sig ikke mere finde. Taksationen fra 1771 findes i: Indkomne breve og dokumenter vedr. Sorø købstad i Amtmand Reitzensteins tid, 1766-80. Fasc. 4-5. Sorø-Ringsted amter, LA.
16. Sorø kirkebog 1752-81, LA.
17. Folketælling 1787 for Sorø, s. 86, RA: jfr. anmærkning i marginen på fol. 126 i Skøde- og Panteprotokol 1736-74 for Sorø, LA.
18. Brandtaksation 1771 for Sorø, jfr. note 15.
19. Fattigvæsenets forhandlingsprotokol 1760-1852, fol. 12-13, Sorø Rådstue, LA.
20. Jfr. la Cour: anf. værk, s. 78-79 og 337.
21. Brandtaksation 1771 for Sorø (jfr. note 15); folketælling 1787 for Sorø, s. 92, RA.
22. La Cour mener fejlagtigt (anf. værk, s. 91f.), at kommunen kun købte Jensen Møllers hus på 7 fag, som engang mellem 1761 og 1771 var blevet slået sammen af to huse på hhv. 4 og 3 fag og havde fået matrikelnummeret 53. Matr. nr. 54 refererer fra 1771 til Cronwaldts hus.
23. Cit. efter la Cour: anf. værk, s. 92.
24. Brandtaksation 1858-68 for Sorø, fol. 32f., LA.

Nyt fra museerne

Kunstmuseet i Sorø

Kunstmuseet i Sorø rummer udover en middelalderlig samling af skulpturer en bred repræsentation af dansk kunst fra 1700-tallet til i dag. I det forløbne år har man lagt vægt på at erhverve og vise nutidig kunst.

Blandt nyanskaffelserne er Arne Haugen Sørensens maleri »Ikaros – opgang- og nedtur«, 1976/77, som er skænket museet af Ny Carlsbergfondet.

I 1980 indledtes et samarbejde mellem Den internationale Orgelfestival i

Sorø og de to museer i byen. I forbindelse med koncerterne holdt museerne aftenåbning, og på kunstmuseet blev der givet en række introduktioner til forskellige malerier og tegninger i samlingen.

Sorø Amts Museum

Den 7. februar 1980 var lidt af en mærkedag i Sorø Amts Museums historie, for den dag kunne museet præsentere sit første undervisningsmateriale for offentligheden. Emnet for det

er stenalderen, som behandles dels i et teksthæfte og dels i et hæfte med spørgsmål, og som illustreres ved oldsager fra museets samling, fordelt på tre kasser. Teksthæftet og kasserne skyldes museumstekniker Svend Hansen, og alt er udarbejdet i samarbejde med Amtscentralen i Slagelse.

På billedet ses fra venstre: museumsinspektør Helge Torm, erhvervspraktikant Jakob Kristensen, Slagelse, og pædagogisk medarbejder ved Amtscentralen Birgit Overgaard Olesen.

Odsherreds Museum

Odsherreds Museum åbnede Sct. Hans aften 1979 sin ny basisudstilling i Høve. Dermed er første skridt taget på vejen til en modernisering af museets udstillinger.

Høve-udstillingen, som har fået navnet »Alle tiders Odsherred«, handler om samspillet mellem menneske og natur. Den viser især, hvordan landskabet ændrer sig gennem tiderne – både på grund af naturens virke og som følge af menneskers indgriben.

Udstillingen er en nyskabelse der ved, at den integrerer naturhistoriske

og kulturhistoriske synsmåder. Den betræder også nye veje ved at være skabt i nært samarbejde med kunstneren Birgit Krogh.

Til det kunstneriske arbejde har museet fået støtte fra Statens Museumsnævn.

Kalundborg og Omegns Museum

Kalundborg og Omegns Museum fik december 1979 tilbudt disse sølvstager fra en privat samler i København.

De er tydeligt og meget grundigt

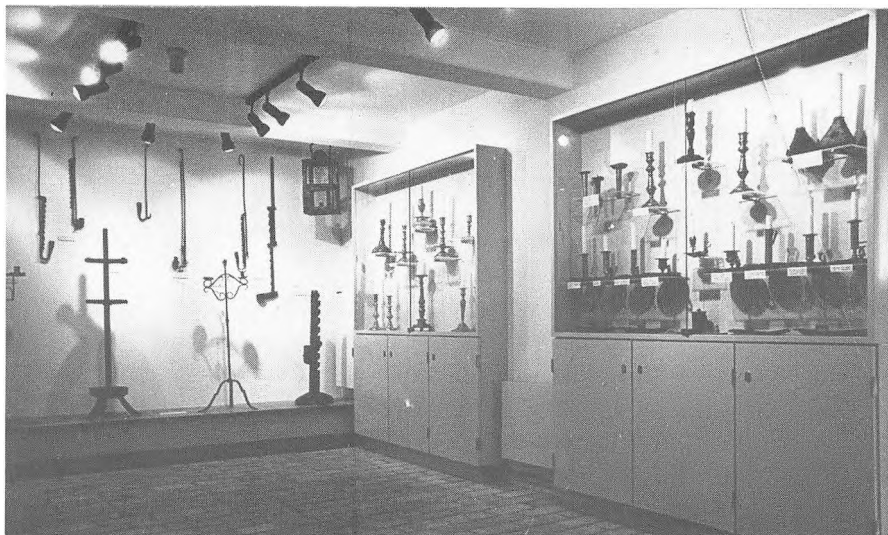

stemplede af den kalundborgske sølvsmed Søren Knie. Det var første gang der er fremkommet et par sølvlystager af en kalundborgsk sølvsmed og ydermere viste det sig at de begge to havde indprikkede navnebogstaver: A. J. F. — B. F. for de første ejere. Dette kan kun have været den rige købmand Anders Jensen Faaborg, død 1801 og hans kone Birthe Faaborg f. Smith, som han ægtede i 1765. Stagerne var dyre, og anskaffelsen var kun mulig ved tilskud fra flere steder, der iblandt Vestsjællands Amts Museumsråd. Inv. 16.703.

Holbæk Museum

Ejendommen Klostergade 10 i Holbæk blev i 1970 sammen med 4 andre ejendomme af Holbæk kommune overladt til Holbæk Museum. På overdragelsestidspunktet var ejendommene beboede, men ved indtræffende ledighed er de efterhånden blevet inddraget til museumsformål.

Den 31. maj 1979 åbnedes de nyrestaureerede lokaler i stueetagen i Klosterstræde 10 for publikum. Udstillingsrummene indeholder en opstilling af genstande, der vedrører tobak, og genstande, der vedrører belysning. Her vises et udsnit af belysningsudstillingen.

Holbæk Museum

Holbæk Museum har i april 1980 i samarbejde med Fredningsstyrelsens Fortidsmindeforvaltning udgravet en brandgrav fra bronzealderens midte på Gedebrinken, Stigsnæs. Graven blev opdaget af ejeren, gdr. Erik Hansen, i forbindelse med pløjning.

Graven lå under flad mark, dækket af en mandslang stenlægning. Foruden de brændte ben fandtes en lille bronzekniv og en bronzenål. Udgravningen blev foretaget af museumsinspektør Else Asmussen.

Holbæk Museum

Ved Elefantapoteket i Holbæk opførtes omkring 1860 på hjørnet af Bysøstræde og Bagstræde et ishus til oplagring af råis. Gennem de seneste mange år har ishuset ikke været anvendt til sit egentlige formål, og huset var efterhånden blevet temmelig forfaldent.

Efter opfordring fra Foreningen for Bygnings- og Landskabskultur i Holbæk kommune overtog Holbæk byråd i 1978 ishuset og gennemførte derefter en tilbundsgående restaurering, hvor-

efter byrådet overdrog ishuset til Holbæk Museum den 27. juni 1979.

Ishuset blev holdt åbent for publikum i et par week-end'er i sommeren 1979, men da det ligger adskilt fra det øvrige museumskompleks, har det ikke været muligt at give adgang til stadighed, og huset er nu indrettet som museumsmagasin.

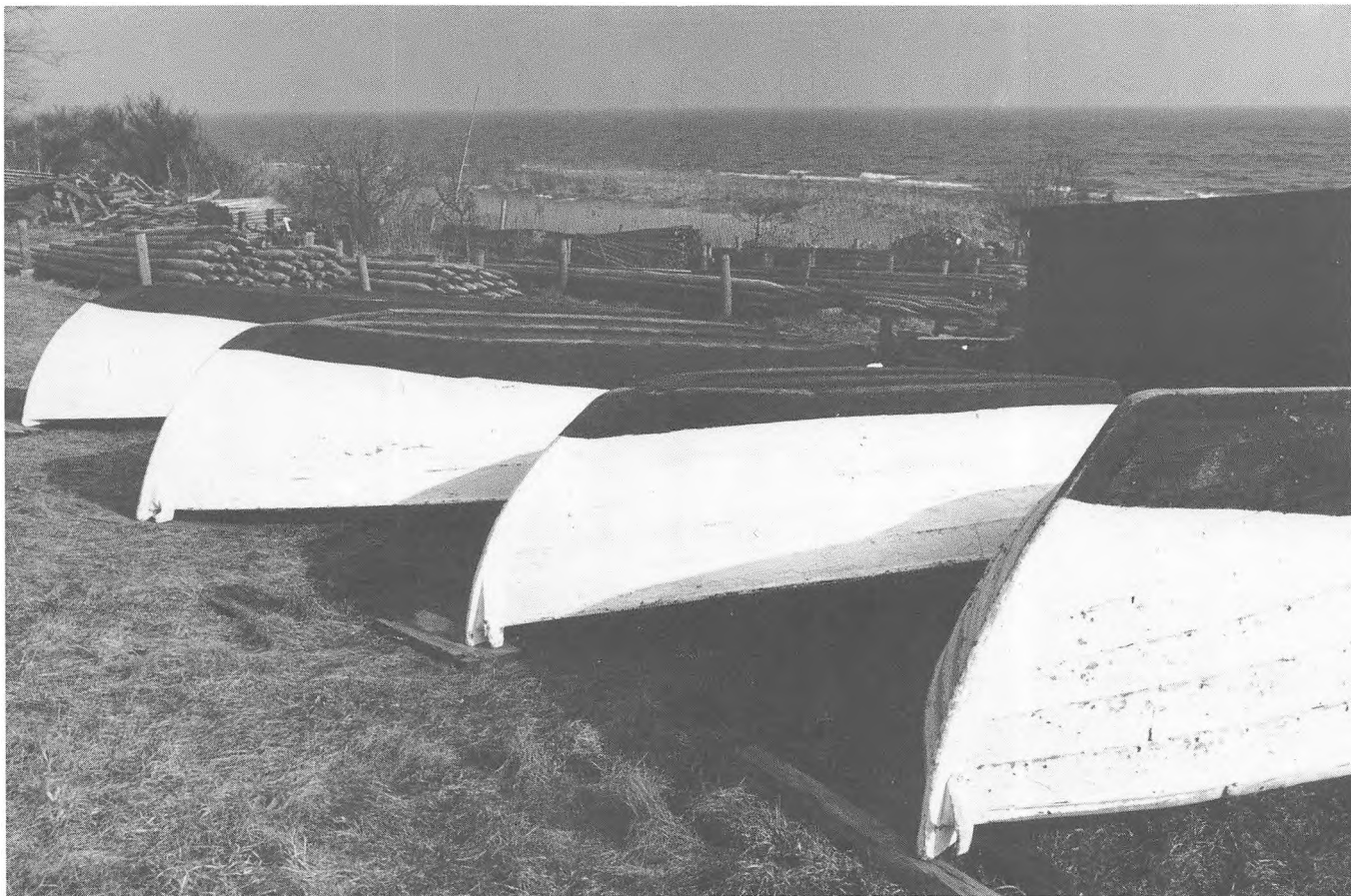
Haslev Museum

I efteråret 1979 købte Haslev kommune bygningen, hvor museet har til

huse. Derved fik vi rådighed over gårdspladsen og den smukke have. I en stor garage blev lavet en udstilling med en brandsprøjte fra ca. 1915 samt genstande og tekster, som belyser udviklingen af Haslev Brandvæsen.

Under et stort halvtag blev lavet en udstilling af landbrugsredskaber.

I sommerferien blev der som sædvanligt kartet og spundet af børnene, idet vi stadig søger at udbygge arbejdet med skolerne.

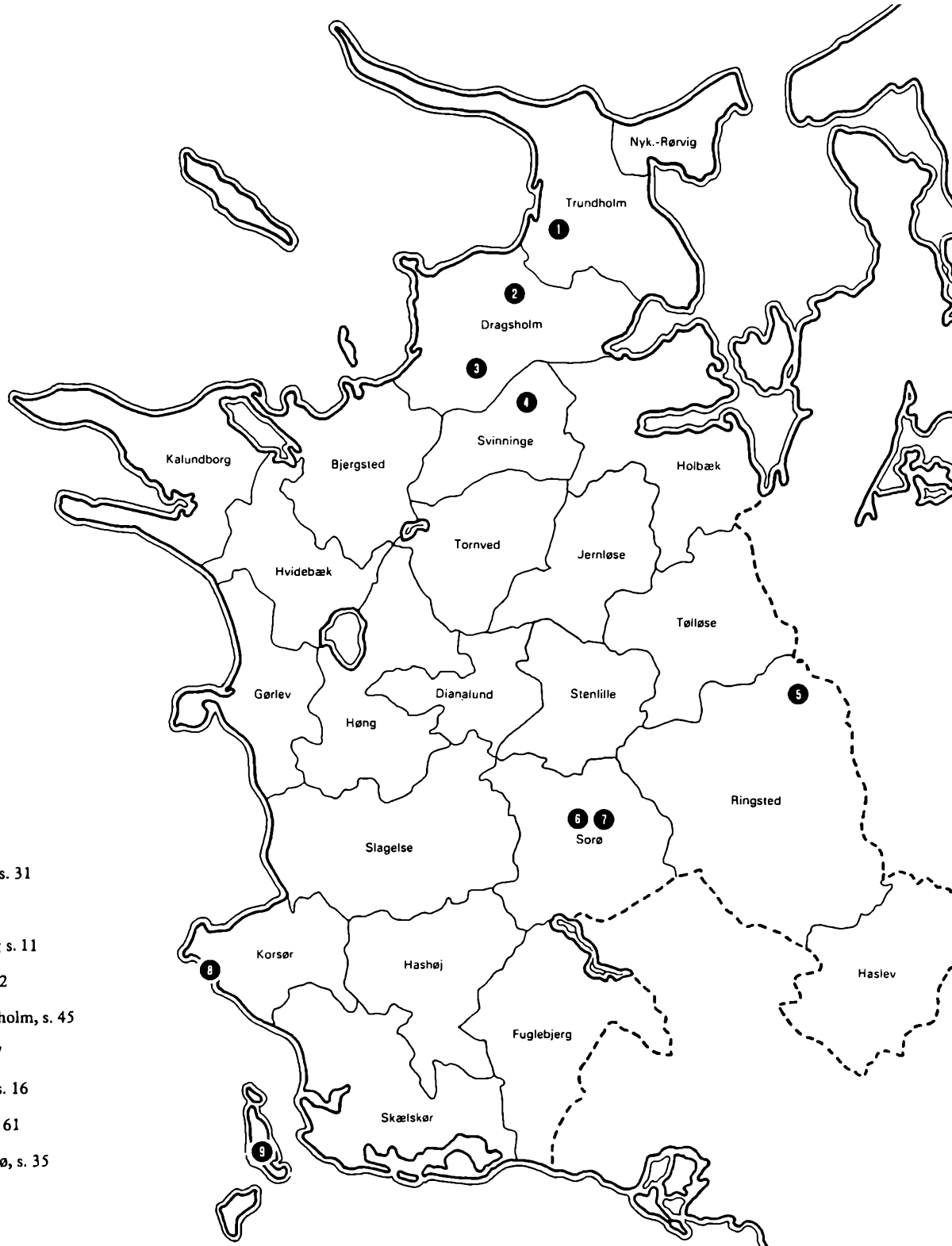

Stenstrup Museum

Billedet er af den sidste større landingsplads i den nordvestlige del af Isefjorden, hvorfra der endnu drives erhvervsfiskeri med bundgarn.

Med udgangspunkt i at Stenstrup Museum har fået tilbudt en del fiskeredskaber fra omkring 1900 fra dette område, har museet påbegyndt undersøgelser af det erhvervsprægede fjord-

fiskeri i sidste halvdel af forrige århundrede.

- ❶ Depotfund, Hønsinge, s. 31
- ❷ Sange, Asnæs, s. 54
- ❸ Molling, Hørve, s. 5 og s. 11
- ❹ Vandpost, Sandby, s. 22
- ❺ Eckersberg, Skjoldnæsholm, s. 45
- ❻ Fattiggårde, Sorø, s. 67
- ❼ Fysikredskaber, Sorø, s. 16
- ❽ Motorfærge, Korsør, s. 61
- ❾ Helligtrekonger, Agersø, s. 35